

Şube'den

Son yıllarda ülkemiz ekonomisinin üretim yerine ranta dönük yapılanmış olması sermaye ve sermaye kurumlarının ardı ardına sarsılması ile sonuçlanmaktadır. Ekonomi politikalarının ranta dönük belirleyiciliği arazi spekülasyonları, her türlü kültürel ve tarihsel değer ve mimari mirasın, doğal ortamların, tarım, orman, su havzaları ve diğer yaşam için zorunlu çevrenin tahribine, tüketilmesine yol açmaktadır.

Bunca, karmaşa içinde yapı sektörü, yapı çevrenin oluşumunda, temel politikalardan uzak, darboğaz içinde gelişmeye çalışmaktadır. Görevi doğrudan yapıların ve yaşam çevrelerinin tasarlanması ve uygulanması olan mimarlık ortamında sürekli olumsuz olarak etkilenmektedir.

Mimarlar bulamamakta, var olan işler tasviye edilmekte, ödeme güçlükleri ve tikanıklıklar yaşanmaktadır. Diğer yandan meslek alanının yeniden yapılandırılmasına dönük yasal değişiklikler ve uygulamalarda gündemde sık sık tartışmalar yaratmaktadır.

Üretemeyen toplumsal süreçlerin, güvenli ekonomiler ve çalışma ortamları oluşturmaları olası değildir. Yaşamın her alanı bu gelişmenin sonuçlarıyla şekillendiğinden, insan hayatı ve toplumun bütün mekansal ihtiyaçları da bu tanımlama kapsamında etkilenmektedir.

Problemi, sağlıklı, güvenli ve amacına uygun mekanlar ve çevreler yaratma olarak ele alıp doğru çözümlerin bulunabileceği bir çok konu, dar ve kısır tartışma kalıpları içine sığdırılma ve olumsuz sonuçlarla yüz yüze kalmakla sonuçlanmaktadır.

Cezaevleri konusu da benzeri, içinden çıkılamayan polemikler haline dönüştürülmüş durumdadır. Tarihsel süreçte, toplumsal gelişmenin ve her alanda insan yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacı bu polemiklerle geriletilmektedir. Dünya standartlarında psikoloji, tıp, hukuk bilimi ve mimarlık sanatının uygarca çözümleyebileceği cezaevi tasarımı önemli bir gündemdir.

Ülkemiz ve insanlarımızın her türlü yaşam ortamında çağdaş standartlarda mekana ve kaliteye layık olduğu unutulmamalıdır. Güvenli ekonomiler ve çağdaş, uygar yapılaşma ve kentleşme ancak barışçıl ve demokratik ortamlarda elde edilebilir. Mimarlık mesleği ve meslektaşlarımız uygarlık tarihinden günümüze kadar mekan sorununun çözümünde etkin rollerini sürdürmektedirler.

2001 yılının daha umutlu olması dileğiyle...

YÖNETİM KURULU

Ege Mimarlık'tan

Büyük bir coşkuyla karşılanan 2000 yılının sonu da geldi. Mimarlığa dair süreli yayınların hızla çoğaldığı günümüz ortamında bu dört sayımızı nitelikten ödün vermeden tamamladığımızı umuyoruz.

Bu sayımızda, yıl içinde İzmir'de gerçekleşmiş önemli bir mimarlık olayı olan "Uluslararası Mimarlık Uygulamaları - Yabancı Mimarların Türkiye'de Proje Uygulama Süreçleri" panelinde dile getirilen çok değerli görüşleri yayınlıyoruz.

1990'lı yılların gündemini belirleyen temel konu olan Küreselleşme Türkiye gibi modernleşmekte olan ülkelerde farklı sektörlerde değişik problemlerin yaşanmasına neden oldu. Yabancı mimarların Türkiye'de proje ve uygulama işleri almaları da mimarlık ortamına ilişkin önemli bir sorun olarak belirdi. Mimarlar Odası ve Yapı-Endüstri Merkezi'nin ortaklaşa hazırladığı bu etkinlikte, konu teori ve pratikten gelen profesyoneller tarafından etrafıca tartışıldı. Kapsamlı olarak ele almaya çalıştığımız bu sayımıza destek olan Doğan Hasol, Gürhan Tümer, Doğan Tekeli, Uğur Tanyeli, Haydar Karabey, Necdet Teymur ve Murat Tabanlıoğlu'na bir kez daha teşekkür ediyoruz.

Tarihin insanlığın belleği olduğu ve bu belleğin yayınlarla güçlendirileceği düşüncesiyle, İzmir'in tarihi üzerine yapılmış araştırmaları yayımlamak Ege Mimarlığın temel amaçlarından biri olarak sürüyor. Bu kapsamda kent belleği bölümümüzde, özelde İzmir kenti genelde ise kent tarihi üzerine yapılmış değerli çalışmaları yayımlıyoruz.

Yapı tanıtımı başlığı altında son dönemin başarılı mimarlarından Nevzat Sayın'ın Dikili'de gerçekleştirdiği ve Ulusal Mimarlık Sergisinde yer alan bir konut projesini yayımlıyoruz. Yerel olanla ilişkisi ve bunu biçime yansıtırken gösterdiği tavırla bağlamsalcılık tartışmalarına somut bir eserle katkı koyacağını düşünüyoruz.

Yine yapı tanıtımı başlığı altında Vedat Tokyay'ın Kemalpaşa'da gerçekleştirdiği bir havuz kompleksi ve tanımlayıcı, sınırlayıcı dış kabuğunu kendi anlatımıyla ve arkasından Prof. Dr. Ahmet Eyüce'nin değerlendirme yazısıyla sunuyoruz.

Evet yeni bin yıl tüm dünyada coşkuyla karşılandı hatta sadece bu amaçla anıtsal ölçekli yapılar bile yapıldı, Londra'da ki "Millenium Dome" gibi. Sevgi Molva bu yapıyı ve Batı'nın iki önemli metropolünü bir mimar ve gezgin gözüyle bize tanıtıyor.

Yeni yılda daha etkin bir Ege Mimarlıkta buluşmak için katkılarınızı bekliyoruz esenlikler diliyoruz.

YAYIN KOMİTESİ

Ulusal Mimarlık, Pritzker ve Ağa Han Ödülleri Sergisi

Uluslararası mimarlık gündeminin iki önemli ödülü **Pritzker** ve **Ağa Han** Ödülleri ve en önemli mimarlık ödülllerimizden biri olan **Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülü** sahibi projelerden oluşan sergi 9-19 Ocak 2001 tarihleri arasında İzmir'de, İzfaş Sergi Salonu-Kültürpark'da izlenebilecek. Tepe Mimarlık Kültür Merkezi ve Mimarlar Odası İzmir Şubesi tarafından organize edilen İzmir'deki sergi 1. Ulusal Mimarlık Haftası etkinliklerinin İzmir ayağını oluşturacak.

Pritzker Ödülü sahibi mimarlar arasında Rem Koolhaas, Frank Gehry, Renzo Piano, Philip Johnson, Aldo Rossi, Luis Barragán, Robert Venturi, James Stirling, Christian de Portzamparc, Sir Norman Foster ve Tadao Ando gibi isimler yer alıyor.

1977'den bu yana düzenlenen Ağa Han ödülünü ise pek çok ünlü mimarın yanı sıra Turgut Cansever, Sedat Hakkı Eldem, Nail Çakırhan, Behruz ve Can Çiniçi gibi Türk mimarlar da kazanmıştı.

Sergiye tüm Egeli mimarlarımızın katılımını bekliyoruz.

Kadıköy Meydanı-Haydarpaşa-Harem Yakın Çevresi Kentsel Tasarım Yarışması

Ulusal ve tek kademeli olarak açılan yarışmaya ilişkin jüri, ödül ve takvim bilgileri aşağıda belirtilmiştir.

Asli Jüri Üyeleri

Vedia DÖKMECİ	Prof. Dr. Y. Müh. Mim., Şeh. Pl., İTÜ
Uğur ERKMAN	Prof. Dr. Y. Müh. Mim., İTÜ
Cengiz GİRİTLİOĞLU	Prof. Dr. Y. Müh. Mim., Şeh. Pl., İTÜ
Fatih GORBON	Prof. Dr. Y. Mimar, MSÜ
Zekai GÖRGÜLÜ	Prof. Dr. Y. Mimar, Şeh. Pl., YTÜ
Aykut KARAMAN	Prof. Dr. Y. Mimar, Kent Tas., MSÜ
Muammer ONAT	Prof. Y. Mimar, MSÜ
Mete ÜNAL	Prof. Y. Mimar, MSÜ
Nadir YAYLA	Prof. Dr. İnşaat Y. Müh. (Ulaşım) İTÜ

Ödüller:

1. Ödül : 40.000.000.000.-TL
2. Ödül : 30.000.000.000.-TL
3. Ödül : 25.000.000.000.-TL
4. Ödül : 20.000.000.000.-TL
5. Ödül : 15.000.000.000.-TL

Mansiyonlar :

1. Mansiyon : 8.000.000.000.-TL
2. Mansiyon : 8.000.000.000.-TL
3. Mansiyon : 8.000.000.000.-TL
4. Mansiyon : 8.000.000.000.-TL
5. Mansiyon : 8.000.000.000.-TL

Projeler en geç **18 Nisan 2001 tarihinde, saat 15.00'e kadar** (Kadıköy Meydanı-Haydarpaşa-Harem Yakın Çevresi Kentsel Tasarım Proje Yarışması Raportörlüğü-İstanbul Büyükşehir Projeler Daire Başkanlığı, (Gençtürk Caddesi No:27 34470 Laleli-İSTANBUL) adresine elden teslim edilecektir.

Yarışmacılar Yarışma şartnamesini İstanbul Büyükşehir Projeler Daire Başkanlığı, Gençtürk Caddesi No:27 34470 Laleli-İSTANBUL adresinden 100.000.000.-TL. karşılığı alabilirler.

Çevre Bakanlığı Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması

Çevre Bakanlığı Hizmet Binası mimari projelerinin elde edilmesi işi serbest, ulusal ve tek kademeli olarak yarışmaya çıkartılmıştır. Bu yarışmaya Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği üyeleri katılabilir.

Yarışma Jürisi:

Asli Jüri Üyeleri

Orhan DİNÇ	Yük. Müh. Mim. İTÜ
Orhan ŞAHİNLER	Prof. Dr. Yük. Mimar DGSA
Ünal TÜMER	Yük. Mim. DGSA
Onur BEZİRCİ	Mimar ADMMA
Taylan KARABEY	İnş. Müh. ODTÜ

Ödüller:

1. Ödül: 11.000.000.000.-TL.
2. Ödül: 9.000.000.000.-TL.
3. Ödül: 8.000.000.000.-TL.

Mansiyonlar

1. Mansiyon: 4.000.000.000.TL.
2. Mansiyon: 4.000.000.000.TL.
3. Mansiyon: 4.000.000.000.TL.
4. Mansiyon: 4.000.000.000.TL.
5. Mansiyon: 4.000.000.000.TL.

5 adet satın alma her birine net: 1.600.000.000.-TL. ödenecektir. Yer görme müddeti 14.02.2001 tarihi saat 14:00'e kadardır.

Proje Teslim Tarihi: 14.02.2001 günü saat 17:00 dir.

Şartnamesi almak için elden veya posta ile B.İ.B. Merkez Saymanlık Müdürlüğü'ne 25.000.000.-TL. yatırıldığını gösteren ve yarışmacının adını ihtiva eden makbuz ile B.İ.B. Yapı İşleri Genel Müdürlüğü Çevre Bakanlığı Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması Raportörlüğü'ne müracaat edilecektir.

SAMİ SİSA'yı yitirdik

Mimarlık mesleğinin değerli temsilcilerinden Yüksek Mühendis Mimar Sami Sisa'yı 14.12.2000 günü kaybettik.

Sami Sisa 1929 yılında İstanbul'da doğmuş, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni 1952 yılında bitirmiştir. Mezuniyetinden sonra bir süre İstanbul Belediyesi Planlama Bürosu'nda çalıştı. Kırk yılı aşkın süreyle meslek arkadaşlığı ve ortaklık yapacağı Doğan Tekeli ile birlikte geçen askerlik görevinden sonra 1954 yılında beraber bürolarını açtılar. Doğan Tekeli ile birlikte 1955 yılında İzmir Belediyesi'nde Konak Sitesi projelerinin hazırlanmasında danışmanlık yapmış olan Sami Sisa, 1958 yılında İsrail'de Arie Sharon bürosunda, 1961 yılında İsviçre'de Ronald Rohn bürosunda bir süre çalıştı.

Sami Sisa çeşitli tarihlerde bir çok ulusal yarışmada jüri üyeliği de yaptı. Tekeli - Sisa bürosu olarak katıldıkları mimari proje yarışmalarında 26 birincilik ödülü, 43 kadar da derece ve mansiyon kazandılar. 94'ü uygulanmış 160 adet projeye imzaları vardır. 1994 yılında kendilerine "Mimarlar Odası Ulusal Mimarlık Ödülü" verildi. Bazı eserleri 1982 yılında Venedik Biennali'nde sergilendi.

Mimarlık ortamında çok sayıda yayında yapıları ve projeleri yayımlandı ve bunlar daha sonra iki adet kitapta da toplandı,

Odamıza 446 sicil numarasıyla kayıtlı olan Sami Sisa'nın ailesine, dostlarına ve tüm meslektaşlarımıza baş sağlığı diliyoruz.

Mimarlık Mesleğine Dair Yeni Düzenlemeler

Hasan TOPAL

Mimar

Ülkemizde son yıllarda üniversite eğitiminin gerekli olduğu ancak yeterli olmadığı görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır.

09.06.2000 tarihinde Resmi Gazete'de 601 sayılı Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanun ile Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu'nda değişiklik yapılmasına dair Kanun Hükmünde Kararname yayımlanmıştır.

Kararnamenin gerekçesini, 595 sayılı Yapı Denetimi Hakkında KHK ile getirilen uzman mühendis veya uzman mimarlık kavramlarının uygulanmasına yönelik, yasal boşluğun doldurulması, mühendislik ve mimarlık meslek alanlarında hizmet kalitesinin yükseltilmesi için uzman mühendis ve uzman mimar belgesi edinilebilmesi amacıyla ayrıntılı uygulama koşullarının belirlenmesi oluşturmaktadır.

595 Sayılı Yapı Denetimi Hakkında KHK ile 601 sayılı Mühendislik Mimarlık Hakkında Kanun ve TMMOB Kanununda değişiklik yapan Kanun Hükmünde Kararname'lerin "uzmanlık" konusunda uygulamalarına açıklık getiren, eğitim programları, sınavlar, sınav koşulları, sınav komisyonları, belge verilmesi, yenilenmesi, uzman mimar yanında çalışma koşullarının düzenlenmesi amacı ile; Uzman Mühendis veya Uzman Mimar Belge Yönetmeliği 22.11.2000 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Gerek yayımlanan kararnameler gerekse yönetmelik çok önemli bir eksiklikle yürürlüğe girmiştir. Bu eksiklik ise meslek alanlarında uygulama için yeterli meslek adamlarını yetiştirmek yerine, yalnızca depreme dayanıklı yapı için yapı denetimiyle ilgili görev alacak ve "uzman" diye tanımlanan meslek adamlarını kapsıyor olmasıdır.

Proje hizmetlerinde, uygulama hizmetlerinde bir kaygı taşımadan, yalnızca yapı denetimi için "uzman"lık yetkisi aranması kendi içinde de, karmaşıklık yaratan bir yaklaşımdır.

Yayımlanan her iki KHK ve Yönetmeli-

ğin bu temel kavramda çok önemli ve eksik yaklaşımı bu düzenlemeleri esas alarak oluşturulacak diğer düzenlemelerin de aynı sakıncaları içermesini de kaçınılmaz kılacaktır.

Gelinen aşamada uzmanlık kavramının ayrıntılı irdelenmesi ile, sayılan düzenlemelerde "uzmanlık" yerine "mesleki yeterlilik" kavramının geliştirilmesi daha çağdaş bir yaklaşım olacaktır. Mesleki lisans eğitiminin tamamlanmasından sonra, örneğin mimarlık alanında restorasyon, kentsel tasarım, peyzaj planlama, iç mimarlık konularında lisansüstü eğitimle uzmanlık aşaması verebilmektedir. Yapı denetimi ise bir lisansüstü eğitim gerektirmeyen ancak, deneyim ve meslek içi eğitimle edinilebilecek olan, uzmanlaşmaktan çok deneyim edinilmeyi öngören bir alandır. Ayrıca bir kavram karmaşasının da yaşanmaması için sadece yapı denetimi konusunda yeterliliği esas alan ve adının "Yapı Denetimi Mesleki Yetki Belgesi" olması daha anlaşılabilir olacaktır.

Uzmanlık ve Meslek İçi Eğitim

Mimarlık alanında üniversite eğitimi sonrasında meslek odasına kayıt ile hemen mesleki uygulama yetki belgesi alınabilen Türkiye'nin dışında başka bir ülke yoktur. Her ülkenin, ekonomik, kültürel, tarihsel ve siyasal konumları farklı olmakla birlikte, genel olarak mesleki uygulama yapacak meslek adamlarının bazı aşamaları tamamlamış olmalarına önem verilmektedir. Bu konuda da birçok ülkenin kendi özgün konumu ve gelenekleri nedeniyle çok farklı uygulamaları vardır. Ancak uygulamalar farklı olmakla birlikte mesleki yeterlilik konusunda üniversite eğitiminden sonra daha başka aşamalar da istenmektedir. Hatta bazı ülkelerde (örneğin İsveç) bir üniversiteden eğitim aranmayıp ayrıntılı sınav ve testlerle mesleki yeterlilik esas alınmaktadır. Yine bazı ülkelerde (Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa) uygulamaları farklı olmakla birlikte mesleki yeterliliğin korunmasına yönelik ola-

rak, meslek içi eğitim programları ve sınavlarla yenilenmesi aranmaktadır. Bu uygulamalar zaman içinde belirli bir kültürün ve birikimin oluşmasını da sağlamıştır. Yani meslek adamları bir üniversiteden mezun olduktan (diploma aldıktan) sonra ömür boyu mesleği uygulamakla yetkili ve yeterli görülmeyip, belirli sürelerde bilgi ve deneyimlerini güncelleştirmeyi, geliştirmeyi öngören sistemler uygulanmaktadır. Sayılan ülkelere birçoğunda üniversite eğitimi de 5 ve daha fazla yılı kapsamaktadır. Çok özetle örneklenen bu uygulamaların ülkemizde de gereksinimi duyulduğu son yılların çok önemli mesleki gündemlerinden olmuştur.

1990'lı yıllardan bugüne, mesleki uygulama için sadece diploma gereklidir ama yeterli değildir, mesleki uygulama yetkisini meslek kuruluşları vermelidir, mesleki uygulama sürecinde dönem dönem yeterlilik eğitim ve sınavları olmalıdır saptamaları yapılmakta, ancak demokratikliği yalnızca karar almama, aldırma olarak gören anlayışlar nedeniyle, mimarlar topluluğunun görüşleri ortaya konamamaktadır. Mimarlık eğitiminin süresi, içeriği ve bunun gibi koşulları kuşkusuz tartışılmalı, niteliğinin yükseltilmesi mutlaka sağlanmalıdır. Ancak bütün bunlar yapılsa da, mesleki uygulama için mesleki yeterlilik belgesinin meslek kuruluşu tarafından düzenlenmesi, denetlenmesi ve sinanması evrensel bir uygulamadır.

Ancak dünyanın pek ülkesinin yıllardır uygulayageldiği halde, yeni arayışlarının da olduğu bilinmektedir. Örneğin mimarlık eğitiminde yıl değil program esas alınmaktadır. Öngörülen programı en az 5 yılda bitirilen okulların bu sürenin sonunda mezunlarına mesleki yeterlilik belgesi değil, mesleki uygulama yeterlilik belgesi almaya adaylık yetkisi verilmektedir.

Belirtilen bu özet değerlendirme sonucunda, 595 ve 601 sayılı kanun hükmünde kararnameler ve uygulamaları na dair yönetmeliklerin bir başlangıç

olarak eksik ve yanlışları olmakla birlikte, alışılageldiğimiz meslek düzeninden en azından yapıların denetlenmesi sürecine yönelik yeni ve farklı içerikler taşıdığı görülmektedir. Bu yeni ve farklı uygulamanın, dünyada uygulanagelen ve sürekli geliştirilerek güncelleştirilen deneyimler ışığında eksik ve yanlışların tamamlanması, mimarlık uygulama alanına yönelik mimari yapım sürecinde yok sayma anlayışının düzeltilmesi, önümüzde duran en önemli sorunlardan birisidir.

Meslek İçi Eğitim

Mimarların yetkinliğini sürekli kılmayı garanti altına almak üzere, sahip oldukları bilgi ve beceriyi yitirmemelerini sağlayan veya bunları daha da zenginleştiren, ömür boyu sürecek bir öğrenme süreci gereklidir.

Kanun Hükmünde Kararname'ler ve yönetmelikleri meslek odalarına, mesleki eğitim, sınav ve uzman mimar yanında çalışma koşullarını düzenleme görevleri vermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde zaten yıllardır odalarımız meslek içi eğitim komisyonları kurmakta ancak ihtiyacı saptanmış olmakla birlikte kurumsallaştıramadığı için işlerlik kazandıramamaktadır. İşte şimdi bu görev resmen odalara tanınmıştır. Artık dünü değil, geleceği hedefleyen yaklaşımları gündemimize alıp yeni uygulamaları eksiksiz olarak tanımlamak sorumluluğunu yok sayamayacağımız ortaya konmuştur.

Odanın ve mimarların mesleki yeterlilik konusunda doğru, bilimsel ve ülkemize özgü bir modeli gündeme getirebilmeleri, yayımlanan Kanun Hükmünde Kararname ve yönetmelikleri bu kapsamda daha sistemli kılabilmesi gerekmektedir.

Bütün bu düzenlemelerin işler ve düzenli uygulanabilmesi için öncelikle Mimarlar Odasının iç hukukunun geliştirilmesi ve yeni yönetmeliklerin hızla uygulamaya konması gerekmektedir. Bunlar, Mimarlar Odası meslek içi eğitim yönetmeliği, uzman mimar yanında çalışma yönetmeliği, mesleki yeterlilik sınav yönetmeliği vb. düzenlemelerdir.

Mimarlık alanına dönük uygulamada yaratacağı sorunlar olarak bakıldığında yayımlanan uzman mimar ve uzman mühendis belge yönetmeliği yapı denetimini esas alan bir içerik taşımaktadır. Mimarlar Odasının yazı içerisinde değinilen diğer konularda da mesleki yeterlilik için kendi yapısal sorunlarını aşması gerekmektedir. Odanın yeni kurul ve koşullarının tanımlanması gündemdedir.

Yönetmeliğin Değerlendirilmesi

Belge edinme koşullarını belirleyen 5. maddenin a) bendinde TMMOB'nin ilgili meslek odasına üye olmak, cümlesinden sonra gelen "kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar için üyelik şartı aranmaz" koşulu kaldırılarak bütün mühendis ve mimarların oda üyelikleri esas olmalıdır. Çünkü aynı maddenin d) bendi bütün mühendis ve mimarlar için ilgili odaların belge edindirmeye yönelik eğitim programına katılmış olmak koşulunu öngörmektedir. Oda, üyesi olmayanlara programa katıldı belgesi veremeyecektir. Bu çelişki giderilmelidir.

Eğitimin düzenlenmesiyle ilgili 6. maddede en az iki haftalık meslek içi eğitim programı öngörülmektedir. Program süresinin hafta yerine saat olarak tanımlanması daha doğrudur. En az 40 saat olmak üzere madde yeniden yazılmalıdır.

Eğitim programının koşullarını tanımlayan 8. maddenin e ve f bentleri daha ayrıntılı ve genişletilerek yeniden yazılmalıdır. Örneğin "meslek alanlarına ve uygulanmasına ilişkin konular" ifadesi sınırsız bir içerik taşımaktadır. Bu konuların neler olacağı sürekli tartışma yaratacaktır. Bu alanları tanımlama yetkisi Meslek Odalarınınndır.

Uzman mimar belgesi edinme sınavı esasları ile ilgili, sınav koşulunu belirleyen 9. maddede "ilgili meslek odasınca tespit edilen ve bakanlığın görüşü alınarak TMMOB yönetim kurulunun onayladığı uzmanlık alanları" ifadesinin yerine "Oda genel kurullarınca bakanlık görüşü alınarak belirlenecek uzmanlık alanları" ifadesi yer almalıdır. TMMOB yönetim kurulu 23 ayrı meslek odasının temsil edildiği ve bir tek mimarın bulunduğu bir yürütme organıdır. Bu organın bir oda genel kurulunun kararını onaylama yetkisi olmamalıdır.

10. maddenin son paragrafının sınavların sınav gününden 30 gün önce Resmi Gazete ve ülke çapında yayımlanan tirajı yüksek bir gazetede ve uygun görülecek diğer araçlarla duyurulur, şeklinde değiştirilmesi daha doğrudur.

Sınav komisyonunun oluşumunu belirleyen 12. maddede, Bayındırlık İskan Bakanlığı'ndan 2 asil 2 yedek üye, YÖK'ten 2 asil 2 yedek üye, Kültür Bakanlığı'ndan 1 asil 1 yedek üye, meslek odasından 2 asil 2 yedek üye olmak üzere toplam 7 asil 7 yedek üye olacağı belirtilmeli böylece sınav komisyonunda meslek odasının etkinliği dengelemelidir.

Uygulamada ortaya çıkacak ihtilafların çözümünü içeren 29. maddede bakanlık ve üniversitelerin görüşü alınarak

TMMOB genel kurulunda karara bağlanır, şeklinde ilave yapılmalıdır.

Yönetmelik yapılan önerilerle daha da zenginleştirilirse uygulamada daha az sorun çıkacaktır. Mimarlık hizmetinin tam ve eksiksiz olarak topluma sunulmasında ise yasalar ve düzenlemeler kadar mimarların mesleğe olan saygısı belirleyici olacaktır. Odalarımızın bu saygı ve güveni artırıcı önlemler alması öncelikli sorumluluklarıdır.

Mimarlar Odasının bu tarihsel sorumluluğu Haziran 1999'da Pekin'de düzenlenen UIA (Uluslararası Mimarlar Birliği) kongresinde de vurgulandığı gibi, mesleğe dair gelişmeleri öngörmektedir.

UIA, meslek uygulamasında deneyim, yetiştirme ve staj konularında üye ülkelere öneri mutabakat metinleri oluşturulmuştur. Bu metinler irdelendiğinde, mesleki uygulama deneyim, yetiştirme ve staj dönemleri hedeflendiği belirtilerek;

- Stajyerlere mimarlık meslek uygulamasındaki temel bilgi ve becerileri edinme olanağı yaratmayı,

- Stajyerlerin uygulama çalışma ve deneyimlerinin standart bir yöntemle kayda geçirilmesini sağlamayı öngörmektedir.

UIA'nın ülkelerin ortak katılımı ile oluşturduğu metinlerde, mimarlık uygulaması için temel bilgi ve beceri koşulları belirtilerek, bir mimarın şu konularda bilgi ve becerilerini kanıtlamasının aranması önerilmektedir:

- Mimarlık meslek uygulaması, proje yönetimi, ön tasarım ve arazi analizleri, proje hizmet ve sistemleri, şematik tasarım, tasarım geliştirme ve dokümantasyonu, inşaat dokümantasyonu, sözleşme yönetimi, mimarlar için akademik bir diploma derecesinin verildiği eğitim sürecinin sonunda, mesleki yeterliliğin kanıtlanmasında genel ve yansıtılabilir bilginin geliştirilmesi gerekli görülmektedir.

Meslek içinde sürekli eğitim/gelişim ihtiyacı sadece bilgi, deneyim ve beceri sahibi olunulan konularda görev üstlenbilmesine olanak tanımalıdır. Bu yeterliliklerin sürekli kılınması da hedeflenmelidir.

Mesleki uygulamanın, zaman içinde değişen niteliklerine ve toplumun beklentilerine yanıt verebilecek düzeye taşınması esastır. Sürdürülebilir yaşam çevreleri, sağlık ve güvenlik ile özürlerle ilgili ulaşılabilirlik konuları son 10 yılda uygulama alanına yansıyan yeni akslardır. Mesleki gelişmenin ve mesleğin gelişmesinin gerisinde kalınmak istenmiyorsa, yeterliliğin kanıtlanması ve geliştirilmesi düzenli olarak gündemde bulundurulmalıdır •

Mimarlıkta Meslek-Eğitim İlişkileri

Aylin ORBAŞLI

Dr., Mimar, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi

Eğitim ve meslek ilişkisi çerçevesinde, 'meslek' iki şekilde tanımlanabilir: mesleğin yasal ve hukuksal tarafından sorumlu resmi nitelikli meslek odaları, ve büro ve şirket ortamının oluşturduğu serbest piyasa. Meslek (Mimarlar) Odalarının işlevleri her ülkede farklıdır. Avrupa geneline bakıldığında Mimarlar Odalarının üstlendiği başlıca roller:

- İşverenler ve kullanıcı ilişkilerini geliştirmek,
- Hükümet ve hükümet organlarına mesleği temsil etmek,
- Mimarlık eğitiminin kriterlerini belirlemek,
- Mimarlık eğitiminde kaliteyi kontrol etmek,
- Araştırmaya destek olarak ve yayınlar aracılığıyla mimari bilgiye katkıda bulunmak,
- Meslek içi eğitim olanakları sağlamak,
- Sürekli yayın, sempozyum, sergi ve benzeri kültürel faaliyetlerdir.

Günümüzde temel mesleki eğitim ise yüksek öğretim idareleri veya eğitim bakanlıkları denetimi altındaki Üniversite ve Yüksek Okul ortamında gerçekleşmektedir. Eğitimden mesleğe geçiş ise hem eğitim hem de meslek açısından daha zor tanımlanabilmekte ve çeşitli yaklaşımlar görülmektedir. Bunun yanı sıra bir takım çelişkiler de ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkiler mimari bilgi, daha doğrusu bu bilginin kime ait olduğu konusundadır.

Meslekte profesyonelleşme sürecinde mesleki bilginin paylaşımı, kime ait olduğu da ortaya atılmış olur. Mesleğe ait bilginin kullanımı, meslek gurubu içinde barındırılması, bazen de korunması, ve gelecek nesillere eğitim yoluyla aktarılması ve sürekliliğin sağlanması söz konusudur. Bu süreç içerisinde bazı ikilemler doğmaktadır - mesleki örgütlenme bir sabiti temsil ederek belli sınırları koymuş olarak mesleğe girişi kontrol ederken eğitim kurumları daha serbest ve gelişimci bir bilgi dağılımının temsilcisidirler. Eğitim kurumları, mesleki kurumun hem de yüksek öğrenim kurumunun beklentilerini karşılama çelişkisinin yanı sıra piyasanın eğitimden beklentileri karşılamamakla da tenkit edilebilmekte.

Mesleğin Eğitime Katkısı

Mimarlık eğitiminin usta-çırak ilişkisi tarzında başlamış ve gelişmiş olmasına rağmen, eğitimin kurumlaşması ve devlet düzeyinde denetlenmesi ile mesleğin eğitime doğrudan olan katkısı ve de ilişkisinin azaldığına tanık olmaktadır. Mesleğin eğitime katkısı öncelikle piyasada çalışan mimarların eğitim kurumlarında ders vermeleri ve stüdyolara katılmalarıyla sağlanır. Serbest piyasada çalışan mimarlar eğiti-

me ayrıca, öğrenci sergilerine katılarak veya proje jürilerinde yer alarak da katkıda bulunurlar. Bu tür meslek-eğitim ilişkileri eğitim kurumu tarafından belirlenir ve yönlendirilir.

Eğitim kurumlarında yeterli ödenek bulunmayışı, piyasadan yeterince gelir elde edebilmek için mimarların bütün zamanlarını büro çerçevesindeki işlerine ayırmak zorunda kalmaları, eğitim kurumlarındaki kadro düzenlemesinin dışarıdan kısa süreler için eleman alınmasına olanak tanıması gibi nedenlerle bu ilişki kısıtlanabilmektedir. Üstelik taşra üniversitelerinde, büyük şehirlerde bulunan mimari kaynaktan yararlanamamak gibi sorunlar da görülmektedir.

Mesleğin eğitime ikinci katkısı ise öğrencilerin staj döneminde gerçekleşir. Staj eğitim kurumunun yönlendirmesi ile öğrenci ve işveren arasındaki bir anlaşmadır. Stajın amacı öğrenciyi mesleğin pratik tarafını tanıtmaktır ve eğitim sürecinin bir parçasıdır. Alınan deneyimin karşılığı olarak öğrenci çalışmasıyla büroya katkıda bulunur. Staj süresine ve öğrencinin deneyimine bağlı olarak, işveren öğrenciye parasal bir ödemede bulunabilir ve işveren işçi ilişkisi daha resmi bir statü kazanır. Staj süresince işverene bir eğitim görevi verilmiştir ve bu genellikle eğitim kurumunun belirlediği doğrultudadır. Eğitim kurumunun da staj döneminde öğrenciden beklentileri vardır. Bunun bir örneği eğitim kurumuna teslim edilen ve öğrencinin staj süresindeki çalışmalarını açıklayan staj raporudur. Bazı durumlarda işverenden de bir rapor istenebilir.

Eğitimden Meslek Ortamına Geçiş:

Mesleğe Giriş

Yüksek öğrenim kurumlarının ön görülen, bazı durumlarda da finansı sağlanan ve meslek odalarının kabul edilen eğitim sürecinin sonunda başarılı olan öğrenci mimarlık mesleğinde profesyonel olarak çalışabilmek veya tanınmak için mesleği idare eden kuruma üye olmak için başvuruda bulunur. Eğitim kurumunca verilen diplomayı tanımak ve diploma haricindeki mesleki ve deneyimsel beklentileri belirlemek meslek kurumuna düşmektedir.

Meslek kurumu üyelik için eğitim sonrası mesleki çalışma ve deneyim zorunluluğu getirebilir ve bu çalışmanın önceden belirlenen şekilde yerine getirilip getirilmediğini kontrol edebilir, hatta çalışma süresinin sonunda bir sınav da uygulayabilir. Bu şekilde mesleğe giriş meslek kurumu (mesleğin resmi temsilcisi) tarafından kontrol edilir.

Eğitim ve mesleğe kabul edilme arasındaki çalışma evresinde işveren işçi ilişkisi de değişir. Mezun olan öğrenci (mimar aday) artık belli bir bilgi birikimine sahiptir ve

belli bir profesyonellik kazanmıştır. Bu işveren ile ilişkisine de yansır ve adayın işyerine katkısı da farklı olur. Yine de sıklıkla işverenlerden yeni mezun mimarların yetersiz olduğu, hatta dünyadan habersiz oldukları, sadece 'uçuk' tasarım yapmak istedikleri ve benzeri şikayetler duyulmakta ve mimari basına da yansımaktadır (İngiltere, Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri, vs.).

Meslek-eğitim ilişkilerinin her ülkede en büyük belirleyici unsur ise o zamana kadar yerleşmiş olan meslek kültürüdür denebilir. Aşağıda yedi değişik ülkede mimarlık mesleği ve eğitimi arasındaki ilişkilerden örnekler verilmiştir.

Meslek Eğitim İlişkilerinde

Yurtdışından Örnekler

Almanya

Almanya'da mimarlık eğitimi Üniversiteler ve Teknik Üniversitelerin yanı sıra Teknik Yüksek Okullarda (Fachhochschule) gerçekleşir. Üniversiteler dört veya beş sene süreli teori, Fachhochschule'ler ise üç veya dört sene süreli pratik ağırlıklı bir eğitim verirler. Bu farklılıklara rağmen her iki kurumun mezunları da mimar adaydırlar, fakat piyasada genellikle farklı alanlarda çalıştıkları görülür.

Eğitim içerisinde toplamı oniki aya kadar sürebilen staj zorunluluğu vardır. Ayrıca herhangi bir parasal destekten faydalananmayan öğrenciler eğitimleri sırasında da mimarlık ve tasarım bürolarında çalışırlar. Derslerin sene yerine kredi sistemine bağlı oluşu, öğrencilere her sene istedikleri sayıda ders alma olanağı sağlar. Bu nedenle bir çok öğrenci eğitimlerini bitirirler, fakat piyasa deneyimi kazanmış olurlar.

Üniversite ve Fachhochschule'ye alınan öğretim görevlilerinden de piyasada da başarılı olma şartı aranmaktadır. Stüdyo eğitimi veren öğretim görevlilerinin büyük bir kısmı aynı zamanda piyasada da çalışmaktadırlar. Yüksek lisans eğitimi veren Akademilerde de tanınmış mimarlar öğrenci çekerler.

Ayrıca Almanya'da mesleğin ve yapı sanayisinin eğitimle son derece bağlantılı olduğu görülmektedir. Fachhochschule'lerde pratik ağırlıklı eğitimin, üniversitelerde de teori ve araştırma ağırlıklı eğitimin inşaat ve yapı sektörünün desteği ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Piyasa, üniversite bünyesinde gerçekleşen araştırmaya maddi destek sağlar ve karşılığında araştırma sonuçlarından yararlanır. Sanayinin, önemli araştırma enstitülerini üniversitelerin bünyesinde yerleştirmiş olması ve desteklemesi ilişkinin derinliğini göstermektedir.

Almanya'da Mimarlar Odasına (Bunde-

sarchitektenkammer) üye olmak için eğitim (diploma) sonrası iki sene mesleki deneyim şartı aranmakla beraber, adaylar herhangi bir sınava tabi tutulmazlar ve deneyim süreci odalarca denetlenmez. Mimarlar odaları (her Eyalet'te ayrıdır) eğitime yasalar gereğince meslek içi eğitimle katılırlar.

Fransa

Fransa'da mimarlık okulları (Ecole d'Architecture) akademik sistemin dışında yer almakta ve diğer Üniversite ve Teknik Yüksek okullar gibi Eğitim Bakanlığının değil de Sanat Bakanlığının denetimindedirler. Mimarlık eğitiminin içeriği de bu bakanlıkça belirlenmektedir. Eğitim süresi beş sene olarak belirlenmiş olmasına rağmen, öğrencilerin sadece yüzde dört gibi bir bölümü eğitimlerini bu süre içerisinde tamamlamaktadırlar.

Eğitim içerisinde staj zorunluluğu vardır ve bu devrede piyasanın öğrencilere iş-eğitim olanağı sağlaması öngörüldür. Piyasada yaşanan durgunluklar ve öğrencilerin staj yapabilecekleri bir büro bulamamalarından kaynaklanan bazı eğitimsel aksamalar ise staj sisteminin yeniden gözden geçirilmesini gerektirildiğini doğurmuştur.

Mimarlar Odasına (Ordre des Architectes) üye olabilmek için diploma yeterlidir, ayrıca bir deneyim süreci aranmaz. Fransa'da mimarlar sadece tasarım alanında yetkilidirler ve inşaat denetimi daha kuvvetli bir profesyonel gurup olan inşaat mühendislerinin kontrolündedir. Mimarlar Odası meslek içi eğitimden sorumludur.

Belçika

Belçika'da mimarlık eğitimi Üniversite, Akademi ve Enstitülerde gerçekleşir ve beş sene sürelidir. Devlet eğitimi finanse eder ve aynı zamanda temel içeriğini de belirler. Ders programı ve senlere göre eğitimin düzenlenmesi ise eğitim kuruluşlarına bırakılmıştır. Eğitim içerisinde bir staj zorunluluğu yoktur, ama bazı okullarda kısa süreli olarak uygulanır. Ders programının yoğunluğu öğrencilerin eğitimleri sırasında çalışmalarına engel teşkil etmektedir.

Üniveristeden mezun olan mimar adayları iki senelik bir mesleki deneyim sürecinin sonunda Mimarlar Odasına üye olmaya hak kazanırlar. Bu iki senelik çalışma Mimarlar Odasının denetiminde gerçekleşir. Öte yandan Mimarlar Odası beş senelik mimarlık eğitimde söz sahibi değildir.

Hollanda

Hollanda'da mimarlık eğitimi Teknik Üniversitelerde ve Akademilerde gerçekleşmektedir. Teknik Üniversitelerdeki eğitim beş senedir. Bu beş senelik süre içerisinde pratik staj zorunluluğu yoktur. Temel teknik eğitimin bir devamı olan akademilerdeki dört senelik eğitim ise mesleki çalışmaya paralel olarak gerçekleşir.

Akademilerde eğitim, meslek ve öğrenciyi bir araya getirir. Eğitimcilerin büyük bir kısmı gündüzleri piyasada çalışan mimarlardır, bir çok tanınmış mimar da Akademilerde ders verir. Öğrenciler de gündüzleri bürolarda, genellikle teknisyen olarak çalışmaktadırlar. Daha elit olan Teknik Üniversiteler ise Akademilerin araştırma ve teoriden yoksun olduğunu iddia ederler. Buna rağmen bir çok mimarın hem Akademilerde hem de Teknik Üniversitelerde ders vermesi olağandır.

Teknik Üniversite ve Akademilerin mimarlık bölümü mezunları Konut, Planlama ve Çevre Bakanlığının denetimi altındaki Mimarlar Listesine (Architects Register) kayıt olmaya hak kazanırlar. Hollandalı mimarları temsil eden kuruluş ise Hollanda Mimarlar Birliği, Bond van Nederlandse Architecten, BNA'dır. BNA'ya üye olabilmek için belirtilen eğitim kurumundan birinden mezun olmuş olmak ve en az iki senelik mesleki deneyim şartı aranmaktadır.

BNA'nın Hollanda'da mimarlık eğitimine katkısı üniversiteler arası seminerler düzenlemek ve istendiğinde eğitim kurumlarına danışmanlık hizmetleri sağlamaktır. BNA'nın önemli rollerinden biri ise meslek içi eğitim amaçlı kurs ve seminerler düzenlemektir.

İspanya

İspanya'da mimarlık eğitimi üniversitelerde gerçekleşir ve mimarlığa özgü olmak üzere eğitim süresi diğer Avrupa ülkelerinden farklı olmak üzere altı senedir. Eğitimin içeriği tamamen Eğitim Bakanlığınca belirlenir ve denetlenir.

Dışarıdan bakıldığında İspanya'da meslek-eğitim ilişkisinin zayıf olduğu düşünülebilir, fakat resmi kıstaslarca belirlenmemiş yakın bir ilişki süregelmektedir. Mimarlık fakültelerinde, özellikle de tasarım ağırlıklı derslerdeki öğretim görevilerinin büyük bir çoğunluğunu yarım gün eğitimci olarak çalışan piyasa mimarları teşkil etmektedir. Birçok tanınmış mimar da zamanlarının bir kısmını üniversitelerde ders vermeye ayırırlar. Örneğin Barcelona'nın en ünlü mimarlık bürosu MBM'in kurucularından Oriol Bohigas bir süre Barcelona Mimarlık Fakültesinin dekanlığını da yapmıştır.

Benzer şekilde eğitimde herhangi bir staj beklentisi olmadığı halde öğrenciler genellikle eğitimlerinin büyük bir kısmı boyunca bir mimarlık bürosunda da çalışmaktadırlar. Üniversitelerde de ders programı yarım gün olarak düzenlenmiş olup öğrenciler sabahçı veya öğlenci olarak ders görmekteyler. Bu yakın ilişkiler sonucunda yasal bir staj veya mesleki deneyim süreci olmamasına karşın, mesleğe yeni katılan bir mimarın piyasayı bazı Kuzey Avrupalı yeni meslektaşlarından daha iyi tanıdığı söylenebilir.

Meslek odaları (Colegio) mimarlık eğitiminde söz sahibi değildirler ama mimarlık fakültesi mezunları herhangi bir ön şart aranmadan odaya üye olamaya hak kazanmıştır. Mimar olarak çalışabilmek için odalara üyelik şarttır çünkü işveren ve mimar arasındaki ilişkiler oda vasıtasıyla gerçekleşir. Oda, işverenin ve mimarın haklarını gözetmekle yükümlüdür.

İngiltere

Diğer bir çok ülkeden farklı olarak İngiltere'de mimarlık eğitimi Royal Institute of British Architects, RIBA tarafından yönlendirilmekte ve de denetlenmektedir. Bu nedenle eğitim ve meslek yakından bağlantılıdır. Mimarlık eğitimi ve mesleğe katılım iki eğitim iki de staj-deneyim aşamasında gerçekleşmektedir. İlk aşamadaki eğitim üç sene sürelidir. İkinci iki senelik kısma geçilmeden önce öğrenciler bir sene boyunca piyasada mesleki deneyim kazanırlar, ve bu süre boyunca bir dosya tutmakla yükümlüdürler. Bu dosya önce bağlı bulundukları eğitim ku-

rumunca, daha ileride de RIBA tarafından denetlenir.

Beş senelik eğitimin tamamlanması sonrasındaki çalışma da üçüncü senenin sonundaki stajın bir devamı olarak görülmekte ve RIBA tarafından denetlenmektedir. Bu dönemde mimar adayları bir eğitim kurumuna kayıtlı olurlar (aynı eğitim kurumuna devam etme zorunluluğu yoktur) ve mesleki pratik konulu derslere devam ederler. Öğrenciler çalıştıkları için dersler genellikle akşam saatlerinde veya seminerler şeklinde düzenlenir.

RIBA tarafından düzenlenen mesleğe giriş sınavı iki bölümden oluşur. İlk aşama yazılı bir sınavdır, ikinci aşama ise çalışma süresinde tutulan dosyanın kontrolü ve proje üzerine soruların da yer aldığı sözlü sınavdır. Dosyası yeterli olarak kabul edilen ve sınavlarda başarılı olan adaylar mimar olarak kayıt olmaya (Architects Registration Board) ve isterlerse Royal Institute of British Architects'e üye olmaya hak kazanırlar.

Sıkı bir formal ilişkiye rağmen, İngiliz mimarlık okullarında ders veren ve de piyasada çalışan mimarlarının sayısı gittikçe azalmaktadır. Eğitim yükü Üniversite hocalarının piyasada çalışmasına fazla olanak tanımazken, eğitimde beklenen araştırma ağırlıklı sistem de piyasa tecrübesi olan eğitimcilerin aleyhinde olmuştur.

RIBA üyelerine meslek içi eğitim zorunluluğu getirmiştir ve bu yönde seminer programları düzenler veya piyasa ve eğitim kurumlarınınca hazırlanan seminer programlarını destekler.

Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletlerinde bakıldığında daha değişik bir eğitim sistemine tanık olmaktadır. ABD'de mimarlık eğitimi eğitimsel ve mesleki olmak üzere iki kısımdan oluşur. Mimar olabilmek için de değişik eğitim süreçleri izlemek mümkündür. Eğitimin ilk kısmı tamamen eğitimseldir ve meslek ile bir ilişkisi yoktur, mimar adayı doğrudan bir mimarlık bölümünde eğitim görebilir veya daha geniş sanatsal veya tasarım içerikli bölüme de devam edebilir. Doğrudan mimarlık bölümünde başlayan öğrencilerin eğitim süreçlerinin daha kısa olmasına rağmen asıl mesleki eğitimin lisans üstü seviyede verilmesi ilişkili dallarda eğitim görmüş öğrencilerin de mimar olmasına olanak tanır.

Sadece lisans üstü seviyedeki mesleki eğitim Amerikan Mimarlar Birliğinin (American Institute of Architects, AIA) onayına tabidir. Eğitim sonrası mesleğe giriş de AIA'nın belirlemiş olduğu kıstaslar uyarınca her eyalette uygulanan bir sınav sonucundadır. Mimarlar sadece bulundukları eyalette kayıtlıdır, başka bir eyalette çalışmak için o eyalete yeni bir başvuruda bulunurlar.

Kaynaklar

- Duffy, F. & Hutton, L. (1998) Architectural Knowledge: The Idea of a Profession, London: E & FN Spon.
- Haenlein, H., Brookes, A. ve Penz, F. (1989) Professional Education for Construction: Overseas Comparisons, London: Department of Environment.
- Orbaşlı, A. & Worthington, J. (1995) Architecture and Town Planning Education in the Netherlands: A European Comparison, York: IoAAS.
- Orbaşlı, A. (1999) Specialisation in Architectural Education, rapor, RIBA.

Mimarlık Mesleğinde Proje Yönetimi

H. Murat GÜNAYDIN

Yrd. Doç. Dr., İ.Y.T.E. Mimarlık Fakültesi

Proje denince bir mimarın aklına ilk gelen, eskizler üzerinde tasarlanan ve aydınlatma çizilerek özallığı çekilen mimari tasarım (bina) projeleridir. Bu açıdan bakıldığında proje yönetimi de tasarım ve çizim sürecinin organize edilmesi olarak algılanabilir. Gerçekte proje yönetimi kavramı jenerik olarak kimya endüstrisinden, biyoteknolojiye pek çok alanda kullanılmaktadır. Bu makalenin amacı proje yönetim kavramının açıklanması ve mimarlık mesleği içinde tanımlanmasıdır. Proje tanımı, proje yönetim kavramı ve mimarlıkla ilişkisi bu yazı çerçevesinde irdelenecektir.

Proje Nedir?

Mimari tasarım projelerinin yanı sıra, çay demlemek, insan genlerinin haritasını çıkarmak, Mars'a robot göndermek, erozyonla mücadele, imaj yaratmak gibi çalışmalar da proje olarak adlandırılabilir; öyleyse proje nedir? Jenerik proje tanımı için üç temel özellik saymak mümkün, bunlar:

- Her projenin bir hedefi vardır.
- Her proje süreldir, diğer bir deyişle başlangıç ve bitiş zamanları tanımlıdır.
- Her proje orijinaldir.

Bu çerçevede mimarlık başlı başına proje odaklı bir meslektir. Her mimari projenin belli ve net bir hedefi vardır, bir mimari projenin tasarım, yapım ve kullanım süreleri belli ve sınırlıdır, mimari projelerin eşi ve benzeri yoktur, bu açıdan orijinaldirler. Bir bina projesinin hayat süreci bina yapma fikri ortaya çıktıktan sonra tasarım, inşaat ve kullanım aşamaları olarak tanımlanabilir (Şekil 1). Bina projesi sürecine katılanlar mal sahibinin yanı sıra, yerel yönetimler, kamu kurumları, meslek odaları, mimar ve mühendisler, yükleniciler, kullanıcılar vb. kişi ve kurumlardır. Mimar bütün bu süreci gözetken bir proje yöneticisidir.

Mimar bina projesi sürecinde yönetici (yeni kaynak ve yöntemler arayıp çözüm bulan) konumunda olmasına rağmen, idareci (mevcutla yetinerek durumu idare eden) konumundan kurtulamamıştır. Bu noktada, 'proje yönetimi nedir?', 'mimarın proje yöneticisi olarak sahip olması gereken özellikler nelerdir?', sorusuna cevap aramak yerinde olur.

Proje Yönetimi Nedir?

Proje yönetimi tanımlamasına girmeden önce mimarları mühendislerden ayıran önemli bir noktanın altını çizmekte yarar var; hedeflerin ve bu hedeflere ulaşma yollarının belirlenmesi. Mühendislik problemlerinde hedefler ve yollar (metodlar) göreceli olarak daha belirgin, buna karşın mimarlık problemlerinde hedefler ve yollar daha belirsizdir (Şekil 3). Bu açıdan mimarlık, matematik, fizik gibi temel bilimler ve endüstri ürünleri tasarımı gibi diğer tasarım dallarıyla aynı durumdadır. Analoji olarak, mimarlık görev alanı askeri terimlerle cephede ileri hatları içermektedir. Prof. Dr. Ahmet Eyüce'nin tabiriyle 'avcı boy çukurlarının' kazıldığı bu tehlikeli bölgede mimarlar yeterli muharebe eğitimi almış ve gerekli teçhizatla donatılmışlardır mı?

Mimarın proje yönetim sürecinde bu belirsizliklerle uğraşması hemen hemen tümüyle karakterine ve iş hayatında kazandığı tecrübesine bırakılmıştır. Yeni mezun meslektaşlarımız, genel proje yönetim kavramları bir yana idare, yönetim ve liderlik kavramlarını ayırt edememekte, makro ve mikro ekonominin temellerinden habersiz piyasaya atılmakta; yönetsel ve ekonomik karar vermek durumunda kalmaktadır. Bu, yüzme bilmeden derinliği belli olmayan bir suya girmeye benzer. Mimar bina yapım sürecinin yönetiminde maliyet, zaman, kapsam ve bunların kesişimindeki kalite faktörlerini sürece katılanların ihtiyaçları açısından irdelerek dengeler (Şekil 2). Pek çok girdisi, çıktısı ve katılımcısıyla bu dinamik sürecin yönetimi için mimarlarımız gerekli donanıma sahip midir? Proje yönetimi konusunda Berköz ve Kanoğlu'nun (1993) yaptığı çalışmada ¹ Türkiye'de mimarlık lisans programlarının %3-5 arasında değişen ders yükü ile proje yönetimi konularında yetersiz kaldığını göstermiştir.

Bina projesinin dinamikliği, katılımcıların çokluğu ve belirsizlikler proje yönetim formasyonunun mimarlık mesleğinde gerekliliğini ortaya koyar. Proje yönetiminin tarihsel gelişimini inceleyerek mimarlık mesleğindeki duruma gelmek daha yararlı olacaktır. Proje yönetiminin tarihsel gelişimi Mısır piramitlerinin yapımına kadar götürülebilir, fakat proje yönetiminin bir disiplin olarak tanımlanması ikinci dünya savaşı yıllarına rastlar. Taylor'la başlayan bilimsel yönetim akımı, 1932'de MIT ve Şikago Üniversitesi araştırmacılarının 'General Electric's' sponsorluğunda yaptıkları 'Hawthorne' deneylerini getirmiş, bu da organizasyonel davranış dalının çıkış noktası olmuştur; bu çalışma üretim ve yönetimde

bilimsel verilerin dışında insan faktöründe gözardı edilemeyecek kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. II. Dünya savaşında seri bir şekilde tank, uçak, gemi ve denizaltı üretim gerekliliği, pasifik adalarında inşaa edilmesi gereken havaalanları, füze araştırma ve geliştirme çalışmaları, proje yöneticilerinin bir disiplinin üyeleri olarak ortaya çıkması sürecini başlatmıştır. 1960, 1970 ve 1980'lerde proje yönetimi profesyonel meslek kuruluşları ve üniversitelerde açılan bölümleriyle kendini ayırt eder duruma gelmiştir. İnşaat sektöründe de yapım yönetimi (construction management) aynı dönemlerde paralel gelişme göstermiştir. 1950'lerde Dr. Deming ile Japonya'da başlayan Toplam Kalite Yönetimi akımı 1990'larda Avrupa ve Amerika'yı sarmış, buna paralel olarak inşaat sektöründe de uygulanmaya başlamıştır. Bugün gelinen aşama 4. jenerasyon yönetim kavramlarının ² (süreç yönetimi) bina tasarım ve yapım sürecine uygulanması aşamasıdır.

Yapım yönetimi (mimaride bina projesi yönetimi) jenerik proje yönetim bilgisinin inşaat sektörü özelinde uygulanması şeklinde gelişmiştir. Dolayısıyla yapım yönetiminde görev alan bir mimar aslında proje yöneticisi olarak çalışmaktadır ve proje yönetim formasyonu almak durumundadır. Türkiye'de 'yapı işletmesi' tanımlaması yanlış kullanılmış ve 'yapım-yönetimi' ile eşdeğer tutulmuştur. Aslında yapı işletmesi terimi 'building operation/maintenance' teriminin yanı sıra yapı/bina bakım/onarım/işletme teriminin karşılığıdır. Bu konudaki tartışmalar halen devam etmektedir (MSÜ - yapım-yönetimi tartışma listesi: yapim-yonetimi@msu.edu.tr)

Proje yönetiminin diğer alanlarla ilişkisi Şekil 4'teki gibi tanımlanabilir. Proje yönetiminin içeriğinde uygulandığı dala göre özel alan bilgisi ve tecrübesi, genel yönetim bilgisi ve proje yönetimi özel bilgileri vardır.

Proje yöneticisinde aranan yetenekler arasında şunlar sıralanabilir:

- Programlama ve zaman yönetimi becerileri
- Teknik beceriler
- Liderlik becerileri
- İnsan ilişkileri becerileri
- İletişim becerileri
- Görüşme ve pazarlık becerileri
- Pazarlama becerileri
- Bütçeleme ve maliyet becerileri
- Stratejik düşünme becerileri
- Takım çalışması becerileri

Yukarıda sıralanan beceriler tam bir liste ol-

mamasına karşın ana hatlarıyla bir proje yöneticisinin sahip olması gereken formasyonu göstermektedir. Mimarın bina üretiminin dinamik, disiplinler arası ve belirsizliklerle dolu sürecinde bu becerilere sahip olması önemlidir. Bu beceriler, karakter ve tecrübeye bağlı olarak kazanılabileceği gibi, proje yönetim eğitimiyle de kazanılabilir. Bu beceriler ışığında proje yöneticisi mimar Şekil 5'te gösterilen bina projesi sürecine katılan taraflarla irtibat halindedir. Bina projelerinin tasarım, yapım ve kullanım aşamalarında mimar merkezi rolünü proje yöneticisi olarak güçlendirmektedir.

Mimar tasarımcı olarak girdiği tasarım aşamasında proje yöneticisi rolünü üstlenebileceği gibi, bina üretim sürecinin tümünde veya bir kısmında bağımsız proje yöneticisi rolünü de üstlenebilir (tasarım ve/veya teknik uygulama sorumluluğu yapmayan). İlk durum için lisans seviyesinde alınmış proje yönetim formasyonu yeterli olabilir, fakat ikinci durumda mimarın asıl işi proje yöneticisi olarak tanımlanmıştır; bu durumda mimarın lisans seviyesinde seçme derslerle özel formasyon almış veya yüksek lisans'ta uzmanlaşmış olması ve profesyonel bir proje yöneticisi olarak hareket etmesi büyük yarar sağlayacaktır.

Piyasanın proje yöneticisi mimar açığı bugün tecrübeyle veya az sayıda yüksek lisans programlarından yetişmiş mimarlarca karşılanmaktadır. Türkiye'de İTÜ ve MSÜ dışında mimarlıkta proje yönetimi konusunda yüksek lisans programı yoktur. Bu nedenle, proje yönetimi konularında ihtisas yapmak için mimarlarımız başta ABD ve İngiltere olmak üzere yurtdışına gitmektedir.

Tasarım ağırlıklı eğitim veren mimarlık lisans programlarından mezun olanların ancak %30'unun mimari tasarımla ilgili olarak çalıştığı bilinmektedir. Bu çerçevede lisans programlarının günümüz koşullarına göre yeniden yapılandırılması önem kazanmaktadır. Mimarlık lisans ve yüksek lisans programlarının piyasa ve akademinin ihtiyaçlarına göre kendini esnek bir şekilde ayarlayabilen duruma getirilmesi stratejik açıdan ülkemiz mimarlık bölümleri önünde duran bir problemdir. Ülkemizde, İzmir ve Gebze'de kurulan ve üzerine titrenmesi gereken yüksek teknoloji enstitülerimizin bu konuda büyük avantaj ve potansiyeli vardır. Klasik ve statik mimarlık programları çağın şartlarına göre sorgulanmalıdır; 1950-60'lardaki şartlara göre kurulan programların kozmetik değişikliklerle devam ettirilmesi soruna bir çözüm getirmeyecektir. Çağımızda disiplinler arası işbirliği ve enformasyon teknolojilerinin kullanımı pek çok dalda lisans programlarında değişiklik gerektirmektedir. Mimarlık eğitiminin tartışılması bu yazının kapsamı dışındadır. Burada sadece mimarlık eğitimindeki problemlerin varlığı ve proje yönetim formasyonu ile ilgili programların yetersizliğinin altı çizilmiştir.

Türkiye uluslararası inşaat sektöründe ilk 10'a girmektedir. Porter'a³ göre bu Türkiye'nin ucuz işçilik avantajını kullanmasının sonucudur. Fakat son zamanlarda Türk firmaları kaliteli ve zamanından önce tamamlanan projelerle de adını duyurmaktadır. Türk

inşaat sektörünün uluslararası alanda rekabetini sürdürebilmesi için iyi yetişmiş proje yöneticilerine ihtiyaç vardır. Bu potansiyel halihazırda büyük inşaat şirketlerinin eleman alımlarında kendini göstermektedir. Ege bölgesi ve İzmir'de bu potansiyel tam olarak harekete geçmemiştir. Fakat zamanla yurtiçi rekabetin de artmasıyla inşaat sektöründe proje yönetiminin rolü netleşecek; lüks gibi gözüken proje yönetimi eğitimi zorunluluk haline gelecektir. Bu durum İTÜ ve ODTÜ'de bu konuda eğitim veren programlara olan talepten anlaşılabilir. Uluslararası Mimarlar Birliği'nde (UIA)⁴ proje yönetiminin mimarlık eğitimindeki önemini hazırladığı mimarlık eğitimi şartında belirtmektedir

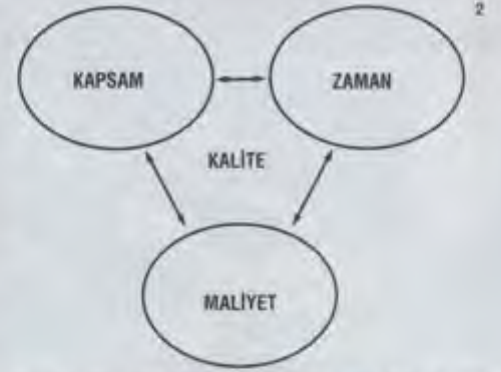
Sonuç ve Öneriler

Bu makalede mimarlık mesleğinde proje yönetimi olgusunu irdelendi; mimarlık ve proje yönetimi arasındaki ilişki ve proje yönetim formasyonunun gerekliliği açıklandı. Sonuç ve önerileri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Disiplinler arası ilişkilerin arttığı, hatta disiplinler arası sınırların tanımlanamadığı bir dönemde proje yönetim becerileri (iletişim, insan ilişkileri, liderlik, takım çalışması, vb.) sadece mimarlıkta değil bütün dallarda bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.
- Proje yönetimi mimarın üstlendiği önemli bir görevdir. Buna rağmen tasarım yoğun eğitim sisteminde proje yönetimi gerekli olan ağırlığını alamamıştır. Proje yöneticisi olarak çok iyi pozisyonlara gelebilecek mimarların bu potansiyeli değerlendirilmelidir.
- Kısa vadede; lisans eğitiminde proje yönetimi zorunlu ve seçmeli derslerinin sayısı ve ağırlığı yeterli düzeye getirilmeli, mimarlar odası organizatörlüğünde meslek içi eğitim çalışmaları başlatılarak proje yönetimi konusundaki talep karşılanmalıdır. Orta ve uzun vadede, bu konuda uzmanlık isteyen mimarlar için yüksek lisans ve doktora programları açılmalıdır.
- Jenerik proje yönetimi bilgisi Türk inşaat sektörüne, yerel yönetimlere ve mimarlık mesleğine göre özelleştirilmelidir. Bu noktada görev, hedefleri arasında araştırma ve geliştirmenin de bulunduğu üniversitelerimize ve yüksek teknoloji enstitülerine düşmektedir. Kamu ve özel sektörün akademikle işbirliği de önem kazanmaktadır.

Kaynaklar

1. Berköz, S. ve Kanoglu, A., (1993). İnşaat Mühendisleri 12. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı, Ankara, sayfa 313-337.
2. Joiner, B.L., (1993). Fourth Generation Management. McGraw-Hill, Inc., New York, NY., USA.
3. Porter, M.E. (1986). Competition in Global Industries. Boston, Massachusetts.
4. TMMOB Mimarlar Odası, (1998). UIA/UNESCO Mimarlık Eğitimi Şartı, Mimarlar Odası, Kızılay, Ankara.
5. Oberlander, G.D., (1993). Project Management for Engineering and Construction, McGraw-Hill, Inc., New York, NY., USA.

Proje Yönetiminde Kapsam, Zaman, Maliyet, Kalite ilişkisi

Mimarlık ve mühendislik problemleri

Proje yönetimi bilgisi

Proje yöneticisinin enformasyon yoğun bina projesinde irtibat halinde bulunduğu taraflar

Uluslararası Mimarlık Uygulamaları

Yabancı Mimarların Türkiye'de Proje Uygulama Süreçleri

Yabancı Mimarlar Dosyası Üzerine

Gürhan TÜMER

Prof. Dr., D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi

Yabancı mimarlar trafiğinin, bir ülkenin mimarlarının, başka ülkelerde çalışmalarının, binalar yapmalarının, yani bir bakıma, mimarlık alanında küreselleşmenin tarihi hayli eskidir.

O kadar ki, Süleyman Peygamber'in, kendi adıyla anılan, o yarı gerçek yarı efsane Süleyman Tapınağı'nı yaptırmaya giriştiğinde, komşusu olan Sur Kralı'ndan, bir mimar istediği, kralın da ona, mimar Hiram'ı gönderdiği Kutsal Kitap'ta yazılıdır. Yalnızca Moskova'nın değil, tüm Rusya'nın simgesi hâline gelen Kremlin'in büyük bir bölümü, İtalyan mimarlar tarafından inşa edilmiştir. Ünlü Fransız Kralı XIV. Louis, Louvre Sarayı'nın yapımı sırasında, zamanın en ünlü mimarlarından Bernini'yi, Roma'dan Paris'e davet etmiştir. Sonra, Japonya'daki Imperial Hotel'in mimarı, Amerikalı Frank Lloyd Wright'dir. Bilbao'daki Guggenheim Müzesi ise, bir İspanyol mimar tarafından inşa edilmemiştir. Bu tür örnekleri daha da çoğaltabilir, Amerika Birleşik Devletleri'nde uzun yıllar çalışmış olan Alman Gropius'dan ve Mies van der Rohe'den, Pakistan'ın Islamabad kentindeki Kral Faysal Camii'ni yapan Türk mimar Vedat Dalokay'dan söz açabiliriz ve bundan 15-20 yıl önce, Suudi Arabistan kentlerinin, bugünlerde ise Berlin'in birer yabancı mimar cenneti olduklarını söyleyebiliriz.

Bu süreç, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş, gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, bizde de yaşanmıştır; o yıllarda, özellikle İstanbul ve Ankara, Melling'ten Vallaury'e, Jasmund'dan Fossati'ye ve Bonatz'dan Taut'a, pek çok yabancı mimar konuk etmiştir. Mustafa Cezar'ın, bir araştırmasında belirttiği üzere, "kendisine, askerlikle doğrudan veya dolayısıyla ilgili bulunmayan bir inşaat işi verilen ilk yabancı mimar" Antoine - Ignace Melling, İstanbul'a 1784 yılında gelmiştir. Cumhuriyet döneminde, Holzmeister'le birlikte, Ankara'da çalışmış yabancı mimarların en etkililerinden biri olan Bonatz'ın, ülkesine dönüş tarihi ise, 1954'tür. Görüldüğü gibi, 150 yılı aşan, 200 yıla yaklaşan bir zaman dilimi söz konusudur ve bu süre içinde, yabancı mimarlar, Haydarpaşa Lisesi'nden Düyun-u Umumiye binasına, Harbiye Nezareti'nden Sirkeci Garı'na, Çankaya Köşkü'nden Türkiye Büyük Millet Meclisi binasına kadar, çok sayıda önemli yapının altına imzalarını atmışlardır.

1950'lerden 1980'lere kadar, yaklaşık 30 yıl, yabancı mimarların, Türkiye'de pek fazla etkili olmadıklarını söyleyebiliriz. Son 15-20 yıldır ise, Özal'ın getirdiği, dışarıya, kayıtsız şartsız açılma politikası ve küreselleşme akımı sonucunda, ülkemizde, yabancı mimarların, yeniden boy göstermeye başladıklarına tanık oluyoruz.

Buraya kadar herhangi bir yorum yapmadan, konunun, dünyadaki ve ülkemizdeki görünümünü, tarihçesini, panoromik bir bakışla, kısaca özetlemeye çalıştım. Aşağıdaki satırlarda ise, konuyla ilgili birtakım saptamalar yapmayı, birtakım görüşler ile-ri sürmeyi öngörüyorum.

Çok genelde, evrensel boyutlarda düşünüldüğümüzde, bilimin, sanatın vatanının olmadığı, kültürel değerlerin, bütün insanlığın malı olduğu gerekçesiyle, bir bilim, bir sanat olan mimarlığa, birer kültürel değer oluşturan mimari uygulamalara, bireylerin, toplumların, ülkelerin, sınırlarını kapatmalarını, ambargo koymalarını kabul edemeyiz; bireyler, toplumlar, ülkeler arasında, bilimsel, sanatsal, kültürel alanlarda, dolaşısıyla da mimarlık alanında yapılacak olan alışverişlerin, kurulacak ilişkilerin ve yoğun iletişimin yararlarını yadsıyamayız. Bu bakış açısına göre, ülkemizde, yabancı bir yazarın kitaplarının yayınlanmasına, yabancı bir dans topluluğunun sahnelerimizde gösteri yapmasına, yabancı bir ressamın sergi açmasına, yabancı bir bilim adamının üniversitemizde hocalık yapmasına izin verdiğimiz gibi, yabancı bir mimarın da topraklarımız üzerine binalar inşa etmesine karşı çıkmamız gerekir.

Ne var ki, her konuda olduğu gibi, bu konuda da genelden özele, bütünden ayrıntılara indigimizde, farklı birtakım sorunlarla karşılaşmaktayız. Bu sorunların bir bölümü, mimari yapının, gerek boyutlarıyla, gerek çevreyle olan etkisiyle, gerekse ekonomik sistemi içindeki yeriyle, öteki kültürel yapılardan, örneğin bir resimden, bir besteden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, yabancı mimarlar sorunu, ülkeden ülkeye, çağdan çağa da değişmektedir.

Örneğin, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, bizim, Naziler'den kaçan Alman mimarların, Avusturyalı mimarların ülkemizde buyur etmemizin nedenleri ve sonuçlarıyla, iki Almanya'nın birleşmesinden sonra, yeniden başkent olan Berlin'in, her ulustan yabancı mimara kucak açmasının nedenleri ve sonuçları, hayli farklıdır. Dahası, 1920'lerde, 30'larda, 40'larda mimar sayısının çok sınırlı olduğu Türkiye'ye, Devlet'in çağnıslı olarak, resmen gelen ve daha çok Ankara'da, Atatürk'ün himayesi, bürokrasinin koruması altında, deyim yerindeyse göğüslerini gere gere iş yapan, etkinlik gösteren yabancı mimarlarla, o günlerden bugünlere, her alanda olduğu gibi, mimarlık alanında da belli bir birikim sağlamış olan 1990'ların, 2000'lerin Türkiye'sine, biraz sessiz sedasız, hattâ hileyle, kaçak olarak giren ve daha çok İstanbul'da etkinlik gösteren yabancı mimarlar, yabancı mimari bürolar arasında da çok büyük farklar vardır.

Bu sayımızda yer alan dosyadaki yazılarda, geçmişe de değinilmekte birlikte, ağırlıklı olarak, yabancı mimarlar sorununun, günümüzdeki durumu ele alınmaktadır •

Çankaya Köşkü, Ankara, Mimar C. Holzmeister

Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara, Mimar B. Taut

Yabancılaşmamış bir Mimarlık için Sorular ...

Necdet TEYMUR

Prof. Dr., ODTÜ Mimarlık Fakültesi

Soru(n)suz bir arkaplan?

Binalar, mimarlar ve mimarlık her zaman 'uluslararası' olmuşlardır. Ulaşımın en ya-
vaş olduğu zamanlarda bile binaların mal-
zemeleri, hatta hazır parçaları; iletişimin en
ilkel olduğu (renkli dergi-öncesi) dönem-
lerde bile binaların 'model' ve 'stil'leri
uzun mesafeler katederek 'yabancı' diyar-
larda kullanılmıştır. Geçmişteki mimarlar
(gezginci şairleri ve de işgalci askerleri
saymazsak), turizmi meslekleriyle karıştı-
ran ilk meslek sahipleri olmuşlardır. (Si-
nan, sanatını köyünde ya da sarayda mı
öğrendi?) Mimarlık (belki doktorlukla bir-
likte), ürünleri belirli bir yere bağlı da olsa,
talep eden ve parasını ödeyen herkese,
nerede olurlarsa olsunlar hizmet veren bir
meslek.

Bu süreçte, gittikleri yerlerden öğrendikle-
ri gibi, işlerini yaparken bilgi ve becerileri
kadar, geldikleri yerin kültürünü de taşıyan
'elçi'lerdir. Krallar ve soylular, nasıl en gü-
zel giysi, mücevherat ya da yiyecek/içe-
cek maddelerini nereden olursa olsun ge-
tirttiler ise, saray, tapınak ve anıtlarını yap-
tırmak için de mimar, usta ve malzeme ge-
tirttiler. (Rusya'dan Osmanlı İstanbul'una
ve Hindistan'a kadar bir dönem Fransız ya
da İtalyan mimarlarının çağrılmadığı çok
az emperyal ülke vardır.) Ancak bu neden-
ledir ki, evrensel insan gereksinimleri ile
yerel koşullar ve özel kültürel boyutlar,
hem bazı bakımlardan birbirinden çok da
farklı olmayan bina tipolojileri, hem de gö-
rünüde çok farklı olan binalar ve çevreler
üretmiştir.

20. yy'da ise daha geniş halk kesimlerine
hizmet veren mimarlar, bir yandan bu yeni
rollerine uyum sağlamaya çalışırken, bir
yandan da kamusal ve kişisel, özel ve bü-
yük binaların yapımını asil ve asli *Mimarlık*
olarak görmeye devam edip, nerede olur-
sa olsun, fırsat çıktığında, eser verme istek
ve çabalarını yitirmemişlerdir. Zamanımı-
zın 'kral'ları ve seçkin'leri olan çok uluslu
şirketler, yerel büyük firmalar, (nasıl birikti-
rildiği artık bilinen) kapitalin ve (hortumlan-
nan) bankaların saygın sahipleri, merkez
binalar için prestij, reklam, kâr ve teknik
güvenilirlik kanışımı amaçlarla dış ülkeler-
den hem mimar, hem de bina teknolojisi
ve yüklenici getirmekte yarış etmektedirler.

'Küreselleşme' kod adlı bu çağdaş duru-
mun AB çerçevesinde düzenlenime gerek-
sinimi, Dünya Ticaret Örgütü'nün araya
girmesi ve UIA'nın mimar dolaşımını daha

bir mesleki tutarlılık, toplumsal sorumlu-
luk, kültürel bilinç ve etik davranış açıları-
ndan gözetme isteği sonucu, son 10-15 yıl-
da yoğun bir uluslararası standartlar tartış-
ması gelişmiş ve mimarların 'yabancı' ül-
kelerde çalışmasının koşulları masaya ya-
tınılmış bulunuyor.

Türkiye ve Turkey

Türkiye'de, dışa açılma politikaları sonu-
cu, dış ülkelerden salt yiyecek, içecek, gi-
yecek gibi tüketim ürünleri, donanım, ka-
pital, eğitim yöntemleri, kültürel ürünler,
sanat akımları, kurumlar, yönetim teknikle-
ri, medya, reklamcılık, dil, ... değil; kaçınıl-
maz olarak, mimarlık ve mühendislik hiz-
metleri, malzeme, teknoloji, finans, mimari
modalar ve de mimari söylemlerin ithali
de hızlanmıştır. Ancak, daha önceleri be-
lirli sayıda Türk mimarının dış ülkelerde bi-
reysel olarak çalışması olağan iken, gele-
ne kıyasla daha az sayıda da olsa büyük
ölçekli bir inşaat sektörü de artık dış ülke-
lerde iş yapmakta, bu arada mimarlık ve
mühendislik hizmetlerini de götürmekte-
ler.

Bu çok yönlü ve boyutlu trafiğe bakıldığın-
da, hangi tarafın, hangi bağlamda, kimin
kural ve kriterleriyle ve ne amaçla çalış-
makta olduğu sorusu, *tek yönlü* olarak ya-
nıtlanamayacak kadar karmaşık, 'yabancı
mimarlar' terimi de yukarıdaki gözlemler
açısından oldukça muğlaktır. Eğer nitelik-
sel, kültürel, vb. sorunlar var ise, bunları,
kesin yargılar, pasaport bazı tanımlar, ni-
teliği ve çok-yönlülüğü gözardı eden de-
ğerlendirmeler ve özünde bir pazar kapma
/ kaptırma sorunu olarak görmek, (en azın-
dan çağdaş akademik ve profesyonelce
yaklaşımlar çerçevesinde) pek de tutarlı,
inandırıcı, saygın ve yararlı olmaz. Onun
için sorunu bir dizi soruyla tartışmaya aç-
mayı yararlı görüyorum.

[**Kişisel bir not:** Mimarlar Odası'nın Uluslararası
İlişkiler Komitesi Başkanı ve UIA'daki temsil-
cisi, ve UIA'nın mimarlık pratiği ve eğitimi hak-
kındaki uluslararası mutabakat ve kılavuz metin-
lerinin yazımına doğrudan katılan birisi olarak
burada, akademik mimar şapkası ve altındaki
(68'li) evrensel kafa ile, taraf olmamaya çalışan
bir taraf olmak durumundayım. Sorduğum soru-
larla 'Şeytan'ın Avukatı' rolünü seçtim. Gözardı
ettiğim bazı tabular da olabilir. Ancak, bu bağ-
lamda, toplumsal ilerleme, entelektüel dürüst-
lük ve söylemsel tutarlılık dışında hiçbirşeyi sa-
vunmuyorum.]

Yabancı bazı Soru(n)lar

I

- 'Yabancı' kimdir, nedir, ne demektir?
- 'Yabancı' tanımlaması ile 'dış', 'uluslararası', 'evrensel', 'insani', ... kavramları arasında ne gibi fark ya da ilişkiler vardır?
- 'Biz' ve 'Onlar' kimlerdir? 'Burası' ve 'Orası', ya da 'Dış' ve 'İç' neresidir?
- Mimarlığın 'Diğer'i nedir, kimdir?
- Saf bir ırk, dil, kültür, sanat, yemek, ... ve bina olabilir mi?
- Bilgi, teknoloji, kültür, sermaye, din, dil, sanat, iletişim, ... alanlarında 'yabancı'lık nedir?
- 'Küreselleşme'nin mimarlık bağlamında tanımları nedir?
- Mimarlık ürünleri, bilgisi ve kültürü ne dönemde ne kadar 'yerel' ne kadar 'evrensel' / 'küresel' olmuştur? Bu nitelikler ölçülebilir mi?
- ...

II

- Müşteriye hizmet ve müşterinin velinimetimiz olduğu kavramları kabul edildiğinde, hangi müşterinin istediğinin hangi müşteriden daha geçerli olduğu, ya da müşterinin milliyeti ne kadar önemlidir? Bir müşteriye 'hayır' demenin kuralları nedir?
- Bir Renault otomobilin tüm tasarımının, üretim süreçlerinin, pazarlama ve servis düzeninin, malzemesinin çoğunun, tekerlerinin üzerinde gezdiği yolların, ... yabancı olduğu bir durumda, Renault reklamlarının yerli tasarımcılarca yapılması ne kadar yaşamsaldır?
- SAbancı ne kadar YAbancı (değildir)?
- Özellikle de büyük müşterinin yerlisi, ne kadar 'yerli'dir? Neredeyse tüm faaliyeti dış ürünlerin ithal ya da lisansla üretimi olan egemen kapital için yapılan binalar kimin tasarladığı ne kadar önemlidir? (Yediğimiz Turkish Yogurt ya da içtiğimiz Türk Kahvesini kimler üretmekte? Coca-Cola ya da MacDonald's ne kadar yerli, nitelikli ve yararlıdır?)
- Holdingler kimin, nesini 'hold' etmekte?
- Burada, karşı çıkılması gereken asıl olgu nedir?
- ...

III

- Binalar birer sanat eseri de olsalar, endüstriyel ürün de olsalar, tasarlanır, üretilir, dağıtılır, pazarlanır, kullanılır ve değerlendirilir. Bu, kentsel olsun, yöresel, 'mimar'-dışı tasarlanmış olsun, tüm binalar için doğrudur.
- (1) 'Yerli malı (mimar) yurdun malı, her Türk onu kullanmalı' ile (2) 'yabancı malı (mimar) iyidir' sloganlarının, (a) mimarlık ürün, kültür ve biçimlerine; (b) mimarlık pratiğine ve malzemelere; (c) mimarlık medyasına; (d) mimarlık kuramlarına, ... uygulanması nasıl bir sonuç verir?
- Mimarlığımızın ne kadar 'yerli', ne kadar 'yabancı'dır?

• Kentlerimizin, binalarımızın, mimarlığımızın ve kent planlamamızın 'yerli', 'bizim', ya da 'özgün' olma durumlarının başlangıcı, kökeni, miladi var mıdır; var ise, nerededir: Babil? Eti? Sümer? Yunan? Roma? Türk, Selçuk? Arap, Osmanlı? Prost? Jansen? Holzmeister? ...

• Mimarlık eğitimimizin ve söylemimizin hedefleri, kurgusu, içeriği, yöntemleri, dili, ilhamları, referansları, ... ne kadar 'yerli', ne kadar 'yabancı'dır?

• ...

IV

• Kendi toplumuna yabancılaşmış bir mimar ile, yabancı pasaportlu bir mimar arasında ne fark vardır?

• Yabancı mimarlara imza ortağı olan yerli mimarlar ne kadar yerlidir?

• Dolaşım ve kayıt kısıtlamaları olmasa, yabancı ülkelerde çalışmak istemeyen kaç tane mimarımız çıkar?

• Yerli mimarlarımız, hangi yerli, yabancı ya da yabancılaşmış kültürel araç kutusuyla işlerini görürler?

• Kentlerimizin kimliğini bozan, tarihi dokuyu gözardı eden, dayanıksız ve çirkin binalar yapan (ya da bunların yapılmasına göz yuman) kimlerdir?

• Yerli mimarlar, yerel imar mevzuatına, deprem yönetmeliklerine, yapı denetimine, kültürel değerlere, çevre sağlığına, sürdürülebilirliğe, ... ne derecede önem vermekteler?

• 601 gibi yasaların, (ileri?) dış ülkelerde çıkarılma olasılığı ne kadardır?

• 17 Ağustos'ta yıkılan binlerce binanın yüzde kaçını 'yabancı' mimarlar yapmıştı?

• ...

V

• Avrupa Birliği'ne (şayet girildiğinde), salt mal değil, meslek sahiplerinin de serbest dolaşacağını düşünür isek, bu dolaşımın tek yönlü mü olacağını varsayıyoruz?

• Mimarlık, sanatsal yönleriyle yarışmacı değil midir? Ticari bir faaliyet olan yapı endüstrisinin ayrılmaz bir parçası olan mimarlık uygulamalarının, bu yönüyle yarışmacı bir ekonominin dışında kalması mümkün müdür?

• 'Mükemmel' nereden gelirse gelsin onun değerini bilmek; 'kötü' nereden çıkarsa çıksın ona karşı olmak, profesyonelce olmaz mı?

• Tüm tekniklerini, stillerini, formlarını, düşüncelerini ve terminolojilerini (pek de eleştirmeden) aldığımız ülkelerdeki mimar meslektaşlarımızın (iyilerinin), bu düşünce, teknik ve formları hangi ortamlarda ve hangi tasarım ve planlama sürecinde ürettiklerini, hangi toplumsal ilişkiler ve mesleki işbirliği içerisinde çalıştıklarını, hangi onay ve denetim kanallarından geçtiklerini ve de o, dergilerden izlediğimiz, binaları hangi inşaat düzeniyle ürettiklerini, bir de yakınımda ve iş başında iken görmenin yararı olamaz mı?

• ...

VI

Bu sorulardan çıkarak, konuya yabancı görmememiz gereken olumlu (biraz da naif ?) bazı dilekler:

- 'Onlar', buraya gelince, ülkelerindeki 'iyiler' gibi davransalar;
- 'Onlar' ülkelerindeki iyi örnekleri ve iyi pratikleri buraya getirtiler;
- 'Onlar' her yerdeki ve bizdeki 'kötüler' gibi davranmasalar;
- 'Onlar'ın 'kötü' davranmaması için biz burada 'iyi' bir düzen kursak;
- 'Biz', 'Onların' iyileri gibi inşa edebilesek;
- 'Biz' de 'Onların' ülkelerine gidip, iyi şeyler yapabilesek;
- 'Biz', özgün düşünceler, kuramlar, çözümler üretebilesek;
- 'Biz' düzenli olsak, adil olsak, tutarlı olsak; toplumsallaşsak, çağdaş olsak, evrensel olsak;
- 'Biz', burası sanki kendi ülkemizmiş gibi davransak;
- 'Biz', 'biz' olabilesek;
- 'Biz'?

• Bu yazı, 28 Ekim 2000 tarihinde Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Genel Merkezi ve Yapı Endüstri Merkezi birliğinde düzenlenen "Uluslararası Mimarlık Uygulamaları" panelinde yaptığı konuşması esas alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yabancı Mimarlar Sorunu

Doğan HASOL

Mimar

Türkiye son zamanlarda yeniden yabancı mimarların kuşatması altında. Parayı elinde tutanlar, yatırımcılar giderek yerli mimar yerine yabancı mimarla çalışmayı yeğliyorlar ve bunu övünerek ifade ediyorlar, hattâ zaman zaman satış reklamlarında bir artı puan gibi kullanıyorlar. Kısacası yatırımcı sermaye-yabancı mimar arasında bir birliktelik kurulmuş durumda.

Adına küreselleşme ya da globalleşme denen, siyasal, ekonomik ve kültürel emperyalizmin yeni biçimi kendisini mimarlık alanında da ağır bir şekilde hissettiriyor. Bu yalnızca, finansmanı yabancı sermaye tarafından, ya da sağlanan dış kredilerle gerçekleştirilen havaalanı, otel, vb. türünden binalarda değil, yerli yatırımcılarımızın uygulamalarında da artık çok yaygın.. Artık giderek artan bir şekilde yerli mimar "out", yabancı mimar "in".

Şimdi bu çerçevede günümüz mimarlık ortamındaki gelişime, bugünkü mimarlığımıza karşı büyük bir tehlike oluşturan "yabancılaşma" ve "yabancılaşma teslimiyete" göz atalım. Konuyu somutlaştırmak için, yabancı mimarlar tarafından İstanbul'da gerçekleştirilmekte olan ya da çok kısa bir süre önce bitirilmiş yapılarla işe başlayalım..

- Galatasaray Ali Sami Yen Stadyumu
- İstanbul Olimpiyat Stadi
- İstanbul Atatürk Havalimanı yeni tesisleri
- Şişli Ticaret Merkezi
- Etiler İş ve Ticaret Merkezi
- Alkent İstanbul 2000
- Kemer Country (Kemerburgaz)
- İş Bankası gökdelenleri (Levent)
- İstanbul Kongre ve Kültür Merkezi (Maslak)
- Oyakbank İstanbul
- Sabancı Üniversitesi (Tuzla)
- Koç Üniversitesi (Sarıyer)
- Yapı Kredi Operasyon Merkezi (Gebze)

Sunulan bu listenin şu anda İstanbul'da yabancılar marifetiyle yapılmakta olan yapıların tümünü kapsamadığı kesin. Bunlar bir çırpıda aklımıza geliverenler. Sabancı Gökdelenleri ile Swissôtel de yine yabancıların gerçekleştirdikleri yapılar arasında. İstanbul Hilton, Çırağan, Ceylan Intercon-

tinental ve The Marmara otellerinin iç düzenlemeleri de öyle..

İstanbul'da şu anda Türk mimarların yapmakta olduğu, yukarıdakilerin boyutlarında kaç yapı vardır dersiniz?..

İşte böylece, günümüzde Türkiye yeniden bir yabancı mimar sendromu yaşıyor. "Yeniden" diyorum çünkü Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da yine benzer doğrultuda bir yabancı mimar egemenliği yaşanmıştı. Ne var ki o dönemlerde Türkiye'de inşaat gereksinimi büyük, mimar sayısı çok sınırlıydı.

Bugünün Türkiye'sinde mimarlıkta yaşananlar, öteki alanlarda yaşananların bir uzantısı ya da benzeridir. Yabancı mallarına, yabancı dillerde eğitime, yabancı müziğe, yabancı olan her şeye duyulan özen ve tutku, yapı yaptıranları da aynı akımın içine soktu..

Bu bilinç dışı akımın örneklerinden biri, eski Sheraton otelinin Ceylan Intercontinental'e dönüştürülmesi evresinde yaşandı. Yabancıların yaptıkları yeni iç düzenlemeye ilişkin olarak özgün binanın mimarlarından Hande Suher şunları söylüyor: "Mekân düzenlemeleri binanın bütünleyici parçası değil, bina ile bütünleşemiyor, binanın dış ve içi ayrı dilden konuşuyor..". "Zamanlar değişiyor. 1959 yılında Türk mimarlar yarışmayı kazandı diye övünüldü, 1975 yılında Türk mimarlar, Türk mühendisler, Türk uygulayıcılar, Türk girişimcilerin yapıtıdır, sermayesi yerlidir, kullanılan malzemeler yerlidir diye övünüldü. 1996 yılında da, ithal malı malzeme kullanıldı, İngiliz mimar yaptı, 45 milyon dolar harcadı diye övünülüyor".¹

Başka bir örnek.. Koç Üniversitesi konusunda.. Milliyet Gazetesi'nin eğitim köşesi yazar Abbas Güçlü bakınız ne diyor: "İran asıllı Amerikalı mimar Mozhan Khadem'in projesini çizdiği kampus 3-4 katlı binalardan oluşuyor. Eski Türk mimari tarzının benimsendiği kampusta öğrenci ve öğretim üyelerinin keyifli bir ortamda öğrenim yapmaları için her şey düşünülmüş".² Şu işe bakın.. Eski Türk mimarlık tarzını benimseyip İstanbul'da üniversite yapmak İran asıllı ABD'li mimara kalmış.

Bu örnekler çoğaltılabilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'da yapılmış olan bugünkü TBMM binasını 1960'lı yıllarda gören

Avusturyalı genç bir mimar, binanın mimarı, yurttaşı C. Holzmeister için "Viyana kuşatmalarının intikamını almış" diyordu şaka yollu.

Yaptırılacak bir projeyle ilgili olarak İstanbul'a gelen Kevin Roche'un "İstanbul'un estetiği 80-90 katlı binaları kaldırır mı?" sorusuna verdiği yanıtı bakın: "Neden kaldırmayalım.. Yüksek minarelere alışık olan İstanbul, gökdelenleri yadırgamayacaktır".³ Mr. Roche'un umurunda mı sizin minareleriniz, sizin tarihsel mirasınız, İstanbul ölçeği, İstanbul silüeti? Önemli olan, kendi yapacağı gökdelen.. Nasıl olsa alışsınız, yadırgamazsınız. Tarihi, üç yüz yılını ancak dolduran bir ülkeden gelen mirmardan alacağımız akıl bu kadar olur işte. Ne yazık ki, bu tür çarpık davranışlarıyla pek çok yabancı mimar, kültürel gelişmelerini tamamlamamış genç kuşaklarımıza moda öncülüğü bile yapabiliyorlar.

Saptamalarımızı, isterseniz, İstanbul'daki konut yatırımcılarının süslü broşürlerinde söyledikleriyle sürdürelim. Bakın, yaptıklarını anlatırken neler diyebiliyorlar: (firma adlarını burada anmayı gereksiz buluyorum; söyledikleri daha önemli). ".....konutlarının tasarımı, dünyaca ünlü Sandy&Babcock International mimarlık şirketi tarafından geleneksel Türk mimarisi göz önünde bulundurularak çağdaş ama klasik bir tarzda yapıldı. Dış cephedeki geniş pencereler ve zarif kemerler binalara ayrı bir estetik katıyor. İnşaatla kullanılan ve tümü ithal olan granit, mermer ve seramik gibi malzemelerse tam anlamıyla kaliteli iç mekânlar yaratıyor."

Gördünüz mü neler oluyormuş? Cahilliğime verin, benim tanımadığım bu yabancı mimarlık şirketi, "geleneksel Türk mimarisini göz önünde bulundurarak çağdaş ama klasik bir tarz" yaratmış. Geleneksel Türk mimarisini göz önünde tutarak hem çağdaş, hem klasik... Nasıl olabiliyorsa? Bunları yapan da Amerikalı bir firma.. Söylenilecek tek söz var: Bravo az, bravisimo onlara..

Bir başka yabancı bakın ne demiş: "İstanbul'da Boğaz'da olan konakları buraya (Kemerburgaz'a) taşımak istiyordum." İşte, yatırımcısı tarafından bu evlerin "Yalı Konakları" olarak adlandırılması bu nedene dayanıyormuş. Burada da yapılan, doğaç olarak, söylenene pek uymuyor. Yapı-

lanların Boğaz'la da Boğaz'ın soylu eski yapılarıyla da hiç ilgisi yok. Niçin olsun ki? Boğaz niçin Kemerburgaz'a taşınısın? Üstelik, bu operasyonu yapanlar da yine, eksik olmasınlar, ABD'li mimarlar. Bütün söylenenler, pazarlama sözcükleri olarak güzel. Bunlar havuzlar, parklar, şelalelerle cennetten köşeler vaat eden süslü lüks broşürlerle uyumlu, ama mimarî alanda anlamsal içerikten yoksun.

Başka bir yerleşme, başka bir broşür... 6 yabancı mimarın adıyla başlayıp süren bir metin... Tasarım kavramı şöyle ortaya konmuş: "Modern Akdeniz mimarisiyle, geleneksel Türk mimarisi birleşti". Nasıl birleşmişse? İstanbul nire, Akdeniz nire? Neyse, yine bravo. Burada da "yapılanlar" "söylenen" yine birbirini tutmuyor, ama yapılmakta olanın ne denli tutarsız olduğuna ışık tutuyor.

Yabancı mimarlar birşeyler çiziyorlar, yapılanlara daha sonra reklamcı diliyle güzel sözlü gerekçeler, kılıflar uyduruluyor. Bu şekilde yapılan evlerin plan analizlerine, işlevsel niteliklerinin bizim yaşama biçimimize nasıl yanıt verdiği sorunsalına burada girmek olanağı yok. Şu anda yapılmakta olan, mimarinin temel ilkelerinin uygulanmasından, form, kütle plastığı, mekân araştırmalarından çok, cepheye ve içeriye uygulanan, yapıştırılan, eklenen çoğu yersiz süslemelerden oluşuyor. Örneğin, hiç gereği yokken cephelerde kullanılan Yunan sütunları, sütun başlıkları, sütun ka-ideleri, alınlıklar, kemerler, kemerli pence-reler, taş konsol taklitleri, taklit silmelerle allanıp pullanmış değişik bir mimari aranıyor. Bu davranış geçmişe öykünme olarak tanımlanabilir belki, ama hangi geçmişe, kimin geçmişine? Tarihten çalıntı süsleme öğeleri kullanılarak, tutarlı, sağlıklı, özgün bir mimariye ulaşmak olanağı yoktur. Kaldı ki, dünyada konut mimarisinde bugün egemen olan akımlar da bu yolda değil. Çağdaş dünyada tutarlı, ağırbaşlı ve sade bir mimarlık egemen.

Yabancı mimarlar niçin geliyorlar? Yanıtı açık: Yeni pazarlara açılmak için. ABD'de yayımlanan Interiors dergisinin Ekim 1998 sayısında yer alan, 40 çokuluslu tasarım firması arasında yapılmış bir ankete göre, Türkiye, gelişmekte olan en iyi pazar hedeflerinden biri olarak görülüyor.

Asıl, sorulması gereken soru niçin getirildikleri? Toplumsal bir hastalığımızın sonucu olarak, yabancı hayranlığımızdan, statü yükseltme, sınıf atlama düşkünlüğünden.. Yoksa, inşaat yaptıracak kişilerin yabancı mimarlara duydukları bilinçli hayranlıktan değil. Toplumun hiçbir bilgiye dayalı olmayan körükörüne özentisinden: "Batılı biz-den iyi bilir, yaptığı hep doğrudur" gibi önyargılara dayalı bir hayranlık, körükörüne bir inanç.

Öte yandan, dile getirilmeyen başka bir neden daha var. İnşaat yaptıracak varlıklı kişiler ya da büyük kuruluşlar imar kurallarını zorlama pahasına kendi akıllarından geçen, yabancıların ağızından ortaya atarlarsa, fetvayı daha kolay elde ediyorlar, is-

temlerini daha kısa yoldan benimsetiyorlar. Yerel yönetimlere, "dünyaca ünlü mimar böyle istiyor" deyip, üstü örtülü bir şekilde "siz daha iyisini bilecek değilsiniz ya" demeye getirerek, diledikleri gibi at oynatabiliyorlar. Örneğin, yabancı mimarların önerileri yeşil alanları ticaret alanına, turizm alanına dönüştürmekte kolaylık sağlayabiliyor. Mal sahiplerinin yabancı tutkusunu, yabancıları tercihi bazan da buradan kaynaklanıyor.

İşte böylece, mimarlığımız yabancılara emanet... Bakalım sıra, yabancı hukukçulara, yabancı avukat, hakim ve savcılara, yabancı polisleri ne zaman gelecek? Yabancıdan bu hizmetleri almak, yabancıdan otomobil almaya benzemez.

Bu, bizi kültürel kimlik çıkmazına sürükler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yerli mimar sayısı çok azdı Türkiye'de.. Buna karşılık, savaştan çıkmış ülkede çok yoğun bir yapılaşma gereksinmesi vardı. Ayrıca, genç Cumhuriyet'in, özellikle de Ankara'nın yeniden yapılanması gerekiyordu. O dönemde çaresiz olarak yabancı mimarlardan medet umuldu. Avrupa'yı çürütmeye başlayan Nazi baskısı da Avrupalı mimarların göçünü Türkiye açısından kolaylaştırıyordu. 1927'den başlayarak pek çoğu, Türkiye'ye gelip yerleşerek eğitimci ya da uygulayıcı olarak çalıştılar.⁵ Ne var ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gelen mimarların yaptıkları da Ernst Egli ve Bruno Taut gibi bir ikisi dışında, çağın mimarisini yansıtmaktan uzak kalmış, atılcı, devrimci genç Cumhuriyet'e yaraşır özellikler oluşturamamıştır. Çağdaş mimarlık anlayışı daha sonraki yıllarda yine Türk mimarların öncülüğünde gelmiştir Türkiye'ye. O dönemde yapılanların mimarî eleştirisine girmek bu yazının amacını ve sınırlarını aşar.

Günümüz Türkiye'si'nin durumu pek çok alanda olduğu gibi mimarlıkta da nitelik ve nicelik açısından, o dönemden çok farklıdır ve yukarıdaki olumsuz koşullardan uzaktır. Türkiye bugün 30 bin mimar, yaklaşık 7000 mimarlık öğrencisi, nitelikleri tartışılabilir olmakla birlikte 22 mimarlık okuluyla⁶ önemli bir güce sahiptir. Yurtta var olan büyük mimarlık gücüne karşın mimarlığımız yeniden yabancıların ellerine teslim edilmiş durumda... Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tutumla bugün arasında, gö-zardı edilemeyecek başka bir fark daha var: O yıllarda gelen mimarlar Türkiye'ye yerleşerek, içinde bulundukları ortamı ve kültürel koşulları iyi-kötü soluyarak projé üretiyorlardı. Pek çoğu sığınmacı statüsünde olduğu için bu, biraz da zorunluluktu. Şimdikiiler öyle değil; gerektiğe günü-birlik gelerek, çoğu kez uzaktan kumanda yöntemiyle, "müşteri"ye⁷ ya da yerel çizimcilerine projé ulaştırıyorlar.

"Küreselleşme çağında yabancıların gelip Türkiye'de çalışmaları doğaldır" diyenler çıkabilir.

Ustalığını dünya çapında kanıtlamış mimarların ses getirecek yapıtlarına Türki-

ye'nin kapılarını açık tutması, kuşkusuz yararlıdır. Ne var ki, gelenler genellikle sıradan mimarlar. Halen Türkiye'de iş yapmakta olan yabancı mimarların en önemli özellikleri, "yabancı" oluşlarının ötesine geçmiyor.

Küreselleşme yalnızca gelişmiş ülkeler çikanna işleyen bir Batı yanıltmacasıdır. Turist olarak bile vize engelini aşmak zorunda olan meslek adamlarımıza, mimarlarımıza, küreselleşmenin bayraktarı olan ülkelerin kapıları çalışma olanakları bakımından tümüyle kapalıdır.

Emperyalizm yalnızca topla tüfekle gelmez. Gelirken, "geliyorum" da demez. Müzikle, dille, eğitimle, örnekte görüldüğü gibi mimarlıkla da gelir. Ve bu, kültür emperyalizmidir. Kültür emperyalizmine çanak tutanların çoğu, nedense ulusal değerler konusunda herkesten daha duyarlı olduklarını ileri süren, milliyetçilik konusunda kimseye söz bırakmayan kişiler ya da kurumlardır... Onlara sormak gerekiyor: Türkiye'nin mimarlığı yabancıların elinde mi biçimlenecek? Bu ortamda geleceğin mimarlığı nasıl oluşacak? Bir yıl önce Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıldönümü kutlanırken en çok anılanlardan biri de Mimar Sinan'dı. İleride mimarlığımızı anmaya kalkarsak kimin adıyla, hangi mimarlığı anacağız? Yıllar sonra, "işte mimarlığımız" diye bugün yapılanları gösterip, "bu binayı ABD'li mimar filanca yaptı" diyerek mi övüneceğiz?

Geleceğe mimarlık yapısı bırakma olanağı, bugün yaşanan yabancı hayranlığına kurban edilerek Sinan'ın torunlarının elinden alınıyor. Mimarlığımızın geleceği ve geleceğin mimarlığı, mimarlığımızın bugününe sıkı sıkıya bağlıdır. Mimarlar Odası geçmişimizi kurtarmak için gösterdiği çabayı biraz da geleceğimizi kurtarmak için gösterse...

Kaynaklar

1. H. Suher, "Bir Otelin Yaşam Öyküsü", YAPI 181, Aralık 1996, s. 116.
2. A. Güçlü, "Diyalog", Milliyet, 3 Şubat 1999.
3. Milliyet, 11 Ağustos 1991.
4. Yabancı avukat konusundaki ilk girişim Abdullah Öcalan için Hollandalılarca yapıldı ve neyse ki püskürtüldü.
5. Bu konuda bilgi için Bkz. Gürhan Tümer, Cumhuriyet Dönemi'nde Yabancı Mimarlar Sorunu, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir, 1998.
6. KİTO'deki okullarla birlikte bu sayı 28 olur; öğrenci sayısı da 8000'e yükselir. Bkz. D. Hıncal, Türkiye ve KKTC'deki Mimarlık Okulları, YAPI 206, Ocak 1999, s. 44.
7. Bizdeki "mallsahibi" ya da "işveren" yerine Anglosaksonlar "client" yani müşteri sözcüğünü kullanırlar. Son zamanlarda bu sözcük bizde de kullanılır oldu. Kimi okullardaki İngilizce meslek eğitimi yoluyla gelmiş olabilir.

* Bu yazı, YAPI dergisinin 118, 205, 208, 210, 221. sayılarında yayımlanmış yazılarımdan derlenerek hazırlanmıştır.

Türkiye'de Yabancı Mimarlar Sorununun Dünü, Bugünü, Yarını *

Doğan TEKELİ

Yük. Müh. Mimar

Yabancı mimarlar sorunu, gerçekte; mimarlığımızın, eğitim, kalite, toplumun mimarlığı algılaması gibi bir çok başka sorunu ile içiçe. Düşünüyorum. Acaba örnek aldığımız gelişmiş Batı ülkelerinde bir yabancı mimar sorunu var mı? Hatırladığım özel bir durum var. Venturi'nin Londra'daki National Portrait Gallery'ye yaptığı ek tepki ile karşılanmıştı. O da yapanın yabancı olmasından çok, mimari yaklaşımının tartışılması şeklindeydi. Oysa Fransa, Almanya, Amerika, Japonya, İspanya gibi, mimarlıkta başarılı birçok ülkede yabancı mimarların, mimarları yabancı olduğu için tepki ile karşılanmayan ama o ülkelere değer katan birçok eser verdiklerini biliyoruz, istenirse sayısız örnek verilebilir.

Demek ki belli bir ölçüde belli kurallar içinde, kültürel alışveriş bağlamında ve özellikle üst düzeyde yapıldığında yabancı mimarın eser vermesi sorun olmuyor.

Bildiğim kadar Türkiye'de doktorların, avukatların, yabancı doktor, yabancı avukat şikayetleri yok. Acaba bu meslekler, yasalarla mimarlıktan daha iyi mi korunmuş? Yoksa doktorlar, avukatlar kendi çalışma alanlarını bizden daha mı güçlü savunuyorlar?

Ulusal kaynaklarımız kullanılarak yaratılan kendi yapılarımızı yapmak kesinlikle biz Türk mimarlarının hakkı olduğu halde bu hakkımızı neden tam olarak kullanamıyoruz. Batılı ülkelerde rahatsızlık vermeyen yabancı mimarların varlığı acaba bizde ne-

den sorun oluyor? Çok mu kompleksliyiz? Sorunun kaynağı nedir? Buna cevap bulabilmek için; kısaca bizdeki yabancı mimar olayının geçmişini hatırlamak ve sorunu öyle irdelemek istiyorum. Yabancı mimar sorununu tarihsel bakımdan dört döneme ayırmanın doğru olacağını düşünüyorum.

Birinci dönem, bence, bizde batılılaşma düşüncesi ile başlayan ve III. Selim'den Osmanlı İmparatorluğunun sonuna kadar olan dönem. Batılılaşma düşüncesi, askeri reformlardan, çağdaş tıp eğitimine, Mızıka'yı Hümayun'un kuruluşundan Batılı biçimde yapı yapılmasına kadar herşeyi yabancılardan beklemiş, doğal olarak da hemen hemen tüm önemli yapılarımızı, davet edilen ya da kendiliğinden gelen yabancı mimarlar, tasarlama, uygulamışlar.

Bu mimarlar arasında Melling, Fossati, Jachmund, Vallauray, D'Arancio, Smith ve başkaları sayılabilir. Bunlar ve bunların Türkiye'deki yapıları hakkında son yıllarda üniversitelerde çalışmalar yapıldığını biliyoruz. Değerli meslektaşım Gürhan Tümer'in Cumhuriyet döneminde Yabancı Mimarlar isimli araştırmasında da bunlardan ayrıntılı biçimde söz ediliyor. Ancak III. Selim'e kadar tüm önemli yapıları yapan Hassa mimarları neden ve nasıl yetersiz sayıldılar, sanırım o bu çalışmalarda yeterince açıklanmadı. Ayrıca incelemeye değer olmalı. Olasıdır ki, ihtiyaç duyulan yeni yapı tipleri için gerekli bilgi ve beceriye sahip değillerdi.

Dönemin sonlarına doğru, gerek Sanayi Nefise'de gerek Mühendishane'de mimar yetiştirilmesi, yurtdışında eğitim görenlerin ortaya çıkması sonunda, az sayıda Türk mimarının da yapı gerçekleştirdiklerini görüyoruz.

İkinci dönem yaklaşık 1923-1930 arası ve Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, Cumhuriyetin ilk yıllarında, yıkık-harap ülkede yapıları çoğunlukla, Kemalettin, Vedat, Muzaffer Beylerle Arif Hikmet Koyunoğlu gibi Türk mimarları yapmışlar. Aralarında yabancı olarak Sanayi Nefise'de, harpten sonra hocalığa devam eden Mongeri var. Bu yapıların tümü de bugün artık 1. Ulusal Mimarlık Üslubu dediğimiz üslupta.

Bu ilk yıllardan sonra gelen üçüncü dönemde ise Cumhuriyet idaresi, doğrudan Atatürk'ün yönlendirmesi ile 1. Ulusal Mimar Akımına da karşı çıkarak, yeni idarenin yaptıracığı yapılarda yeni rejimin çağdaş-Batılı kimliğinin belirtilmesini istiyor. Bu yapılar için Türk mimarlarının, istenen yeni mimari kimliği yaratamayacakları düşünülerek onlara güvenilmemiş olmalı ki, önemli yeni kamu yapıları için, çeşitli yöntemlerle, zaman zaman da daha uygar bir yöntem olan uluslararası yarışmalar aracılığı ile yabancı mimar arayışına geçilmiş. Sonuçta, bu dönemde de şehirci olarak, hoca olarak, uygulayıcı mimar olarak birçok yabancı mimar Türkiye'de görev almış. Jansen, Egli, Taut, Debb, Holzmeis-

Arkeoloji Müzesi, İstanbul, mimar Vaullary - Modern Turkish Architecture, Renata Holod & Ahmet Evlin ed.

Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, mimar Holzmeister - a.g.e., Renata Holod & Ahmet Evlin ed.

ter, Prost, Bonatz bunların arasında. Ben-
ce bu üçüncü dönem 1930'lardan
1950'lere kadar sürüyor. Bu dönem, Sayın
Gürhan Tümer'in değerli araştırmasında
da belirtildiği gibi, Türk mimarlarının artık
sayıca çoğaldıkları ve kendilerine güven-
dikleri bir dönem olduğu için, meslek ör-
gütü mimarlar birliği ve yayın organı Arki-
tekt çevresinde, yabancı mimarlara karşı
yoğun bir mücadele yürüttükleri bir dö-
nem olarak yaşıyor.

Bu mücadele 1953'te 6235 sayılı Türk Mü-
hendis Mimar Odaları Birliği Kanunu'nun
yürürlüğe girmesi ile bir bakıma amacına
ulaşmış oluyor. Bilindiği gibi bu kanunla
yabancı mimarların Türkiye'de iş yapabil-
meleri özel koşullara ve Odaların iznine
bağlanıyor. 1953'ten 1980'lere kadar sü-
ren ve benim 3. dönem diye adlandırdığım
bu dönem, Türkiye'de artık pek yabancı
mimar görünmüyor. Benim bildiğim, sade-
ce Marc Sauget'in Büyük Ankara Oteli ya-
pısı var. Ona nasıl ve hangi koşullarda iş
verildiğini bilmiyorum. Ama genel olarak
bu dönem Türk mimarlarının kendi çalış-
ma alanlarını hemen tümüyle ele geçirdik-
leri bir dönem olarak yaşıyor. Hatta İl-
han Tekeli o dönem bir yazısında "Az ge-
leşmiş ülkeler arasında sadece Türkiye'de
mimarların kendi alanlarına sahip çıkabil-
diklerini" yazıyordu.

Benim sıralamama göre 4. dönem,
1980'lerden günümüze kadar olan dö-
nem. Aslında, Özal'dan sonra globalleşme
ve dünyaya açılma, para kısıtlamalarının
gevşetilmesi v.b. etkenlerle yabancı mi-
marların gene Türkiye'ye gelmeye başla-
dıklarını görüyoruz. Yapıları ile kimlik ka-
zanmak isteyen, imaj yaratmak isteyen
birçok kurum ve kuruluş yabancı mimar-
larla bu amaçlarına ulaşabileceklerini dü-
şünüyorlar, Türk mimarlarına güvenmiyor-
lar. Kontrolsüz, ölçüsüz bir şekilde yaban-
cı hayranlığı sonucu, yabancı mimar soru-
nu bir kez daha karşımıza çıkıyor.

Böylece yabancı mimarlar sorununu dün-
ü ve bugünü ile kısaca gözden geçirdikten
sonra şimdi bazı gözlemlerimi, deneyimle-
rimi ve düşüncelerimi sunmak istiyorum.

Geçenlerde mimar Vedat Tek'in eserleri
sergilendi, hayat hikayesi anlatıldı. Orada

öğrendim; Vedat Bey Paris'te mimarlık
öğreneceğini babasına yazınca babası kı-
zıp, mimarlığın saygıdeğer bir meslek ol-
madığını, bu öğrenime devam etmek ister-
se, gönderdiği aylığı keseceğini yazıyor.

Bu olay yaklaşık olarak 1900 yılında. Sani-
yorum Vedat Bey'in babası o yıllardaki
yaygın düşünceye uymuş ve oğlunun
müslüman olmayan tebaanın uğraştığı iş-
lerden sayılan mimarlık gibi bir iş yerine
şerefli sayılan devlet memurluğunu seç-
mesini yeğlemiş.

Ben de 1947'de İzmir Atatürk Lisesi'ni bi-
tirip mimarlık fakültesine girmek istediğim-
de, o zamanki lise müdürümüzün, mimar-
lığın ciddi bir iş sayılmadığını, inşaat fakül-
tesine gitmem gerektiğini içtenlikle anlatıp
beni iknaya çalıştığını iyi hatırlıyorum. Gö-
rülüyor ki, nedense toplumumuz mimarlığı
yeterince tanımıyor, hatta ciddiye almıyor-
du. Benim geçliğimde, mimarın yapıyı tü-
müyle kavrayan, planlayıp tasarlayan bir
meslek adamından ziyade cephe süsle-
yen, bunun için de belli motifler toplayan
bir meslek adamı olduğu imajı yaygındı.

Sebepler ne olursa olsun, sonuçta Osmanlı
devletinin çöküş yıllarında dünyadaki ge-
leşmelere ayak uydurulmamış, çağdaş an-
lamda mimar yetiştirilmekte geç kalmış-
tır. Yetişen az sayıda mimar da meslek-
lerinin yaşamsal önemini topluma anlatmak-
ta yetersiz kalmışlardır. Bu da onlara gü-
ven duyulmamasına yol açmış, ve önemli
bir yapı yapılmak istendiğinde yabancılara
başvurulmuştur.

1930'dan 50'li yıllara kadar olan dönem-
de, Türk mimarları, ülkedeki bu havaya ve
olumsuz koşullara karşı ciddi varlık gös-
termişler, yabancılara karşı örgütlü ve bi-
linçli mücadelelerinde başarıya ulaşmışlar,
Türkiye'de önemli yapılar gerçekleştirmiş-
ler, Türkiye'de açılan uluslararası yarışma-
larda yabancı mimarlarla başabaş yarışa-
bilmişlerdir.

Ama bundan sonraki dönemde, yani
1953-80 arasında, kentleşmenin hızlandı-
ğı, yapı faaliyetinin yoğunlaştığı ve hemen
tümü ile mimarlarımızın elinde olduğu dö-
nemde, mimarlarımızın bu olanağı en iyi
şekilde değerlendirebildiklerini söylemek
mümkün müdür?

Bu dönemde, hızlı ve çarpık kentleşme ile
beraber karşılaştığımız özensiz düzensiz
yapılaşmanın bir kısım faturası, kabul ede-
lim etmeyelim bize de çıkarılmış bulun-
yor, 17 Ağustos depreminin acı sonuçla-
rından, Türk mimarlığı olarak kendimizi ta-
mamen soyutlamamız mümkün mü? El-
bette mimarlık ürünü sadece mimarının
gerçekleştirdiği bir ürün değildir. Toplu-
mun, işverenin mimarlığı anlayışı, yasal
koşullar, varolan yapı çevre, sermaye,
yapı malzemesi ve işçiliğinin düzeyi mi-
marlık ürününün diğer girdileridir.

Bu açılarından bakıldığında, yapı çevre-
min düzensizliğinden sadece mimarlarımızı
sorumlu tutmak kuşkusuz haklı sayılmaz.
Ancak, mimarlık pazanımız tümüyle elimiz-
de olduğu halde, mimarlığımız toplum gö-
zünde yeterince inandırıcılık ve saygınlık
kazanamamıştır. Bu sonuçta bizlerin de
payımız olduğunu kabul etmemiz, daha
iyiye gitmenin, hatta yabancı mimar soru-
nunu çözmenin belki de ilk şartıdır.

Mimarlık eğitimimizin yeterliği kuşkuludur.
Kaliteden çok sayıya önem verilmekte,
kendine güvensiz ya da bilinçsizce güven-
li mimar kuşakları yetiştirilmektedir. Yetiş-
miş mimarlar olarak bizlerin de topluma
mimarlığın önemini anlatmada, amaçlan-
mış etrafında birleşmede yetersiz kaldığı-
mız kabul edilmelidir.

Bu koşullar altında 1980'lere gelip dünya-
ya açılma başlayınca, koruyucu yasalar
değişmediği halde sermaye kesiminde ya-
abancı mimar kullanma, hatta özentisi baş-
göstermiş, yabancı mimar sorunu da hort-
lamıştır.

Hep birlikte içinde yaşadığımız bu dö-
nem daha yakından bakınca, iyi bildiğim ve
beni rahatsız eden birçok yabancı mimar
çalışmasına karşın, bu çalışmaların ger-
çekten büyük boyutta olup olmadığı konu-
sunda kuşkuya düşüyorum. Çünkü birçok
olayda yabancı mimar çalıştırmak isteyen
kişi ve kurumun, ya onların istedikleri üc-
retleri ödeyemedikleri, ya da gerekli ciddi
çalışma koşullarını sağlayamadıkları için
yabancı mimardan vazgeçtiklerini biliyo-
rum. Elimizde sağlıklı rakamlar olmadığı
kesin. Zaten bu tür çalışmalar hep bildiği-
miz gibi açıktan değil, gizli ve yasaya uy-
durularak yapılmaya çalışılıyor.

Sirkeci Garı, İstanbul, mimar Jahmud - a.g.a., Renata Holod & Ahmet Evlin ed.

Diğer yandan devletin, Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi yabancı mimar kullanmadığını ya da kullanmadığını da biliyoruz. Devlet yasayı açıktan delememişti gibi, yabancı mimar çalıştıracak güçte de değil. Eskiden uluslararası yarışmalar düzenleyebilen devletin, siyasilerin isteklerine rağmen gerek parasal sorunlar gerek elemanların yetersizliklerinden dolayı yarışma bile düzenleyemediklerini gördüm yaşadım.

Demek ki bu dönem yabancı mimarlar çoğunlukla özel kesimde. Türkiye'de yatırım yapacak yabancı yatırımcılarla, Türk özel sektörünün bir kısmı önde gelen kişi ve kurumları daha önce de söylediğim gibi, yabancı mimar arıyorlar. Yabancı yatırımcıları anlamak bir dereceye kadar olası. Güvendikleri mimarlarla, yatırımlarını beledikleri niteliklerde gerçekleştirmeyi güvence altına almak istiyorlar. Ama bizim yatırımcılarımızın nedenleri daha çok körükörüne yabancı hayranlığı.

Burada bizim Levent'te yeni inşa edilen İş Bankası Kuleleri'nin hikayesini kısaca anlatmak istiyorum. İş Bankası Kuleleri daha İş Bankasına değil, İş Bankasına bağlı Şişecam'a aitken, Şişecam Genel Müdürlüğü ve iş merkezi için açılan sınırlı yarışmayı kazanmıştı. Zamanla, o yapılardan bi-

rinde İş Bankası Genel Müdürlüğü'nün yerleşeceği anlaşıldı. Projeleri bu yeni ihtiyaca göre düzenledik. Yeni düzenlememiz onaylandı, İş Bankası finansman sağlamak için bir müddet beklememizi önerdi. Bu bekleme yıllar sürdü. Bu arada İş Bankası'nın yabancı mimarlarla daha iyi bir proje arayışına girdiği anlaşıldı. Birisi Swanke Hayden olmak üzere üç firmaya bizim çözümümüz de kendilerine verilerek yeni projeler yaptırılmış. Anlaşılan yaptırılan projeler beğenilmemiş ki, bizim projemizle işe devam edileceği, yıllar sonra bize bildirildi.

Ama bu defa da uygulama projelerini çok kısa sürede tamamlamamız istendiğinden ve bu arada biz zorunlu olarak yeni işler aldığımız için hizmete devam olanağı bulamadık. Banka, daha önce avan proje yaptırıp beğenmediği Swanke Hayden mimarlık bürosuna dönerek ve bizim avan projemize uymak koşulu ile uygulama projelerini hazırlama görevi verdi. Ama yabancı mimar bize tanınan sürenin üç katını kullandı ve bize verilmesi düşünülen ücretin üç katından fazlasını aldı. Söz konusu büro, dünyada mimarlık literatüründe yeri olmayan ve ticari sayılan bir büro olduğu halde o zamanki İş Bankası genel müdürü gazetelere beyanat veriyor, yeni yapılarını

dünyanın önde gelen mimarlık bürolarından birine yaptırdıklarını anlatıyordu. Aynı büro bastırıldığı broşürlerde, Levent'teki yeni İş Bankası binalarının tüm mimarlık-mühendislik projelerini yapmakta olduğunu bildiriyordu. Gariptir, bu olayda diğer yabancı mimar projelerinin aksine, yabancı mimar fikir projelerini değil, bir bakıma rutin bir iş sayılan uygulama projelerini üstlenmiştir. Bu projede bildiğim kadar yasal sorumluluk imzasını İş Bankasının mimarlarından biri atmış ve iş yasaya uyduurulmuş, ancak yabancı mimarın bu projede çalıştığı bizzat genel müdürünün ağzından ilan ve kabul edildiği halde Odamızdan da, 6235 sayılı kanunun yürütücüsü bakanlıklardan da ses çıkmamıştır. Sonuçta İş Bankası Kuleleri, uygulama projelerinde bizim amaçladığımız duyarlılığı yitirmiş olarak ve ana kitlelerinin gücüne karşın bize göre oldukça sıradan bir yapı olarak ortaya çıktı. İş Bankası Kulelerini bu nedenle körükörüne yabancı hayranlığına örnek olarak vermek istedim.

Yabancı hayranlığı ile ilgili bir başka örnek daha vermek istiyorum. Bizim Zincirlikuyu'da şu anda inşa edilmekte olan Metro-site adlı bir alışveriş merkezi-konut kompleksi projemiz ile ilgili. İşveren işe başlar-ken bu büyük proje için üç Türk mimarlık

İş Bankası kuleleri İstanbul, mimari önproje Tekeli & Sisa Mimarlık Ltd. uygulama projeleri Swanke Hayden Connell Int. Ltd.

İş Bankası kuleleri İstanbul, mimari önproje Tekeli & Sisa Mimarlık Ltd. uygulama projeleri Swanke Hayden Connell Int. Ltd.

bürosuna ücretlerini ödeyerek teklif projeleri satın alıyor. Bir inceleme kurulu aracılığı ile projeler inceleniyor ve projemizin uygulanmak üzere seçildiği bildiriliyor.

Ama sözleşme imzasına davet edilmek yerine, işveren bu defa üç Amerikan mimarlık bürosuna da teklif projeleri ısmarlayacağını, bu arada istersek bizim de yeni bir proje hazırlayabileceğimizi ve bunun da ücretinin ödeneceğini bildiriyor. Bu üç büro, Skidmore Owings ve Merrill, Kohn Pedersen Fox ile Türkiye'de iş almaya uğraşan Swanke Hayden büroları. Biz haksız olduğumu bile bile, ama ilk projemize güvendiğimiz için projemizi geliştirerek bu defa yabancılarla bir kere daha yarışmayı göze alıyoruz.

Bu defa da bizim projemizin uygulanmak için seçildiği bildiriliyor ve sözleşme yaparak işe başlıyoruz. Derken aynı projede iç mimari projeleri için bu alanda deneyimli bir Amerikan mimarlık bürosu aranıp bulunuyor ve ona oldukça yüklü bir bedelle iç mimari avan projesi hazırlatılıyor. O da beğenilmiyor, iç mimariyi bizim projelendirmemiz isteniyor. Şu anda uygulama tümü ile bizim projelerimizle devam ediyor.

Bir başka yabancı mimar olayı bizim inşaatı yeni biten Halk Bankası Genel Müdür-

lüğü binaları ile ilgili. İnşaat devam ederken Genel Müdürlük görülmemiş güzelliğe bir iç mimari hayal ederek ünlü bir İtalyan mimara yapının kendince önemli mekanları için bir iç mimari projesi hazırlatıyor. Bu projede Genel Müdürlüğün beklentilerini karşılamamış olmalı ki aynı alanlar için bizim bir proje hazırlamamız isteniyor ve sonuçta uygulamanın bizim projelerimize göre yapılması kararlaştırılıyor.

Son iki örnekte, hatta ilk örnekle beraber üç örnekte işverenlerin yabancı mimar isteklerine rağmen Türk mimarlarının başarılı olabildiklerini göstermek istedim. Tabi bu her zaman böyle olmuyor. Çoğu defa Türk mimarlarına şans bile verilmeden, onların neler yapabilecekleri görülmeyen işler doğrudan yabancılarla veriliyor.

Körü körüne hayranlık dışında yabancıların elbette teknoloji, beceri, cesaret ve hatta üst düzeyde sanatsal duyarlılıklar getirmeleri beklenebilir. Böyle yeteneğini ispatlamış mimarlık guruplarının ülkeye yararlı olabilecekleri hatta mimarlık uygulamalarına özlediğimiz ciddi yaklaşım örnekleri getirebilecekleri düşünülebilir. Ancak gerçekten yararlı olabilmeleri için yabancı mimarlara sınırlı işlerde, belli kuralarla ve mutlaka bizim mimarlarımızla bir-

likte çalışma koşulu ile izin verilmesi gerektiği akıldan çıkarılmamalıdır.

Yabancı mimar sorununun bir de geleceği var. Türkiye şu anda Avrupa ile gümrük birliğinde ve tam üyeliği amaçlamakta. Bilirsiniz gümrük birliğinde mal dolaşımı serbest, hizmet dolaşımı serbest değil. Ama tam üyelikte hizmet dolaşımı da serbest olacak. Hükümetimiz kadar iyimser olmasak bile en geç on, onbeş yılda bu tam üyeliğin gerçekleşeceğini düşünürsek, inşa ve imar edilmiş Avrupa'da işsiz kalacak birçok mimarlık bürosunun burada çalışmak istemesi karşısında ne yapacağız?

Ben üzülerek söylüyorum. Artık kısa vadede devletten bir şeyler istemek ve beklemenin yararlı olamayacağını düşünüyorum. Eğer ülkemizi ve mesleğimizi seviyor, gelişmiş dünyada bile can çekiştiği söylenen mimarlık mesleğinin, sahibi olduğumuz ülkeye ve ulusumuza katacağı değerleri, biliyor ve inanıyorsak tüm görevler tek tek hepimize ve mimarlık toplumuna düşüyor.

Bu görevleri şöyle özetlemek istiyorum:

- Mimarlık eğitiminin, ülkenin gerçek gereksinmesini karşılayabilecek çeşitliliğe ve kaliteye nasıl ulaştırılabileceğini araştırmak, bu doğrultuda çalışmak.
- Mesleğin en iyi düzeyde uygulanabilmesini sağlayacak yasal düzenlemeleri düşünmek, hazırlamak, gerçekleştirilmelerine çalışmak.
- Meslek içi eğitimi çekici bir hale getirerek gerçekleştirmek, her kuşaktan meslektaşlarımızın bilgi, görgü ve deneyimlerini arttırarak, yakın gelecekteki rekabet ortamına hazırlanmak.
- Avrupa Birliğine üyeliğimiz durumunda nelerle karşılaşacağımızın ve Avrupa Birliği yasal düzenlemelerinin, Odamızca şimdiden incelenmesine katkıda bulunmak ve üyeliğe hazırlanmak.
- Mevcut mimarlık örgütlerimiz etrafında kenetlenerek, meslek sorunlarımızı, topluma maalemmeye çalışmak, mimarlık mesleğinin olumlu katkılarını toplumun gündemine taşımak.
- Karşılacağımız rekabet ortamında, gücü ve güvenilir olabilmek için mimarlık bürolarımız arasında olabildiğince güçbirliğine gitmek.

Bu söylediklerimin kolay şeyler olmadığını yakından bilerek, ezbere, olmayacak şeyler söylemek istemedim ama çağdaş, gelişmiş bir ülkenin mimarları olmanın başka çaresi de olmadığını gene yakından biliyorum •

• Bu yazı, 28 Ekim 2000 tarihinde Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Genel Merkezi ve Yapı-Endüstri Merkezi birliğinde düzenlenen "Uluslararası Mimarlık Uygulamaları" panelinde yaptığı konuşması esas alınarak yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Metrocity, İstanbul, mimari proje Tekeli & Sisa Mimarlık Ltd.

Şeniz Kabadaş-Ceren Uzun

Yabancı Mimarlar •

Haydar KARABEY

Dr., Mimar

Uluslararası mimarlık uygulamaları gibi nazik bir başlık altında, daha çok yabancı mimarların Türkiye'deki faaliyetlerinden söz edeceğimiz belli.

Yani, daha doğrusu, mimarlarımızın yurtdışındaki işlerini, başarılarını pek dert etmeyeceğimiz açık. Onunla ilgili de söylemek çokca sözümüzün olacağı günlerin gelmesi dileği ile, sadede gelelim.

Burada; ülkemizde, Mimarlığın (kimliğinin ve faaliyet alanının) tarihsel gelişimi sürecinde oldukça eskilere dayanan bir tartışmayı, yeniden gündeme getiriyoruz.

Bizimki gibi, merkezi gelişmenin biraz kıyısında kalmış ve merkezin etkilerine oldukça açık bir ülkede, bu konu, günümüz koşullarında daha da önem kazanıyor. Günümüz koşulları derken, yaşadığımız küreselleşmeden söz ediyorum.

Türkiyedeki yabancı mimarlar ve yabancı mimarlık konusu, çağın getirdiği açılımlar, tepkiler doğrultusunda, (yani değişen evrensel koşullar içinde) yeniden, yeni boyutlarıyla ele alınması gereken bir konu. Bunu tartışma düşüncesini, ilk ortaya atanlardan biriyim. Bu konuya sahip çıkan bizleri çağıran Mimarlar Odası İzmir şubesine de teşekkür ediyorum.

Önce tartışılması gereken iki kavramsal alan var:

Bir: Küreselleşme aslında nedir ve küreselleşmenin, bizler açısından anlamı, sonuçları nelerdir.

İki: Tasarımın, mimarlığın, işin yerlisi, yabancıları nasıl olur.

Burada sınırlarımı aşıp, bu iki felsefi konuyu; küreselleşmeyi veya mimarlık tarihini tartışacak değilim. Günlük yaşamımızda, meslek yaşamımızda, etkilerine ne denli açık olduğumuz bir süreç yaşadığımızı söylememe bilmem gerek var mı?

Yeni dönemin akışkanlığı içinde, bir yandan bilgi, teknoloji, malzeme; diğer yandan sermaye ve daha da önemlisi batılı büroların bizzatlı kendileri yanımızda, karşımızda.

Bizlerden de olabildiğince "dışarda" iş yapamam var.

"AB'ye girmeye aday olduğumuz şu gün-

lerde" lafını bolca duyuyoruz. Girsek de girmesek de, bu uluslararası ilişkiler artarak sürecek. Bizim de birçok ilişkimiz, keşişmemiz oldu yabancı mimarlarla. Kimi zaman danışmanımız, partnerimiz oldular, kimi zaman rakibimiz.

Gördük ki, durumun nimetleri de musibetleri de tam karşımızda.

Bu konularda sizlere anlatacağım öyküler ile; bir değerlendirmeye girmeden, olumlu-olumsuz yargılarda bulunmadan, bazı deneyimlerimi aktarmak istiyorum:

Olay 1: Bir Mimarlık Sergisi jürisindeyiz. Bazı işler, yani yapılar, projeler, biraz fazlaca "batılı" görünüyor. Doğal karşılanabilecek bir etkilenmenin ötesinde... Bilinir, bizim de Botta'larımız, Nouvel'lerimiz filan vardır. Ama öyle değil. Bu işler neredeyse batıda üretilmiş, buraya "insert" edilmiş.

Jüride bulunan, bize göre daha eski kuşağı temsil eden bir meslektaşımız, durumu şöyle değerlendiriyor:

"Sizler," diyor, "metropol İstanbul'da, global İstanbul'da, Batıyla bütünlüklük bu Bizans'ta yabancılarla işbirliği içindesiniz, onların temsilciliğini yapıyor, dolarları götürüyorsunuz."

Kismen doğru bir gözlem. Ama, içerdiği yargılama tonu açısından da felaket bir durum.

Evet, elbette, "Batı" Türkiye'ye, sermayenin, karar merkezlerinin yoğunlaştığı İstanbul'dan girecek. Bizlerin de cephede olmamız, bu deneyleri birçoğunuzdan önce yaşamamız doğal. Bu bir olgudur. Tartışabilir, farkına varabilir, tepki gösterebiliriz ama değiştiremeyiz. Ancak, davranış geliştirebiliriz.

Olay 2: Bir Ulusal Mimarlık yarışması sürerken aniden, bir söylenti çıkıyor: Bazı yarışmacı bürolar, dosyayı, İngilizceye çevirip, konunun uzmanı Batı bürolarına gönderiyor, bayağı bir uzmanlık gerektiren projeler orada çözülüyor, gene, internetten "download" edilip, Türkçeye çevirilip basılıyor ve doğrudan jüriye sunuluyor. Bu işi yapabilmek için, neredeyse mimar olmaya bile gerek yok. burada, çok zahmetle çözeceğimiz projeler, 200-300 kişilik, işsiz ve yeni pazarlara açılmak isteyen ma-

mut batılı bürolar için çocuk oyuncağı işler. Bizde de elbette onlardaki bilgi ve deneyim donanımı yok.

Bu tür bir ilişki, daha düne kadar, hepimizin dudağını uçuklatabilecek bir durum olabilirdi. Varsayımsal bir durum veya dedikodu da olabilir. Ben de icat etmiş olabilirim. Ama bu spekülasyon, şunu kanıtlıyor:

Günümüz koşullarında ulusal mimari konkurlardan bile söz etmek zor.

İşin bir başka yönü de var: Neden olmasın, neden yabancı danışman kullanmayayım? Bunları tartışalım diyorum.

Ama en azından bu örnek, şunu düşünmemizi gerektiriyor: geleneksel, eski, hatıta arkaik ahlak anlayışlarımızla, kurallarımla günümüzün durumlarını, ilişkilerini artık değerlendiremeyiz.

Bir felsefe sorusu daha: ahlak anlayışı nasıl evrilir?

Olay 3: Bazen, önemli ve kapsamlı bir iş için, bir işverenden görüşme daveti alırsınız. Bizim bildiğimiz, bir mimar, böyle bir "interview" a, görüşmeye ne götürür?

Önce, kendisini, kimliğini, kartvizitini, haddi az tanınıyorsa, CV. sini, yani özgeçmişini, varsa portföy'ünü... En çok da işin, süre kapsam ve bütçesine değin bir teklif taslağı.

Biz, böyle gidiyoruz: bir toplantı salonu, işveren ve beyin takımı. Biraz konuşuyorsunuz. Şöyle size bir bakıyorlar. Bir eksiklik sezinliyorsunuz. Yani herkes yüzünüze "Eee...?" diye bakıyor.

Önceleri anlayamadık, sonra yavaş yavaş durumları algıladık. Etraf sunum dosyalarıyla dolu. Yani bizden öncekiler, rakipleri-miz diyelim, batılı bürolar ağır sunumlar yapmışlar.

Patron, "Aman yabancılardan da teklif alalım," demiş ya...

Neyse, işverenin salonunda bu frenklerin dolu dolu kullandıkları her türlü sunum aracı, barko, ekran, TV, bilgisayar... biz birşey sunmuyoruz. Henüz almadığımız işin nesini sunalım? Zaten sunum profesyonelleri değiliz, öyle ekiplerimiz de yok. Aslında, batılılar da sunmuyor, sunar gibi

yapıyorlar, paftalar dolu, ama ne niyete al-
gıların olabilecek soyut şeyler, yaklaşımlar
filan. Ama müthiş profesyonelce.

İşte, böylece, yeni dünya düzeninin yeni
yöntemleri ile içiçe yaşamaya başladık.

Daha çok örnek olay anlatılabilir...

Foster Bürosuna mektup yazıp, "Türkiye'de şu şu mega işleri aldım, birlikte yapalım mı? sizinle çalışmaktan onur duyuyorum" dersiniz. Ondan olmazsa bir başkasından olumlu yanıt gelecektir. Bu mektupla, koca işverenlerin karşısına çıkarsanız, ben şu büyük adamla, büroyla ortakım diye... işte, globalleşmeye böyle de ayak uydurabilirsiniz.

Olaylar ve isimlerin gerçek hayatla ilgisi yoktur derler ya, burada, isimler farklı, olaylar gerçek.

Ben bu bölümde, bildiğim, duyduğum öyküleri anlattım... değişen iş koşullarımızın, ilişkilerin öyküleri... bunlara ayak uyduranlardan, uyduramayanlardan, yeni durumlarından, yeni yöntemlerden söz ettim.

İkinci bölümde, bu durumdan çıkardığım sonuçlar ve önerilerimden sözedeceğim.

Ne yapmalı?

Bu sefer, başka bir perspektiften, gözlemlerimi aktararak başlayayım:

1980'lere, 90'lara kadar, Türkiye'nin iyi işler üretme çabasındaki bürolarının ücretleri, batıların yanısından bile düşüktü.

Ama artık, buradaki maliyetlerin yükselmesi, batılı orta karar büroların, hatta kötü büroların, açılım furyasından yararlanarak yeni pazarlar edinmek için damping yapmaları sonucunda, ücrete dayalı bir rekabet artık zor. Daha önce anlattığım, "çağdaş" yöntemleri, halkla ilişkiler gurupları, boyutları, kapsamı, ilişki biçimleri ile de baş etmek zor.

Tabi bizim buralara pek gelmeyen, doğru düzgün mimarlıktan söz etmiyorum. Keşke, Foster'a, Ando'ya, Nouvel'e Türkiye'de pahalı birer yapı yapma olanağı tanıyan işverenlerimiz olsa ve bizim mimarlarımızın da onlarla çalışabilme şansı olsa. Böyle imzalı yapılar edinmek için dünyada bir çok ülke yarışıyor.

Ulusal Müzesine bir Picasso koymak gibi görüyor artık uluslar bu tür yapıları edinmeyi.

Gene de, özellikle küresel açılamdan yarar-

lanacak gençlerin, bilgi, deney ve nitelik düzeylerini uluslararası düzeye yükselteceklerini biliyoruz. Buradaki işverenlerin de, batıların işlere kuş konduğunu anlamasıyla bir denge oluşacağına inanıyorum.

Yani, gelecekte varolabilme, rekabetin yanı sıra, birlikte ve eş-koşullu çalışabilecek düzey ve cesareten de geçiyor.

Bu arada yapmamız gereken önemli şeyler var:

- İş imkanlarımızı birleştirelim diyen batılı bir bürodan, biz evlenme teklifi de aldık. Baktık ki, karşılarında ne telifimiz kalacak ne tasarım gücümüz. Reddettik. Bu arada ilişkilerin ne getirip ne götüreceğini deneşebilecek bir adres çok zor bulduk. Ama artık bu tür bağlantılar kuran, "merge" (kaynaştırma, füzyon) ofisleri de var. Gelecekteki nişanlanmalara, evlenmelere hazırlık olarak yasal, mali çerçeve ve çalışmaları yapmalıyız. Meslek odamıza gene büyük iş düşüyor. Artık, herhalde, "kendi gücümüze dayanalım" diyerek bu işin içinden sınırlamayız.
- Önümüze çokça konulacak olan batılı büyük büroların imzacı veya uygulama projecisi olma, yerel adamları olma tekliflerini, yani; "our man in middle east!" (ortadoğudaki adamımız) olmayı, taşeronluk tekliflerini reddederek, joint-venture'lar (iş temelinde eşit koşullu ortaklık) oluşturmaliyiz.
- Buraya gelen batılı işadamları büroların niteliklerini tartışmalı, birbirimize, topluma, işverenlere açıklamalıyız.
- Ahlak anlayışımızı, ve iş alma, iş verme, iş yapma yöntemlerimizi çağın koşullarını da görerek irdelemeliyiz.
- Üretim süreçlerimizi, ekiplerimizi, bilgi ve donanımımızı; yeni araçlarla ve bilgilerle çağdaşlaştırmalıyız.
- Çevremizdeki mimarı belli olmayan "mega" işleri, aniden karşımıza çıkan, kimin nasıl aldığı, yaptığı belli olmayan "faili meçhul" işleri, yapılaşmayı daha açık, saydam ilişkiler içine çekmeyi becerebilmeliyiz •

• Bu yazı, 28 Ekim 2000 tarihinde Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Genel Merkezi ve Yapı-Endüstri Merkezi birliğinde düzenlenen "Uluslararası Mimarlık Uygulamaları" panelinde yaptığı konuşması esas alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Sabancı gökdelenleri, İstanbul, dekorasyon projesi
Swanke Hayden Connell Architects N.Y.

Sabancı Üniversitesi, İstanbul, mimari proje C.A.N.O.N

Sabancı Üniversitesi, İstanbul, mimari proje C.A.N.O.N

Sabancı Üniversitesi, İstanbul, mimari proje C.A.N.O.N

Mimari Hizmet Piyasası Küreselleşirken Türkiye

Uğur TANYELİ

Prof. Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi

Tarihsel bir analizde mimarın uluslararası ya da uluslararası dolaşımının yeni olduğu söylenemez. Örneğin, Antik Yunan'da mimarlar uluslararası ölçekte denemese de, belirli bir "polis"e bağımlı olmaksızın dolaşırlardı. Eski Yunan'ın kentsel vatandaşlık ağırları çerçevesinde örülmüş çalışma sisteminin dışında kalan ender insanlardan biri de mimardı. Diyelim ki, Hermogenes, hangi kentte iş bulursa orada çalışırdı; çünkü, mimari iş yapma fırsatı seyrek olarak çıkardı. En önemli kentlerde bile büyük bir mimarlık işinin gündeme gelmesi yüzyılda bir denebilecek kadar seyrek. Talebin böylesine az olduğu bir yerde hizmet arzedenler kaçınılmaz olarak dolaşmak zorundadırlar. Bu sistem yüzyıllar boyunca devam etti. Eski Yunan'da böyleydi, Ortaçağ Avrupası'nda da böyleydi. Ortaçağ Avrupası'nda mimarlar bir yerde sürekli oturmazlardı. Hangi ulustan olduklarına ilişkin bir saptama bile anlamlı olmazdı. Uluslararası nitelikteki taşçı loncalarının üyesi olmaları etnik kimliklerinden daha önemliydi. Bunlarsa, Avrupa çapında ya da en azından Avrupa'nın o dönemdeki kültürel coğrafyası boyunca dolaşırlardı sürekli olarak. Sadece onlar değil, yapı pratiği içinde yer alanların tümü, camcılar, vitraycılar, çan dökümcüleri vs. de dolaşırdı. Hepsinin de İngiltere'den Macaristan'a uzanan bölgede uluslararası trafik güzergahları vardı.

Aynı gerçek daha kısıtlı biçimde İslâm Ortaçağı için de geçerlidir. Orada da mimarlar, belirli bir yere bağlı olmayabilirlerdi. Sözgelimi, Ortaçağ Anadolu'sunda o zamanki İslâm coğrafyasının hemen her yerinden gelmiş mimarın ürününe rastlanır. Örneğin, Ayasuluk'taki İsa Bey Camisi'nin mimarı bir Şamlı'dır. Bu, 14. yüzyıla kadar Türkiye'de yaygın bir pratik yapma biçimiydi. Nedeni de, talebin kısıtlı olduğu bir konuda hizmetin belirli bir noktaya bağımlı olarak verilemeyeşidir. Böyle bir dünyada kaçınılmaz olarak dolaşılır.

Avrupa'da, 15. yüzyıldan başlayarak bu mimari hizmet verme biçimi değişti ve başka bir mimar dolaşım örüntüsü çıktı. Modern dünyanın kuruluşuyla birlikte herşey gibi mimarlık pratiğinin de değişmesi doğaldır. Modernite'ye kadar uluslararası düzeyde bir beceri ya da düzeylilik ifadesi değildi. Zaten, entelektüel meslek sahiplerin-

den gündelik pratiklerin çoğu yürütücüsüne kadar, statüsü gereği hemen hemen herkes uluslararasıydı. Sözgelimi, sadece mimarlar değil, üniversiter meslekler, akademik dereceler ve öğrenciler de uluslararasıydı. Bütün Avrupa çapında dolaşabilirlerdi. Örneğin, hukuk mesleği uluslararası olduğu için, Polonya'dan alınmış bir hukuk doktoru diploması Londra'da da geçerliydi. Aynı durumun İslâm dünyasında da varolduğu biliniyor. Rönesans'tan başlayarak bu uluslararası dolaşım örüntülerinin bir kesimi, en azından mimari pratiğin bu dolaşım biçimi ortadan kalktı. Başka bir dolaşım sistemi çıktı ortaya. Mimarın olağan statüsünden ötürü değil, edindiği mesleki ünden kaynaklanan bir talep nedeniyle dolaşabildiği "star" sistemi oluşmaya başladı. Artık yeterince ünlü olmayan mimarlar ve sanatçılar ömürleri boyunca yerleşik oldukları coğrafyaya bağlı kalır hale geldiler. Ama, ortalama bir İtalyan mimar hep doğduğu kentte yerleşik kalırken, Serlio Paris'e çağırılıp, Louvre'un bir kanadının tasarımında hizmetinden yararlanılabiliyordu.

Demek ki, bugün mimarın uluslararası dolaşımı denilen Modern olgu aslında, 15. yüzyıl İtalya'sında başlıyor. Bu sistem hâlâ sürüp gitmektedir. Ama, sonraki yüzyıllarda onun üstüne başka mimar dolaşım örüntüleri de eklendi. Türkiye ise ilkinden başlayarak neredeyse bütün yabancı mimar transferi örüntülerini (ya da kategorilerini) tek tek yaşadı, hala da yaşıyor. Örneğin, Rönesans'ta kısıtlı ölçüde olmakla birlikte, buraya Bellini gibi sanatçılar ve bazı mimarlar geldi. Filarete'nin geldiğine, Leonardo ve Michelangelo'nun gelmek istediklerine, ama gelemediklerine ilişkin söylentiler var. Ancak, bu dolaşım örüntüsüne Türkiye 15. ve erken 16. yüzyılda ünlüleri çağırılmaktan çok, onlara ün sağlamak için adından yararlanılarak katılmış gibi gözüküyor. Kimi İtalyanlar buraya gelip bu "egzotik" coğrafyada çalıştıkları söylentisini yaymak için Türkiye'den medet ummuş olabilirler. Örneğin, Saray'a mektuplar yazan ve kitap armağan edenlerin varlığından kesin olarak haberiye. Ünlü elde etmek için uluslararası dolaşımda olduğu izlenimini yaratmak bugün de sanatçı ve mimarların başvurduğu bir reklam yöntemidir.

18. yüzyılda Rusya'da başka bir yabancı mimar emeği transferi türü belirdi. Ülkenin modernleşme programının bir bileşeni olarak mimar emeğinin dışardan ithal edilmesi diyebiliriz buna. Petro'yla başlayan bir süreçte Petersburg'un kuruluşu sırasında böyle bir sistem ortaya çıktı. Petro çağında Rus modernleşme programı, Batı ile iletişim kurmak için avantajlı bir konumda bulunan ve bir modernleşme vitrini olarak da işlev görecektir Petersburg kentinin yapısını içeriyordu. Ülkede yerli mimarlar bulunmasına karşın, onların neredeyse hiçbirine görev verilmedi; dışardan geniş bir mimar kadrosu ülkeye getirildi. Neredeyse bütün 18. ve erken 19. yüzyıl Petersburg'unu bunlar inşa ettiler. Önce İtalyanlar, giderek İngilizler, Fransızlar, Almanlar ortamı doldurdular. Türkiye de bu tür bir mimari emek transferini uyguladı. 19. yüzyıldan başlayarak, Türk modernleşme programını mekanda gerçekleştirecek, onun sahnesini kuracak, yapılarını yaratacak meslek insanları kısmen dışardan getirildi. Atatürk çağında yapıları da bu kategoride değerlendirmek olanaklıdır.

19. yüzyıla birlikte bu kez de mimarın teknik "know how" taşıyıcısı olarak uluslararası dolaşıma girmesi gündeme gelir. Sanayileşmede öncü rol oynayan ülkelerin yapı üretimi alanında geliştirdikleri teknik bilgiyi transfer etmek isteyenler yabancı mimar çağırma yöntemine başvurdular. Bu yöntemin kullanımında Rusya, Japonya ve Türkiye erken örnekler oluşturdular. Ancak, genelde her siyasal sistem böyle bir "know-how" transferi sorunuyla yüzyüze kaldığında mimar emeği ithal edebilmiştir. Örneğin, Stalin döneminin başlarında, 30'larda ABD mimarı Albert Kahn, Detroit'teki bürosundan sayısız Sovyet fabrikası için proje yapıyordu. Ve parası da, üstelik altın cinsinden ödeniyordu Albert Kahn'a. Amerikan kapitalizminin devleri olan Ford'un ve General Motors'un mimarı, Magnitogorsk'ta komünistlere de fabrika planlıyordu. Rus mimarları yılda birkaç milyon traktör üretecek bir fabrikayı tasarlamadıkları, bu teknik bilgiye sahip olmadıkları için görev Albert Kahn'a verilmek zorundaydı.

Bugün ise bu mimar emeği transferi soraşının yeni bir aşamasına ulaştık. Artık küreselleşme diye bir gerçek var ve bu kez

uluslararası mimar dolaşımı başka, yeni boyutlar kazandı. Artık neredeyse denetlenemez bir ölçüye ulaştı ve bir yanda ciddi bir etik sorun oluşturmaya başladı, öte yanda da, bir zamanlar "yerel" mimarların kendilerinin bildikleri alanlar için küresel bir rekabet tehdidi yaratmaya başladı.

İlk olarak rekabet konusuna bir aydınlık getirmekte yarar var. Kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu bir dünyada, rekabet her alanda olduğu gibi mimari hizmet sektöründe de olağan gözüküyor. Ulusal sınırlar içinde ve dışında rekabet mimarlık bağlamında da kaçınılmazdır. Buna özünde itiraz etmek kolay gözüküyor. Çünkü, mimarın yaptığı iş kapitalist bir etkinlikse -ki mimarlık işi her iş gibi kapitalist bir üretim etkinliğidir; sermaye konarak ve emek kullanılarak yapılan bir hizmet üretme işidir bu- onun tabii olduğu kurallara göre varolabilir. O halde, küreselleşmenin olağan sonuçlarından biri olarak ciddi bir uluslararası rekabetle karşı karşıya kaldığımız ve sermayemizin küçüklüğünden ötürü de avantajlı durumda olmadığımız söylenebilir. Bizim gibi küreselleşmenin karşılıklı, mütakabiliyet boyutundan yararlanmayan ülkeler için rekabet aslında bir yanılsamadır. Küreselleşme adeta interaktif bir etkinlikler bütünü olduğu, yani, ondan yararlanabilmek ancak karşılıklı katılımı mümkün olabildiği için Periferi ülkeleri rekabete açıktır, ama rekabet edemezler. Öyleyse, Periferi küresel dolaşıma interaktif katılamaz. Sözelimi, bir Periferi insanı olarak internetteki siteleri sürekli ziyaret edebilmek mümkündür, ama bu siteler hep Merkez'de üretilenler olduğu müddetçe, aslında bu network, bu uluslararası küresel dolaşım ağı gerçek anlamıyla kullanılmış olmaz. Kuşkusuz, bu da küreselleşmeden bir biçimde yararlanmaktır; ancak, örneğin, Amerikalı'nın yararlandığına göre çok kısıtlı ölçektir. Mimarlık da dünyanın Merkez ve Periferi gerçekleri bağlamında hemen hemen böyle bir konumda bulunuyor.

Demek ki, küreselleşmenin bütün toplumları, bütün mimarları ve bütün "mimarlıklar"ı aynı oranda küreselleştirdiği iddia edilemez. Kimileri bu trafik ağının olanak verdiği mobiliteden alabildiğine yararlanır, kimileri ise pek az. O halde sorgulanması gereken, bu trafiğin bileşimi ve işleyiş mekanizmalarıdır. Herşeyden önce, küreselleşme denince, ortada tek bir dolaşım örüntüsü, biçimi ya da mekanizması var anlamına gelmiyor. Mimari emeğin uluslararası dolaşım trafiğinin bileşimi pek çok kalemde veya başlıkta incelenebilir.

Birincisi ve en bilindik olanı ünlülerin, "starlar"ın evrensel dolaşımıdır. Frank Gehry'nin Bilbao'da bir Guggenheim Müzesi tasarlamak üzere çağırılması bu kategoridedir. Ancak, bunun küresel dolaşımla doğrudan belki de çok da fazla ilgisi yoktur. Çünkü, Modern Çağ'ın başlangıcından beri bu dolaşım türü mevcut. Serlio'nun Louvre'un bir kanadını projelendirmesi böyle bir dolaşım olanağının sonucuydu. Bu eski yöntemle başvurulmasına bugün hiçbir yerde itiraz edilmiyor. Eisenman'ın Türkiye'de bir bina yapmasından en azından mimarların rahatsız olacağını sanmıyorum. Rekabet bağlamında da bu hiçbir yerde vahim bir sorun oluşturmuyor. Bu ünlülerin adları olsa olsa 20-30'u aşmadığından, starların dolaşımı aslında çok ciddi boyutta bir uluslararası hizmet trafiği oluşturmaz. Hatta, başka açılardan yararlı bile olduğu söylenebilir. Star dolaşımı ağlarına katılan ülkeler bunu bir tür tanıtım malzemesi, ya da ülkesel imaj kurgulama aracı olarak bile kullanabilirler. Çünkü, Tschumi'lerin, Koolhaas'ların, Rogers'ların dolaşım güzergahı üzerinde konumlanmak bir ülkenin adeta sınıf atladığının göstergesidir. Türkiye'deyse bugün Sabancı ve Koç gibi grupların en kaydedemez yabancı mimarları çağırarak tasarım ısmarladığı düşünülürse, burada mimari hizmete talep yöneltenlerin henüz bu olanaktan haberdar bile olma düzeyinde bulunmadığı ileri sürülebilir.

İkinci dolaşım kategorisi özellikle Türkiye gibi modernleşmede Merkez ülkelerine göre daha az yol almış ülkelerde gündeme geliyor. Ünsüzlerin, yerel sistemin boşluklarından yararlanarak girdikleri bir piyasa var böyle ülkelerde. Ünsüzler denilen kişiler, aslında adlarının "George" ya da "Pietro" olmasından başka hiçbir marifetleri olmayan, sadece yabancı oldukları için Periferi'de prim yapıp önemli sanılan mimarlardır. Örneğin, birkaç yıl önce böyle bir İtalyan, Piero Pinto, İstanbul'da bir dizi iç mekân tasarımı yapmıştı. Ülkesinin önemsiz tasarımcılarından biriydi, ama İstanbul'da İtalyan, yani yabancı olmanın avantajlarını kullanarak kolayca iş alabildi. Periferi dünyası psikososyal sorunları ya da düpedüz aşağılık kompleksleri nedeniyle, Merkez'den gelen herkesi önemsemek eğilimindedir. Bu da, mimari hizmet sektörünün "yumuşak karnı"nı oluşturur. Yani, ünsüzlerin, Türkiye'deki sistemin boşluklarından ve toplumsal psikolojinin zaafından yararlanarak sektöre sızmaları ciddi bir sorundur. Doğal olarak, bu hizmet için uluslararası standartta para ödeme olanağı yoksa sorun değildir. 1950 ve 60'larda Türkiye'de ünsüz yabancıların sızması gündemde değildi; çünkü onlara ödeyecek tatmin edici kaynak yoktu. Kaynak varolsaydı, yabancılar sektörün "yumuşak karnı"nı 1980'lere, Özal çağına kalmadan, daha 1950'lerde keşfedebilirlerdi. Merkez, küreselleşme teriminin icadı öncesinde bile küresel dolaşım ağlarına egemendi de ondan.

Ne var ki, küreselleşmenin mimarlığa kattığı boyutlar da inkar edilemez. Örneğin, uluslararası dolaşımda bugün göstermelik ya da sadece nominal bir trafikten bile söz edilebilir. Bu durumda söz konusu olan sadece o mimarın adından ibarettir. Belirli bir ücret karşılığında, o mimarın belirli bir tasarımla ilişkili olduğu reklamı yapılabilir diye adının kullanım hakkı adeta "kiraladır". Örneğin, İstanbul'da lüks konut sitesi Kemer Country'yi tasarlayanların arasında

Orduevi, Ankara, mimar Holzmeister

Büyük Ankara Oteli, Ankara, mimar Sauger

Abdülvahit el-Vekil adlı Londra'da üslenmiş bir Arap mimarın adı geçer. Oysa, el-Vekil orada birkaç eskizden başka hiçbir tasarım yapmadı. Buradaki varlığı sadece "Abdülvahit el-Vekil geldi" manşetinden ibaret. Aynı nedenle Harvard Üniversitesi'nden Platter ve Zyberg ikilisi de geldi. Sadece bir dizi perspektif hazırladılar burada ve "charette" adı verilen bir kolektif tasarım çalışması ya da "beyin fırtınası" gerçekleştirdiler. Ortada gerçek bir mimari hizmet arzı bile mevcut değildi.

Başka, bir mimari hizmet transfer kategorisi yukarıdakinden çok daha ciddi bir sorun oluşturur: "Mamut" büroların paket hizmet sunuşu. Bunlar mimari hizmeti tüm bileşenleriyle veren çok büyük bürolardır. Çoğu zaman birer uluslararası şirket statüsündedirler. İstanbul'da Koç Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi gibi tesisleri bunlar yaptılar. Çünkü, mamut bürolar işi daha başlangıcından bütün alt kategorilerini de üstlenerek alırlar. Müşterinin mimari talebine bile onlar biçim verir. Örneğin, bir üniversite inşa edilecekse, kütüphanesinden sosyal bilimler enstitüsüne, mimarlık fakültesinden laboratuvarına kadar istenenlerin vuzuhsuz olan içeriğini onlar doldurur. Programı saptar; metrekarelerini onlar belirler, bütün mekan kalifikasyonlarını tanımlar, tasarlar, projelendirir, detaylandırır, maliyet analizlerini hazırlarlar. Bütün hizmet müşteriye a'dan z'ye kadar paket olarak sunulur. Üniversite kampüsü gibi karmaşık içerikli mimarlık işlerini hızla gerçekleştirmek isteyenler için böyle bürolardan yararlanmak avantajlıdır. Dolayısıyla da, bu, üçüncü dünyaya yönelik çok yaygın ve vahim bir saldırı biçimidir. Ve gerçek bir haksız rekabet oluşturur buradaki mimarlara. Çünkü, malsahiplerinin buradaki mimarların asla vermeyecekleri, onların da ellerindeki sermayenin boyutundan ötürü, verseler bile kolay kolay yerine getiremeyecekleri hizmeti verirler. Çünkü, mamutların gerçekten önemli boyutta sermayeleri vardır. Bazıları 1500 kişi çalıştırırlar.

SOM ve HOK böyle dev mimari-ticari örgütlerdir.

Başka bir mimari hizmet transfer kategorisi müteahhit-mimar organik bağlantısıyla gerçekleşir. Bu durumda mimari iş müteahhitlik hizmetiyle birlikte ihale edilir. İstanbul'da Hyatt Oteli, Swiss Hotel ve Çırağan Oteli müteahhit-mimar bağlantısı ile paket olarak tanımlanmış işlerdir. Bunlarda mimar özerk değil, müteahhitlik şirketinin organik bir bileşenidir. Müteahhitlik hizmetiyle beraber yürütülür. Böyle bir sistem, özellikle Periferi ülkesinde mimari emeğin gerçek kapitalist boyutlarda örgütlenmesini engelleyerek mesleğe zarar verir.

Kimi durumlarda yabancı mimari hizmet firması ülkeye sadece taşeron olarak gelir. İşin bütününü yapmaz; sadece hizmetin organizasyonunu gerçekleştirir. Hizmet talebi karmaşık ve çok boyutluysa, yabancı firma işin yapılabilmesini sağlayacak teknik bilgilere sahip olduğu için önce işin tümünü üstlenir. Ardından da o karmaşık hizmeti uygun alt-birimler halinde ayrıştırdıktan sonra, onları yerli taşeron şirketlere devredip ülkeden gider. Bu tür firmalar kendileri Periferi ülkesinde çalışmanın zahmetine katlanmaz, buradaki firmaların beceremediği ya da becerme fırsatı ile karşılaşmadığı işleri örgütleyerek kar ederler.

Ve nihayet bunların dışında küresel pratiklerin olağan küresel etkinliği denebilecek bir mimari hizmet kategorisi vardır. Örneğin, Foster bürosu küresel etkinlik gösteren bir firmadır. Norman Foster İngiliz uyruklu olabilir, ama, Foster bürosunun dünyanın birçok yerinde şubesi vardır ve Chase Manhattan Bank ne kadar küreselse, Foster da o kadar küreseldir. Hatta Kenzo Tange ve Santiago Calatrava da öyledir. Bunların uluslararası ünlerinin içeriği de, sözgeli, Eisenman'ın ünü gibi değildir. Starlar kişisel anlamda da medyattır. Çoğu zaman söylem üretimine katılır, tasarımın yanısıra söz de üretirler. Hizmet boyutları da görece olarak küçüktür. Eisenman'ın ABD ölçülerıyla mütevazı bü-

rosunda sadece 50 kişi çalışırken, Foster'ın bürosunda yüzlerce kişi istihdam edilir. Çok sayıda Foster bürosu küresel "network"ü gerçekten kullanarak küresel yaygınlıkta bir mimarlık yürütür. Küreselleşen mimari pratiğin bu en güncel biçiminde, bir anlamda mamut büronun hizmet çapı ile starın sansasyonel varlığı bütünleşmektedir. Bunların hizmet sunduğu müşteri kitlesi de, tahmin edileceği üzere, tıpkı kendileri gibi ulusal/yerel değil, uluslararası firmalardır. Uluslararası müşterinin kreması, mimari emeğin de uluslararası kremasını talep eder.

Bütün bu mimari hizmette küreselleşme kategorilerini gördükten sonra, bu konunun hangi parçasını üzerinde tartışılacağını biraz daha derinlikli ve presiz olarak düşünmekte yarar var. Bugünün dünyasında o kadar karmaşık ve çoğul bir hizmet dolaşım ağı var ki, sadece birini ele almak anlamlı değil. Küreselleşme bu ağların hepsini birden içeren bir yeni dünya "durum"u. Kuşkusuz, hiçbir ülke bunların hepsine birden aynı oranda katılmıyor. Ama, bu dolaşıma hiç katılmayan bir ülke, Afganistan gibi dünyanın dışında varolmaya kararlı ve gerçekten de coğrafi olarak terk edilmiş birkaç "tarih garibesi" dışında yok. Çünkü, küreselleşme karşı çıkılabilir veya yandaş olunabilir bir akım, görüş ya da politika değil, süpermodernite dünyasının olağan güncel durumudur. Tabii ki, mekanizmaları ve işleyişi eleştirilebilir, hatta eleştirenin çıkarları ve tercihleri doğrultusunda müdahaleler de görülebilir. Ancak, ne yok sayılabilir, ne de eski durum iade edilmek amacıyla mucizevi reçetelerle yok edilebilir.

• Bu yazı, 28 Ekim 2000 tarihinde Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Genel Merkezi ve Yapı Endüstri Merkezi birliğinde düzenlenen "Uluslararası Mimarlık Uygulamaları" panelinde yaptığı konuşması esas alınarak yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Yapi Kredi Operasyon Merkezi, İstanbul, mimar John Mc Aslan Partners

Yapi Kredi Operasyon Merkezi, İstanbul, mimar John Mc Aslan Partners

Yabancı Mimarlar ve Biz ? •

Murat TABANLIOĞLU

Mimar

Yaklaşık 1 sene önce Rotterdam'da katıldığım, Nai Mimarlık Konferansı'nda Frank O. Gehry'de konuşmacıydı. Çeşitli projelerinin yanında Bilbao'da yaptığı Guggenheim müzesini de anlattı.

Konferansın sonunda kendisine çeşitli sorular yöneltildi. Yanımda oturan Polonyalı bir mimar Gehry'e, Bilbao'daki müzenin bir benzerini Varşova'da yapıp yapamayacağını sordu. Gehry'de kendisine, böyle bir müze binasını gerçekleştirmek için iyi bir belediye başkanına ve Guggenheim ailesi gibi bir mal sahibine ihtiyaç olduğunu vurguladı.

Maalesef ülkemizde ne Guggenheim gibi mal sahipleri, ne de Bilbao gibi bir endüstri şehrinin böyle bir bina ile kaderini değiştirecek belediye başkanları var.

Bu seneki Venedik Bienali'nde Avusturya Pavyonu'nun düzenleyicisi Mimar Hans Hollain "non - austriens" adı altında, Avusturyalı olmayan mimarların, ki bunların arasında Zaha Hadid, Jean Nouvel, Fokas, Foster ve diğerleri yer alıyordu, Avusturya'da yaptıkları projeleri sergiledi.

Türkiye'nin ne bireysel ne de ulusal olarak yer almamış olduğu Bienal'de Avusturya'nın böyle bir yaklaşımla sergi yapması kışkırtıcı !

Son yıllarda, özellikle Amerikan, İngiliz ve diğer ülkelerin mimari kriterler açısından 2. sınıf, ticari açıdan dev, kurumsallaşmış mimari büroları, bankacılarımızın ve holdinglerin gözlerini boyayıp büyük işler almakta. Maalesef biraz önce sözünü ettiğimiz dünyanın iyi mimarları ise mimarların çok daha farklı anlaşıldığı ve tartışıldığı ortamlarda projelerini yapabilmekte.

Yine Türkiye örneğine dönecek olursak,

Koç Üniversitesi'nin Amerikalı ticari bir büro tarafından çizilmiş olması, Koç Ailesi'nin Amerika'da olan kampüslere olan yaklaşımıdır. Bu mimari grup, Amerikan-Arap üslupları karışımı bir mimari yaratmaya çalışır. Bunun diğer bir örneği de İngiliz mimarların yaptığı Kemer Country evlerinde görülür.

Türkiye genelinde baktığımızda yoğunluk olarak bu projeler çok büyük bir yüzdeyi oluşturmaya da, ülkemizde son yıllarda yapılan üniversite ve konut mimarilerine örnek olarak gösterilmesinden dolayı düşündürücüdür.

Diğer önemli konulardan biri de, alışveriş sektöründe olan uluslararası kurumların, paket projelerini beraberlerinde getirmeleridir. Mimari hiçbir kalitesi olmayan bu ruhsuz kutular maalesef Türkiye'nin çeşitli yerlerine adapte edilmektedir. Yine maaleseftir ki Türk taşeron mimarlar bu paket projeleri imzalamaktadırlar.

Şimdi Ne Yapmalıyız?

Biz kendi mimari grubumuz olarak, Hayati Tabanlıoğlu'nun ölümünden sonra Melkan Gürsel ile yeni bir büro organizasyonu sürecine girdik. Gerçekleştirmek istediğimiz sisteme en yakın anlayışta yapılan uluslararası büroları gezdik ve inceledik.

İlk olarak büromuz da sadece patronun dediğini yapan, kalemini açan, sadece 1 gün hastalandığında bile sistemi sekteye uğratan şef anlayışını kaldırdık. Bunun yerine, proje grupları kurduk ve bu şefin sorumluluklarını her proje grubunun lideri komusunda olan proje sorumlusu genç arkadaşlara paylaştırdık.

Arşivlerimizi düzenli ve sürekli güncellenen bir sisteme oturttuk. Prezentasyonlarımızı

Bilbao Guggenheim Müzesi, İspanya, mimar Frank O'Gehry

belli bir standart içinde yapmaya başladık, sistemin iyi yürütülebilmesi açısından işleyiş prosedürleri oluşturduk. Ama en önemlisi Hayati Tabanlıoğlu döneminden gelen modern mimari anlayışımızdan hiç ödün vermedik.

Ümit ederim Türk mimari büroları kendilerini kurumsallaşma yönünde geliştirirler, çünkü iyi mimari yapan ama bohem bir tablo çizen Hadid, Nouvel ve gibilerinin arkasında, Frank O Gehry'nin söylediği gibi İsviçre saati gibi çalışan bürolar var •

• Bu yazı, 28 Ekim 2000 tarihinde Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Genel Merkezi ve Yapı Endüstri Merkezi birliğinde düzenlenen "Uluslararası Mimarlık Uygulamaları" panelinde yaptığı konuşması esas alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Koç Üniversitesi, mimari proje Mozhan Khadem

Alkent yerleşimi

Köyde Bir Ev

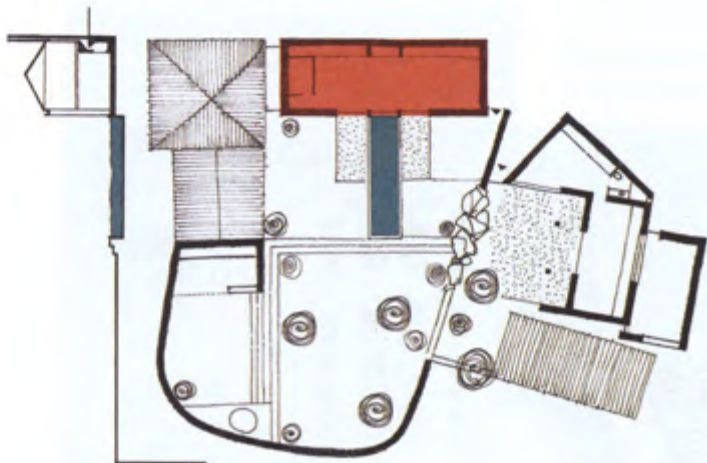
Nevzat SAYIN

Yapının Yeri	: Dikili – İZMİR
Mimari Tasarım	: Nevzat SAYIN
Yardımcılar	: E. Elvan ULUUTKU, Emre ÖZBERK
Statik	: Celal ERDEM
Peyzaj	: Nevzat SAYIN
Ana Stürüktür	: Taş
Proje Tarihi	: 1999
Proje Süresi	: 4 ay
Yapım Tarihi	: 1999
Yapım Süresi	: 6 ay
Toplam İnşaat Alanı	: 160 m ² .

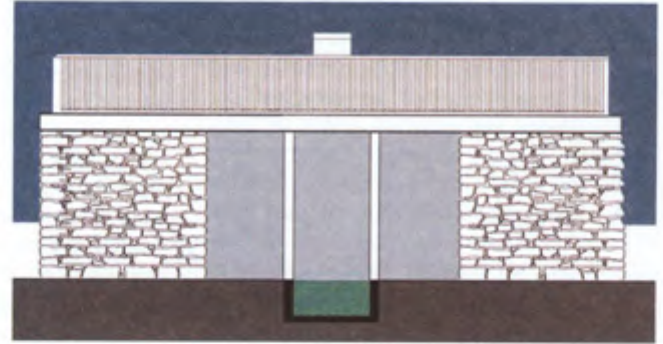
“Bizim için ‘geleneksel’ diye tanımlanan bir çok konuyu yeniden gözden geçirmek için iyi bir deneyimdi.”

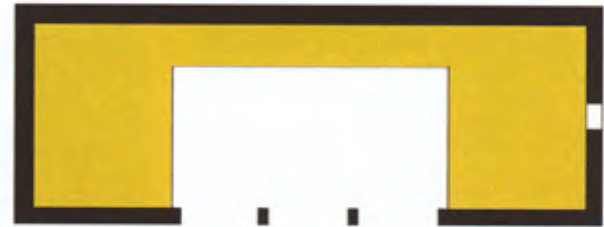
Konumu ve kitle etkisi önceden arsada varolan bir ahırdan yola çıkarak oluşturuldu.

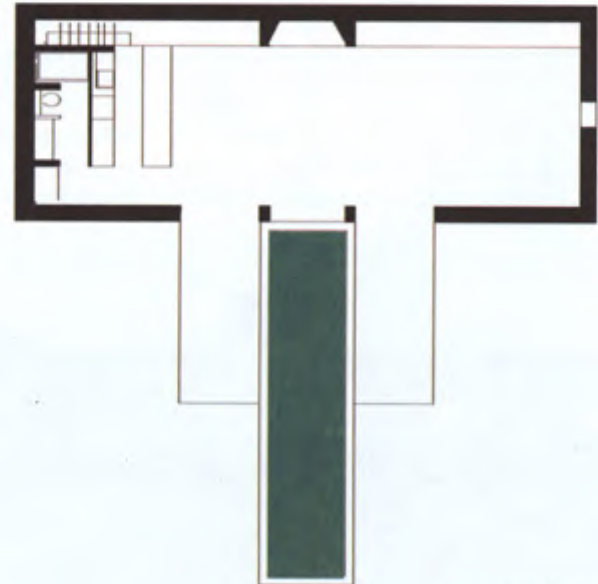
Vaziyet planı ve kesit

Bahçe görünüşü

Birinci kat planı

Zemin kat planı

Yerel koşulların içinde malzeme ve işçilik...

Taşlık bir araziden toplanan ve hafriyattan çıkan ve eski yapının yıkımından elde edilen taşlar kullanıldı.

Sonuçta; düşük maliyetli, köyün diğer evleri arasında ayrıksı durmayan, kullanışlı bir ev oldu.

Kemalpaşa Beldesinde Bir Mekan Tanımlama Çalışması

Vedat TOKYAY

Mimar

Kemalpaşa, kentimizin dışında, eski Ankara yolu üzerinde yer alan, ulaşımı oldukça rahat bir beldemiz. Ülkemizin en güzel kirazı burada yetişiyor. Sirtını çam ormanlarıyla kaplı Nif Dağlarına yaslayan belde, ayaklarını antik çağların ünlü Nif Çayına uzatıyor. Beldenin ortasından geçen yol, gezeni ya ormanlı bir yoldan Torbalı'ya kadar götürüyor, ya da kirazlıklar ve çamlıkların arasından Ören, Armutlu, Bağyurdu gibi sultaniye üzümünün en verimli olduğu köylere ulaştırıyor.

Belde merkez, sınırlı sayıda Cumhuriyet öncesi yerel mimari örnekleri, güzel bir köy meydanı, tarihsel/mimari değeri olan Belediye Binası ile tanımlanabilir. Ne yazık ki belde, merkezden dışa doğru yayıldıkça aynı mekan ve yapı kalitesini bulmak zorlaşıyor. Tekil, 2-3 katlı tamamlanmamış yapılar, Kemalpaşa Ovasının ortasında çağdaş serpintiler olarak yayılmış durumda. Yaratmaya çalıştığımız mekan işte böylesi bir kentsel konumda yer alıyor:

Belediye tarafından hazırlanmış, oldukça çağdaş ve doğru teknikler kullanılarak yapılmış bir Spor Sitesi... Sitenin içinde spor lokali, basketbol sahası, futbol sahası, tribünleri, çocuk oyun alanları, yarı olimpik yüzme havuzu ve çocuk havuzu yer alıyor.¹ Yüzme havuzlarının bulunduğu alanda çok genç kiraz ve söğüt ağaçları var. Sitenin dört yanı ise otoyollar ve katlı apartmanlarla kuşatılmış durumda. Bu koşullarda üç ana sorumuz vardı:

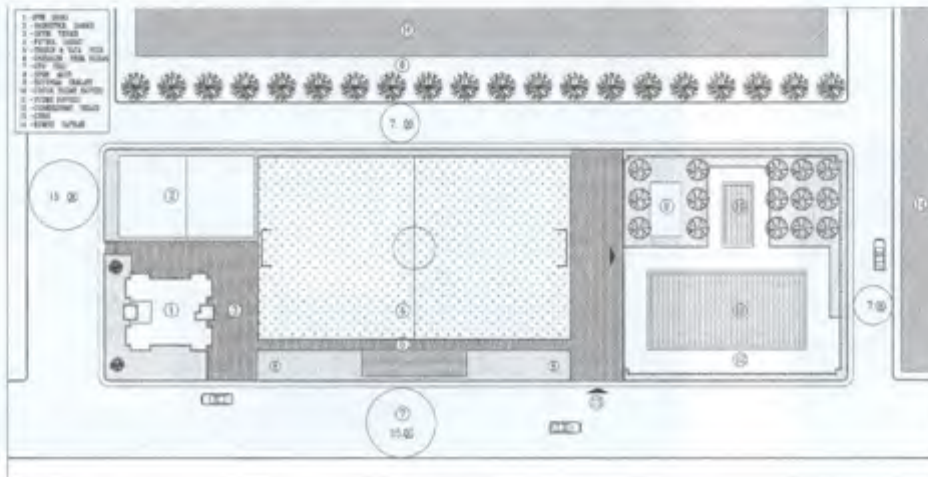
- Yukarıda sözünü ettiğimiz spor alanlarını, boş bir kentsel alanda yüzmekten kurtarıp anlamlı bir bütünlüğe nasıl kavuşturabiliriz?
- Acaba, yukarıdaki soruya bir yanıt ararken, kendine çözülmüş bir iç mekan arayan yüzme havuzlarının yarattığı sorulara da yanıt bulmak zorunda değil miyiz?
- İnsanların kendilerini "rahat ve mutlu" hissedebilecekleri bir iç mekan (açık veya kapalı, yüzme veya spor dışı başka bir yaşam etkinliği) gereksinmesine yanıt vermek uğraşını ne kadar ciddiye alıyoruz?

Yukarıdaki sorulara çok küçük bir yanıt olsun diye sunmak istediğimiz çalışmamızın kısa tarihçesini verelim:

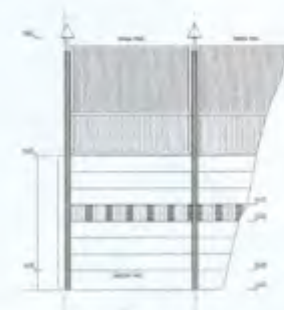
2 yıl kadar önce, Belediye sözünü ettiğimiz Site'nin özellikle açık yüzme havuzları, soyunma odaları, mekanik sistemlerini tamamlamış, lokal binası inşa edilmiş, ancak yukarıdaki soruları yanıtlamadan kullanıma açılmayacağını bilincinde olduğu için, mimari bir çözüm arayışına girmişti. Bizim getirdiğimiz mekan/yapı çözümü, çizimler ve maket olarak Belediyede yaklaşık 2 ay sergilendi, tartışıldı ve daha sonra gerçekleştirilmesi için yola çıkıldı.

Ana Ölçütler - Kararlar Nelerdi?

- Futbol sahası ile basketbol sahasını, doğu sınırında yer alan mevcut Spor Lokali yapısı, güney sınırında kuvvetli bir yeşil kuşak, kuzey sınırında tribünler ve yeşil alan, batı sınırında ise yüz-

Vaziyet Planı

Görünüş

Plan

me havuzlarını kapsayacak "tepeli açık bir yapı kitlesi" arasında tanımlamak...

- Yüzme havuzlarının yer aldığı kentsel mekanın, yüzme etkinliğinin dışında nişan, kokteyl gibi başka etkinliklere de yanıt almasını sağlamak...
- Yüzme havuzlarını kullananları, çevrenin rahatsız edici bakışlarından korumak, bu mekanda evlerinde hissettikleri güven ve rahatı duymalarını sağlamak,
- Evlerinde oldukları kadar huzurlu ama ailelerinin dışında farklı insanlarla birlikte ve evin mekan kalitesinden çok farklı başka bir kentsel iç mekanda yaşamalı ve ondan farklı tatlar almalı. Aynı bir yazlık sinemada bir zamanlar alınan tatlar gibi...
- Bu mekan, havuzdaki suyu havada uçuşan tozdan, topraktan olabildiğince korumalı,
- Bu mekan, içindeki insanları istenmeyen rüzgardan korumalı,
- Ancak, görsel kapalılık, içerdeki insanların doğal esintilerden yararlanmasına, başka bir deyişle mekanın genel havalandırılmasına engel olmamalı,
- Mekanın bazı bölgelerinin gölgelenmesi sağlanmalı,
- Mekanın flora kalitesi, ağaçlar ve çim ile olabildiğince artırılmalı,
- Mekanı oluşturan kabuğun, içerideki insanlarda özgürlüklerinin sınırladığı, dışarıdaki insanlarda ise içeride çok ayrıcalıklı, herkese açık olmayan (demokratik olmayan) bir mekanın olduğu imgesini uyandırmamalı,
- İnsan, bu mekanda, gökkubbe ve mekan kabuğunun dışında bir şey algılamamalı (yalınlık),
- Mekanı oluşturan kabuk, klasik bir duvarın ötesine geçmeli, ayrılabilir, soyulabilir, deliksi, çok katmanlı ve hafif olmalı,
- Kabuk, belli bir oranda ses yutucu ve

izole edici olabilmeli,

- Elbette, tüm bu ölçütlere ek olarak yapı, Belediyenin sınırlı olanakları ile gerçekleştirileceği için ekonomik olmalı idi...

Nasıl Bir Kabuk Oluşturuldu?

- 42.5 m. x 42.5 m. ölçülerinde, 1800 m² büyüklüğünde kare bir alan, mekanın tabanı olarak belirlendi.
- Seçilen tüm yapı elemanlarının hafif olmasına karar verildi. Gazbeton panel, Gazbeton blok, çelik boru ve branda bezi kullanıldı.
- Strüktür olarak, branda panellerin gerildiği "Z" formu boru konstrüksiyon, ana çelik boru-kolonlar ve gazbeton paneller rüzgar ve deprem yükleri ile birleşim detayları açısından birlikte bir bütün olarak tasarlandı.
- Gazbeton duvar +4.00 kotuna kadar, branda paneller, tipik olarak +8.50 kotuna kadar, bazı bölgelerde +10.00 kotuna kadar yükseltildi.

- +4.00 kotunda yer alan 60 cm yüksekliğinde gazbeton blok sıra, özel bir forma göre yontuldu. İçeriden bakıldığında, süzme ışık veren mazgallar oldu. Dışarıdan bakıldığında ise tüm duvar kabuğunu hafifleten, güzel ışık/gölge oyunları yapan, gazbeton panellerin "ciddi ve yatay" havasını bozup dinamik bir doku yaratan bir araca dönüştü...

- Çelik boru kolonlar, "Z" formu boru konstrüksiyonu, branda paneller, su sporları, deniz ve yelkene gönderme yapan yapı elemanları olarak tasarlandı. Tüm detaylarda da (gerdiler, geçmeler, branda bağlantılar vb.) benzer teknikler kullanılmaya çalışıldı.

- "Z" formu konstrüksiyon ile elde edilen, çift katmanlı branda paneller, üst üste ancak düzlemleri birbirine göre kaymış olarak (panjur gibi) ilişkilendirildikleri için, hava akımına engel olmadan görsel yalıtımı sağlarlar.

- Duvar elemanları ve çelik imalat için mekanın içinde yer alan doğal renkler (suyun mavisi, ağaç ve çimin yeşili vb.)'e uyumlu bir renk seçimi yapıldı. Ancak, sıra branda bezine geldiğinde, canlılığı ve dinamizmi yansıtan bir renk seçildi. Yerde ise, çim, traverten ve suyun doğal renk ve dokusu tanımlayıcı oldu. Havuzda, çevre kabuğunun hoş yansımaları da mekanın getirdiği güzel sürprizler arasında idi...

- Kullanılan tüm yapı elemanları, çok rahat bir şekilde sökülebilir, takılabilir olarak tasarlandı.

Sonuç:

Bu yalın deneme, zamanın içinde ve insanlar onu kullandıkça sınanacaktır. Umudumuz, yaratmak istediğimiz imgelemin, insanların günlük yaşamında yer bulmasıdır.

1. Bu bölümlerin mimari tasarımı Kemalpaşa Belediyesi İmar Müdürü Y. Mimar Sefa Yiğit'e aittir.

Kemalpaşa Yüzme Havuzu Hakkında

Ahmet EYÜCE

Prof. Dr., İYTE Mimarlık Fakültesi

Vedat TOKYAY'ın projelendirdiği Kemalpaşa spor tesislerinde yüzme havuzu çevre duvarlarının biçimlenme özellikleri mimari tasarım adına belirgin olarak öne çıkıyor.

Duvarların mekan tanımlama, bölme, ayırma, örtme işlevleri, ya da ses, ısı ve su yalıtım performansları bilinen ve kaçınılmaz beklentilerdir. Yaşadığımız mekanlarda soğukta üşümek, sıcaktan bunalmak, gürültüden rahatsız olmak istemiyoruz. Yağmurdan, rüzgardan diğer canlılardan, en önemlisi depremde korunmak istiyoruz. Kısaca konforlu ve güvenli olmak istiyoruz. Bu beklentiler yapılar da yapı dış kabuğu aracılığı ile sağlanabiliyor. Dış kabuğun önemli bölümü ise yanal yüzeyler, yani duvarlardan oluşuyor.

Ayrıca çatının, ya da daha genel deyim ile üst örtünün, taşınması ve iskelet yapının gündeme gelmesine kadar olan dönemde yapı stabilitesinin sağlanması hep duvarlar aracılığı ile olmuştur.

Geçmişten günümüze, duvarların, yukarıda sıralanan tüm işlevlerini yerine getirecek ve tüm performans beklentilerini karşılayacak çözümler üretildiğini sayısız örneklerle gözler önüne serebiliriz. Bugüne dek kerpiç yada tuğla haline bile gelememiş toprak duvarlardan tutunda günümüzde hala zamana direnen antik duvar kalıntılarından izleyebildiğimiz birçok deneyim yaşana gelmiştir. Hele günümüzde giderek açılan uzmanlık yelpazesinin yapıları arasında performans gerekliliklerini tek tek yada birkaçı bir arada olacak şekilde giderek incelen duvar kalınlıkları ile kusursuz soğuk depolar, sızdırmayan su depoları, çağdaş ses kayıt stüdyoları artık her yerde yapılabilmektedir, her zaman elde etmek mümkündür. Yine de, duvarların işlevsel özellikleri ve performansları ile yetinmek nitelikli tasarım için yeterli değildir.

Duvarlara, biçimlendirme sürecinde işlev ve performanslar dışında başka anlamların ve biçime yön verecek kavramların yüklenmesi gerekmektedir. Buna, kısaca, görsel gereksinimleri karşılamak için görsel işlevlerin tasarım sürecinde gerekli yeri alması da denilebilir.

Söz konusu kavram ve anlamların tasarım sürecinde, tasarım gereklilikleri olarak, hakkettikleri yeri alması mimari ürünün temel niteliklerinin belirlenmesinde ürüne yeni bir boyut kazandırmak olarak da değerlendirilebilir. Nitekim farklı tasarım ortamlarında farklı anlam yüklemeleri farklı tektonik anlatımlar ile sonuçlana gelmektedir.

Hiçbir boyutsal değişikliğe gitmeden, bir taş duvarı sayısız örme biçim ve tekniği ile gerçekleştirmek ve sayısız tektonik özellik elde etmek mümkündür. Bu farklılaşmalar çoğu kez karşımıza dönem ya da kültür farklılıkları olarak çıkmaktadır.

Daha somut bir anlatımla Romanesk'den Gotik'e geçiş ve iki akımın farklılaşması temel ideolojik farklılıklarının yapıyı oluşturan öğelerin bir araya gelme biçimlerinde ki farklılaşmalar olarak yansımalarından başka bir şey değildir. Yani temel farklılık tektonik anlatım farklılıklarıdır.

Duvarların tasarım sürecinde ele alınmayan boyutlar niteliksiz ürünle sonuçlanıyor.

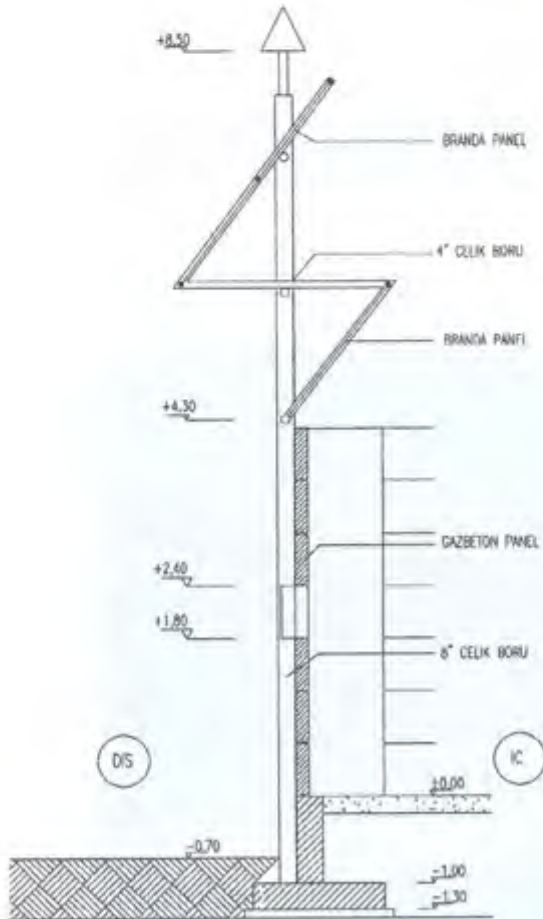
Tasarım sonucunda ulaşılamayan nitelikli ürün bazen sonradan eklenen (aplike) öğeler ile elde edilmeye çalışıldığında ortaya kötü tasarım ya da "kitsch" çıkıyor. Bir diğer deyişle bu tavır "her şey tamam bunu birazda güzelleştirelim" bunu da ekleme öğeler ile yapalım tavrıdır.

Vedat Tokyay yapısında, spor alanı çevresi alışlagelmiş bir duvar ya da sıradan bir fensle çevreden farklılaştırılmak yerine farklı yüksekliklerde gerekli başkalaştırmalara uğratılmış ve farklı işlevlerin her birine yanıt vermek üzere tasarlanmış kompozit bir duvar ile çevrelenmiştir. Bir başka deyişle ayrı bir yüzey olmak işlev verecek duvar tasarımı en, boy vb. fiziksel boyutları ötesinde boyutlandırılmıştır.

Gazbeton paneller ile oluşturulan çevre duvarları insan ölçeğini aştıktan sonra yine gazbeton elemanlar ile eşit aralıklı boşluklar bırakacak bir bantla çevrelenmektedir. Bu boşluklu bant duvara hem ölçek, hem de ritmik bir karakter kazandırmakta aynı zamanda söz konusu duvar ile tamamlanan mekana belli miktarda rüzgar almak gibi bir işlevi yerine getirmektedir. Duvar en yüksek kısmında çelik boruları taşıyan branda paneller ile sonlanmaktadır.

Bu panellerin işleri hem güneş kırıcı, hem de görsel bir barier oluşturmaktır. Aslında panellerin zeminden başlayan taşıyıcıları çelik bir karkas oluşturmaktadır. Karkas, branda paneller ve gazbeton elemanlar bir araya geldiğinde ortaya kompozit bir sistem çıkmaktadır. Branda panellerin esas amacında tasarımcının dolu davaları belli bir ölçünün üzerinde yükselterek masif bir görünümünden kaçınmaktır.

Amacı yüzme havuzunun çevre ile ilişkilerini denetim altına almak olan bu kompozit duvar için gereğinden fazla, ya da aşırı derecede tasarlanmış (over designed) deyimini kullanmak haksızlık olur. Nitelikli mimar ürün için büyük ve kompleks yapılar gerçekleştirmek zorunlu değildir. Yukarıda açıklana gelen nedenler ile bu tasarım örnek oluşturacak derecede başarılıdır. Ne var ki Vedat TOKYAY'ın burada değinilen duyarlılığını diğer çevreye elemanların tasarımında izlemek mümkün değildir. Ne yazık ki bu öğelerde mimari bütün ile uyumsuzluk ve sıradanlık sorunlarının üstesinden gelinememiştir. •

Sistem Kesiti

Osmanlı Kentinde Kentsel Form ve Tasarım

Ziya GENÇEL

Yrd. Doç. Dr., İYTE, Mimarlık Fakültesi

Anadolu kentinin Türk egemenliğine geçiş süreci gerek Selçuklu gerek Beylikler ve gerekse de Osmanlı döneminde benzer nitelikte olmamış, zamana ve mekana göre farklı "kentsel form ve tasarım programları" söz konusu olmuştur. Her biri ayrı gelişim ve tasarım kavramları oluşturan, detaylı incelemeler gerektiren ve farklı düzeylerde bilimsel verilerle temsil edilen bu dönemler, birbirleriyle çok sıkı biçimde bağımlı gelişmeleri de yansıtır. Bu çalışma, Osmanlı döneminin genel bir kentsel form ve tasarım panoramasını oluşturmaktadır.

Kentsel Gelişim Süreci

Anadolu kentlerinin hemen hepsi Bizans'ın devranılan ve zamanla onların "iç kalesi" kimliğini kazanan antik bir çekirdeğe sahiptir. Türk egemenliğine geçiş süreci içinde bunların çoğu, en azından fiziksel boyutları açısından büyük değişimlere maruz kalmazken, mimari açıdan yalnızca cami, medrese gibi bazı kentsel donatıların eklendiği düşünülebilir. Çok yüksek olanlar terk edilirken, büyük oranda tahrip olanların yakınına ya da üzerinde yeniden yerleşim alanları kurulmuştur. Bu süreç, beraberinde köklü değişimleri getirmiştir. İç ve Orta Anadolu kentleri, hızla canlanan uluslararası uzun mesafe ticaretinin etkisiyle, daha yoğun kentleşmiş ve bütünleşmiş bir yerleşmeler ağı oluşturunken, Batı Anadolu kentleri antik yerleşme alanları ile bütünleşememiş, seyrek dokulu nüveler şeklinde oluşmuştur.

Osmanlı kentsel gelişim sürecinin ilk aşaması, yaklaşık 14. yüzyıl sonlarına doğru, Batı Anadolu'nun Osmanlı egemenliğine alınmasından İstanbul'un fethine dek sürmüştür. Bu ilk aşamada, bir yandan Bizans'dan devranılan eski yerleşme alanları genişleyerek sur dışına taşarken, diğer yandan kent çevresinde henüz bu eski nüveye bitişik olmayan yeni yerleşme alanları oluşmaya başlar. Osmanlı kentinin evrimleşmesi bu yeni nüvelerin zamanla yoğunlaşarak, eski nüveye eklenmesiyle sürüp gitmiştir. Bu süreçte, kentsel büyüme hem kent merkezinden çevreye, hem de çevreden merkeze doğru olmuştur.¹

Oldukça yoğun olan sur içinde fiziksel mekana yansıyan bir etnik ayrımdan söz etmek güçtür. Fakat çevrede yeni oluşan seyrek dokulu nüvelerin daha ilk fetih yıllarından beri Türkler'e özgü olduğu söylenebilir. Kentin hem fiziksel hem de toplumsal anlamda bütünleşmesine ivme kazandıran ticaret alanı, önceleri merkezdeki asıl kentsel işlevlerden belirli bir uzaklıkta gerçekleşmiş fakat zamanla karşı odaklardan merkeze doğru bir yayılma göstermiştir. Böylece, geniş bir alanı kaplayan yoğun ve örgütlü bir ticaret alanı, sur içi ile bağlantılı bir şekilde, en işlek sur kapısından başlayan bir eksen çevresinde yoğunluk kazanır.

İstanbul'un fethiyle iki merkezli (Bursa ve Edirne) Osmanlı yerleşme düzeni son bulur ve tüm

imparatorluk kaynaklarının tamamının İstanbul'a akışı kenti hızla büyütür. 16. yüzyıl sonunda İstanbul, yaklaşık 11 milyon olan bütün imparatorluk nüfusunun, %4.5'ine sahiptir. Bursa'nın yaklaşık 10 ve Edirne'nin 20 katı kadar bir nüfusa sahip olan başkent, böylece, rakipsiz bir kentsel odak ve kültürel üretim merkez kimliğini kazanır.² Başkent hızlı gelişirken ve anıtsal yapılarla donatılırken, İç ve Orta Anadolu'daki çoğu kent, yayılma alanının boyutları ve mimari açıdan Selçuklu çapının ötesine pek geçememiştir. Ancak, 16. yüzyıldan itibaren yeni mahalleler kurulması yoluyla kentler 17. yüzyıla kadar kademeli bir şekilde genişler ve ulaştıkları sınırları yaklaşık 19. yüzyıl sonlarına kadar korurlar.

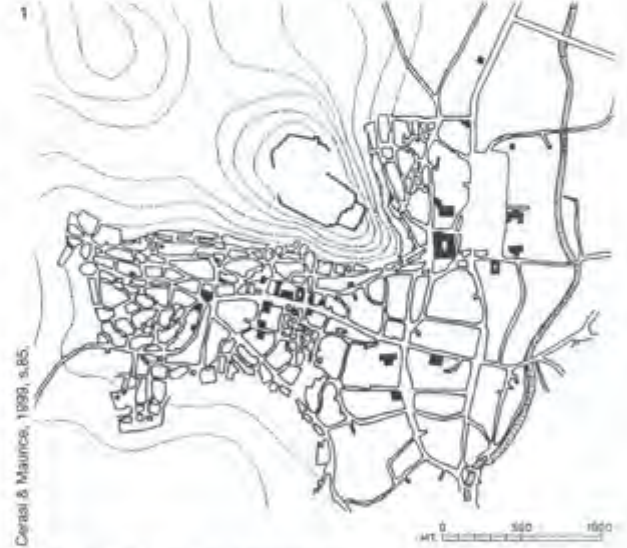
Toplumun oldukça farklılaşmış yapısına karşın 17.yüzyıl sonlarından 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı kentsel mekan kavramı durağan niteliğini korur. Ancak, bir takım sosyo-ekonomik etmenler sonucu Osmanlı İmparatorluğunu açık pazara dönüştürürken, Tanzimat reformları belirli ölçüde merkezi kontrollü kentsel gelişmenin önünü açar. Böylece, çıkan yeni nizamnamelerle kentlerin strüktüründe fiziksel ve mekansal düzenlemeler yapılmaya başlar. 19. yüzyıl sonlarına kadar uzun mesafe kervan yolları Anadolu'da dağıtım ve ticaret işlevini yerine getiren tek ulaşım ağıdır. Fakat, dış etmenler sonucu kentsel arazi kullanımına eklenen demiryolu, yeni ticaret merkezi, yönetici merkez, burjuva ve göçmen mahalleleri, askeri kışla gibi yeni öğelerin yarattığı çekim noktaları ve akım ilişkileri nedeniyle Osmanlı kentleri yeniden gelişim süreci içine girmiştir.³ Bu süreç, 19. yüzyıl Osmanlı kentinde yeni bir kentsel biçim ve tasarım kavramının ortaya çıktığı dönem olmuştur.

Kentsel Form ve Tasarım Özellikleri

Osmanlı kentinin en önemli tasarım özelliklerinden biri kent formu ile doğal çevrenin iç içe girişidir. İskan edilen kentsel mekana organik bir düzen sağlayan bu tasarım özelliği, Osmanlı kentlerinin hemen hepsine uygulanmıştır. Anadolu'nun doğal yapısı, Orta Anadolu'nun bozkırları hariç tutulursa, vadi ve dağ sistemleri ile ayrılmış dümdüz ırmak yataklarının oluşturduğu ovalar kompleksini andırır. Gerek dağılım gerekse de mimari açıdan doğal çevreyi içine alan kentler, çoğunlukla iki vadiyi ayıran tepelerin eteklerindeki ilk yükseltilerin kıyısında yer alırlar. (Şekil 1). Nüfus eden eksanlerinin ınsallığı söz konusu değildir. Bazen sadece iki doğrultuya yoğunlaşarak basitleşen, geniş bahçelerden oluşan konut mahallelerinin varlığı, oluşturulan kentsel mekanın doğal çevreyle zıtlasmasından ziyade uyumunu yansıtır. Osmanlı kenti, böylece, kırsal alan ile iskan edilmiş bölge arasında kesin sınırları olmayan ya da duvarlarla sınırlandırılmamış bir kentsel kompozisyonun doğaya açılımını yansıtır.

Kent bölümlerinin, bölgelere veya konut, eko-

nomik ve dini-kültürel etkinliklere bağlı bina komplekslerine ayrılması Osmanlı kentine tutarlı ve işlevsel bir kentsel strüktürün varlığını açıklayan diğer önemli bir tasarım özelliğidir. Genellikle bir dini yapının çevresinde düzenlenen mahalleler, sadece büyük kentlerin bazı mahalleleri ve küçük yerleşim merkezleri dışında, bütün kentlerde ekonomik etkinliklerden belirgin bir biçimde ayrılır.² Mahalle, ticaret ve zanaat işlevlerine büyük oradan kapalı ayrı bir dünya olarak kabul edilebilir. Ancak, kent bütününde işlevlerin ayrılması özelliği, hiç şüphesiz, her bir işlevsel grubun ayrı bir mahalle içinde belirgin olarak ayrılmasını gerekli kılmaz.

Tokat Kenti'nin kentsel kompozisyonu

İstanbul'da bir konut bölgesinin yolları ve parsel düzeni

İstanbul'da büyük anıtsal yapılar, hanlar, çarşılar

İstanbul merkez-çarşı çekirdeği ve çevresi

Bursa, Yeşil Külliye ve çevre dokusu

Mahalle merkezini oluşturan bazı kamusal ve ortak öğeler (çeşme, küçük meydan, kahvehane, okul, mescit gibi), başlangıçta bulundukları konum ve boyutları ile doku içinde kendilerini pek göstermezlerdi. Hatta bazı durumlarda, bu ortak öğeler kısmen veya bütünüyle konutun yerine geçerler ya da ortak kullanıma ait başka bir yapının duvarına bitişik olarak inşa edilirdi. Fakat, çok sayıda yolların birleştiği bazı mahallelerde ibadet yapılan bazen birbirlerinden az uzaklıkta bulunabilirdi. Diğer taraftan, Anadolu geleneğine göre, dışardan avlunun görüntüsünü saklama gereksinimi ve hatta komşu avlula-

na doğru görüş alanının engellenmesi mutlak-
tı. Cephelerin ve yapı kütlelerinin yönelmesi,
dışa ve güneşe doğru görüntülerden en iyi bi-
çimde yararlanma isteği olabilir. Bu yönelme
arzusu, panoramik ve meyillerde bulunan alan-
ları değerlendirme ile ilgili kültürel eğilimi de be-
raberinde getirirdi.

Osmanlı kenti kasınlıkla dar ve dolambaçlı yol
düzenine sahiptir. Bu yol düzeni, merkezde sü-
rekli bir özellik taşıırken, periferide geniştir. Çok
sayıda hem kısa hem uzun ama genellikle yapı
adalarını içine doğru yönelmiş çıkmaz sokaklar
vardır (Şekil 2). İstanbul'un fethinden sonraki
gelişim, hiç şüphesiz, Bizans kentinin genel iş-
levsel yapısını ve topografyadan kaynaklanmış
yol düzenini izleyerek oluşmuştur.⁴ Birbirleri ile
bağlanan yerler ve mahalleler ayrı bile olsalar,
bir süre sonra Bizans başkentinin düz hatlar ve
meydanlar ile oluşmuş sıralanma düzeni kaybe-
dilir. Belirli dini yapılar çevresinde oluşan ma-
haller, kent yol düzeninin daha benzer bir ha-
le gelmesine ve çıkmaz sokakların artmasına
neden olur. Bu yüzden ki, Osmanlı kentinde
bir sokağı daha geniş, ona birleşen diğer so-
kakları ise daha dar olmasını gerektiren bir yo-
ğunluk farklılaşması ortaya çıkmamıştır. Ancak,
Osmanlı kenti, İstanbul'un Divanyolu gibi, orta-
ya çıkışı genelde Osmanlı öncesi döneme ait ve
merkez çarşıya veya varsa iç kaleye de hafifçe
dokunan ana bir geçiş yoluna sahiptir.

Osmanlı dokusunun düzensiz görünüşünün bir
nedeni konut yapı kümesinin belirli ölçüde bir-
birlerinden ayrı birimler olarak mahallelere ayrı-
lması olarak kabul edilebilir. Başlangıçta birbir-
lerine uzaklıkları yaya ölçeğinde (en fazla 2 km)
ve kentin periferisinde yer alan bu birimlerin bi-
reysel özellikleri, zamanla içinde ve eteklerinde-
ki açık alanların yapılanmaya açılmasıyla çözü-
lecektir.³ Düşük yoğunluk ve ev-bahçe esaslı
yerleşim düzeni, doğrudan ana yola açılan kısa
giriş yolları ile düzenlenmiş parsellasyonu aşağı
yukarı imkansız kılar. Dokudaki düzensizliğin
diğer bir nedeni, parsel düzeninden ve kent ara-
zisinin bölünme biçiminden doğan yolların ken-
dine özgü oluşmasıdır. Tanyeli, daha ilk fetih yıl-
larından başlayarak, geniş çevre alanlarını mülk
edinen üst sınıfların araziyi zaman için satarak
ya da kiralarak, kendi yapıp vaktettikleri bir
dini yapının çevresinde yerleşmeyi destekle-
diklerini belirtir. Fakat, bu satış süreci, hiçbir za-
man geometrik bir parselasyon biçiminde ger-
çekleşmez. Hemen daima büyük arsa parçaları
zamanla elden ele geçerek ufalanır. Bu ufalan-
mayı durdurabilen hiçbir hukuki engel de bulun-
madığı için, bu sürecin sonuçta dolambaçlı ve
çıkmaz sokaklı çözümleri zorunlu kıldığı söy-
lenebilir.

Kent bütününde konutun ekonomik etkinlikler-
den belirgin bir biçimde ayrılması bir taraftan ev-
dükkan yapı tipinin ana eksenler boyunca yerleş-
mesini ortadan kaldırırken diğer taraftan kent
merkezinde çok farklılaşmış doku tiplerinin ve
mimarî tiplerin doğmasına neden olur (Şekil 3).
Örneğin, Osmanlı kentinin ticaret alanı bir "iş ma-
halleri" ya da "çarşı" kimliğini taşıy ve konutlar
mutlak bir biçimde dışa bırakılır. Dükkan ve ima-
lathanelerin sıralandığı bir veya birden fazla so-
kaktan oluşan çarşı, mesleklerle göre örgütlen-
miş bir mekan düzenine sahiptir. Aktüre, Manisa
çarşısında her sokağın belirli bir meslek grubuna
aynı olduğunu ve bu sokağın sonunda da o meslek
grubuna ait bir pazar yerinin varlığını söyler. Tek
tek üretim birimlerinin boyutları küçük bile olsa,
çarşıdaki oldukça sınırlı bir alan içerisinde imalat
ve ticaret potansiyeli böylece yoğunlaşmıştır.
Ancak, Eyyüp'te 1098 dükkanlı bir ticaret merke-
zinin varlığı gibi, büyük kentlerde çarşı birden
fazla alanda yoğunluk kazanabilir.

Osmanlı kentinde bedesten, han ve esnaf çar-
şısının oluşturduğu geleneksel ticaret merkez-
leri konumlarını 19. yüzyıl sonuna kadar koru-

muştur (Şekil 4). Bedestenler, genellikle kalın
duvarlı ve kolonlu dikdörtgen yapılar ve, merke-
zin kalbidir.⁵ Bu yapıların çoğu, dış yüzeyleri-
ni saran ve genellikle değerli malların satıldığı
dükkanlarla çevrilmişlerdir. Ahşap, tek yönden
ışıklı ve geometrik olarak daha düzgün bir mi-
mari ile bir veya daha fazla sokak boyunca kü-
meler halinde bulunan küçük dükkan komp-
leksleri böylece merkez-çarşının temel öğesi
olur. Ancak, 19. yüzyıl sonlarına doğru, özelli-
kle kentlerdeki yangınlara karşı, ana ticaret mer-
kezlerinde tuğladan, iki katlı ve yine tek yönden
ışıklı; ama, yüksekliği beş - altı metreyi geçme-
yen tek tek veya gruplar halinde dükkanlar gö-
rülmeğe başlandı.

Merkez-çarşı çekirdeği saran ilk çemberi, zana-
atkarlar ve tüccarların kullandığı hücrelerle çev-
relenmiş revaklı avlular, hanlar, oluşturmış. Mü-
mkün olduğunda merkez-çarşıya yakın inşa edilen
hanların bazıları otel işlevini yerine getirirken, di-
ğerlerinde sadece belirli bir ürün üretilir ve pa-
zarlanırdı. Bu işlevlerin dışında, salt zanaata ay-
rılmış hanlar da eksik olmazdı. Ancak, hanların
önemli bir kısmı ticari işlevleri yerine getirirdi ya
da en azından giriş katlarında büyük ölçüde tuğladan
bulunurdu. Katları bağlayan merdivenler revakların
içinden veya avlunun kendisinden açıktan ge-
çerdi. Duvar ve revak kemerleri arasına yerleşti-
rilmiş bazı taşlar dışında büyük ölçüde tuğladan
ve iki kat olarak inşa edilen hanların avlusunda
daha çok bir çeşme yer alır. Olgun Osmanlı dö-
neminde başkentte ve aktif kentlerde inşa edilen
pek çok taş handa, avlulu şema değişmeden
kaldı ve kentin düzensiz yol ağına uygun plani-
metrik biçimler şeklinde genellikle üç katlı olarak
inşa edildi. Konsollar ve giriş kapıları, sırt sırta
binmiş tuğla sıralarının yardımı ile desteklenmiş
çıkma dış mekan biçimi açısından gerekçesi
olan şeyler değil, sadece üslupsal bir faktör ola-
rak işlenmiş öğelerdir.

Genellikle hanların oluşturduğu çemberin çev-
resinde, dükkanlar ve zanaat bölgeleri, en dış
bölgede de deri atölyeleri ve pazarlar yer alırdı.⁶
Merkez-çarşı çekirdeğinde görülen yol düze-
nindeki bir çeşit dik açıklık, daha sonra uzantı-
lar halinde yayılan kolları genellikle benimsen-
mez. Cezar, böyle bir düzende, her şeyden ö-
nce merkez-çarşıda çıkmaz sokakların oluşumu-
nu sıkı bir biçimde yasaklayan yönetmeliklerin
etkisini görür. Ancak, çıkmaz sokağı olmayan,
eğrisel gidişatlı lineer ticaret alanlarına da rast-
lanır. Yol ve yapı bloklarındaki bu düzen, mülki-
yet anlayışına bağlı olarak, büyük ölçekte yeni
ve daha düzgün yapıların inşasını kolaylaştıran
vakıfların mevcudiyeti ve konut bölgelerinin
kentin kamusal ve ortak alanlarındaki kesin ola-
rak ayrışmasının etkilerini yansıtır.

Ticaret alanının temel strüktürünü oluşturan bu
öğeler kent merkezine kendine özgü bir çevre
anlayışını yanında, pergolalar, saçaklar, oturma
öğeleri, tek tek ortaya çıkan ağaçlar, satıcı
barakaları, çatı terasları gibi öğelerle tasarımı
ve kullanım kapsamı da getirir. Ancak, 18. yüzyıl-
dan sonra, konut yoğunluğunun artmasıyla
Bursa ve İstanbul gibi bazı önemli kentlerde ti-
caret ve zanaat dükkanları, kentlerin ana eksen-
leri boyunca evlerin alt katlarında bulmaya
başlar.² Bu değişimin, Osmanlı kentlerinde yer
alan Türk mahallelerine kıyasla, genellikle etnik
toplulukların oluşturduğu kentsel alt bölgelerde
daha da kolay gerçekleştiği söylenebilir. Diğer
bir önemli değişim, yönetici merkez ve demir-
yolu gibi öğelerin etkisiyle, geleneksel ticaret
merkezinin uzantısında, ana ulaşım aksının iki
yanında yeni dükkanlar ve hanların sıralanmaya
başlaması ve yeni ticaret merkezini oluşturma-
sıdır.

Osmanlı kentinde, konutların ve ekonomik et-
kinliklerin dini-kültürel etkinliklerden ayrılması
daha az belirgindir. Cerasi, bu ayrılmanın, bü-
yük anıtsal bina kompleksleri ya da külliyele-

hariç, mahallelerin bütünsel özelliklerinden daha çok, tek tek binaların biçimlerine yönelik olduğunu belirtir. Örneğin, kahvehaneyle beraber ölçekli bazı kamusal yapılar bazen tek bir konut mahallesine kişilik verirken, aynı şekilde merkez-çarşının da külliye gibi aynı görevleri üstlenen ve medreseler, hanlar, marketlerle çevrelenen kendi ama camisi vardır. Özellikle küçük ve orta boy Osmanlı kentlerinde ana cami genellikle çarşıda inşa edilir. Dini yapılar, genellikle devam eden sokak cephesine sokulmamış olsalar da, oluşturulan avlular aracılığı ile iş dünyasıyla ve konutla bir çeşit sıkı kent ilişkisi yaşarlar. Osmanlı kentinin büyüme ve gelişmesinde önemli rol oynayan büyük anıtsal dini-kültürel kompleksler, külliye, kent bütününde belirli bir derecede "özellik" ve "algılanabilirlik" kazanmak için genellikle kentin yükseltilerinde yer aldıkları gibi ırmak kenarlarında veya sahilere yakın konumlarında da bulunurlar. Külliye temelinde kent bütününe yönelik ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilirler, dolayısıyla kentin her hangi bir bölgesinde yoğunlaşmadan dağılmışlardır.

Külliye çevre dokuları olan ilişkileri açısından sınıflandırmak mümkün olabilir. Çevre dokusuyla kaynaşmış veya iç içe girmiş külliye olduğu gibi, çevre dokusundan fiziksel olarak ayrılmış olanlar da vardır. Bu iki uç nokta arasında, çevre dokusundan tamamen ayrılmamış veya belirli oranda ayrılmış külliyelerden de söz edilebilir. Çevresiyle iç içe girmiş külliye oluşturan yapılar kentsel dokunun parçalarıdır. Bu yapılar sınırlı bir alanda toplanmamış, fakat her yapı bağımsız olarak dokuda mümkün olan boş alanlara inşa edilmiştir. Yapıların yerleştirilmesinde geometrik düzen bağınları yönlendirici olmamış, kible doğrultusu gibi litüfik gereksinimler ve arsanın olanakları ön plana çıkmıştır. Genellikle caminin inşası tamamlandıktan sonra, hamam veya medrese gibi yapılar mümkün olduğu kadar bir veya iki ev uzaklığına inşa edilir. Bu yapılar arasındaki ilişki, önceden var olan ve külliye için açık mekan rolü oynayan yol tarafından sağlanır. Bursa Yeşil Külliyesinde olduğu gibi (Şekil 5), yapılar doğrudan hem yola hem de çevre dokuya açıktır.

Çevresinden tamamen ayrılmamış külliye oluşturan yapılar, genellikle belirli bir fiziksel alanda gruplanırlar. Külliye alt her hangi bir strüktüre bağlı olmadan, yapılar karşılıklı ya da birbirinin yanında yer alırlar. Fakat, bu yapılar duvar gibi herhangi bir fiziksel engelle kapatılmazlar. Bu yüzden, ilk bakışta, külliye ile yakın çevre dokusu arasında bir farklılığın olduğu anlaşılmayabilir, daha sonra farklı biçime ve fonksiyonlara sahip olmalarından dolayı yakın çevre dokusundan ayrı bir tasarım özelliğine sahip oldukları seçilebilir. Bu düşüncenin en erken örneği olarak konut dokusundan ayrılmamış bütün bir kompozisyona sahip ve bir cami etrafında gruplanmış yapılardan oluşan Bursa-Murat I külliyesi, en geç örneği olarak ise Süleymaniye külliyesi gösterilebilir. Bu tip külliye oluşturan yapılara, sadece külliyeyle ait avludan değil, doğrudan doğruya ana yoldan da ulaşılabilir. Diğer taraftan, bu tip külliyein biçimsel kompozisyonu, geometrik ilişkinin olmadığı bir yerden başlayıp güçlü bir biçimsel kompozisyonu yansıtan yerde son bulan bir gelişme süreci olarak görülebilir.

Yakın çevre dokusundan belirli oranda ayrılmış külliyelerde bazı yapılar bir duvarla kapatılan ve kapılardan ulaşılabilen bir avlu etrafında gruplanırken diğer yapılar çevre dokusuyla yakın ilişki içindedirler. Bu yapılar konut alanlarıyla birlikte çevre yolu paylaşırlar. Külliyein açık parçası, mimari karakterinden dolayı, tipik konut alanından ayırt edilebilir. Genellikle dini ve eğitimsel yapılar ayrılırken, topluma yönelik hamam gibi yapılar konut dokusuyla daha yakın ilişki içindedirler. Böyle bir tasarım anlayışı çok mantıklı ve

tutarlı görülebilir. Caminin kentin strüktüründen yüksek bir platformda tasarlanması düşeysel anlamda fiziksel bir ayırım, açık mekanı ya da avluyu kuşatması ise yatay düzeyde bir ayırım getirir. Cami en yüksek ve türbe ikinci yüksek strüktürü oluştururken, medrese gibi diğer yapılar çevreden oldukça farklı mimari strüktürlere sahip olmalarına rağmen, genellikle iki kat yüksekliği geçmeyen ve sokak-peyzaj ölçeğinde büyük bir değişiklik oluşturmamış yapılar.

İşlevsel açıdan eğitimsel yapılar cami ile, diğer yapılardan, daha yakın ilişkilidir. Bu yüzden, ayrılmış bir alanda cami ile yakınlaştırılması mantıklı ve tutarlı bir tasarım kararı olarak görülebilir. Örneğin, Bursa-Yıldırım Beyazıt külliyesinin cami, medrese ve türbe gibi yapıları duvarla kapatılan alan içinde yer alırken hamam evlerde daha yakın bir ilişki içinde duvarın dışında bırakılmıştır (Şekil 6). Aynı şekilde, Fatih külliyesi de çevresinde medresenin yer aldığı iyi tanımlanmış bir mekana sahipken, diğer yapılarda yollara açılmaktadır (Şekil 7). Bu nedenle, oluşturulan kapalı mekan çevre doku ile külliye arasında bir bağ kurarak erişebilirliği açısından önemli bir role sahiptir. Bu mekan, hiyerarşik bir ilişkiyle külliye yönelen sokakların çoğuna sahip olarak mahallenin ana noktası ya da çekirdeği kimliğini kazanır.

Çevre dokusundan bir duvarla tamamen ayrılmış külliyelerde tüm yapılarına erişim, tanımlanmış açık mekana yönelen kapıların birinden sağlanır. Bir duvarla çevrilmesi ve tüm yapıların birbirlerine oldukça yakın konumda olmasından dolayı, bu tip çevre dokusundan ayrılmış külliye güçlü bir birlik duygusuna sahiptir ve çoğunlukta geç dönemlerde inşa edilmiştir. Doğrusal ve simetrik biçim ve tasarım özellikleri, bütün yapıların merkezi bir mekan çevresinde oluşmasıyla birlikte bir birlik hissi sağlayan temel sebeplerdir. Çevre dokusundan fiziksel bir ayırım getiren ve birden fazla kapıya sahip külliyelerde, Selimiye ve Nuruosmaniye külliye gibi, yoldan hem merkez mekana hem de merkez mekandan yola hareketin akımı külliye kentsel dokunun parçası yapar. Fakat, sadece bir kapıya sahip külliye ise çevre dokusundan daha belirgin bir şekilde ayırım gösterir.

Sonuç

Osmanlı kentinin tanımlanan bazı özellikleri, en erken dönemlerden başlayarak geliştirilen bir kentsel form ve tasarım anlayışının varlığını göstermektedir. Bu anlayış, temelde kent bütününe ilişkin genel planlama kararları biçiminde ortaya çıkmazken, özellikle tekil kentsel ve mimari ürünlerin tasarım ve konumlandırılması yönlendiren biçiminde belirir.

Her Osmanlı kenti bulunduğu bölgenin doğal çevresiyle uyum içinde oluşan tutarlı ve işlevsel kentsel biçim ve tasarım anlayışıyla oluşmuştur. Dar ve dolambaçlı yol düzeni ile anıtları çevreleyen konut dokusu bir düzensizlik ağını yansıtır. Çevresinde mahallelerin olduğu küçük düğüm noktalarında genellikle mescitler, çeşmeler, sıbyan mektepleri bulunurken, daha büyük düğüm noktalarında külliye yer alır. Bu yüzden, kentin anıtsal yapısıyla çevre dokusu ya da kent dokusu arasında planlanmış-tasarlanmış bir mekansal ilişki yoktur denilebilir. Bazı öğelerin biçimlerinde geometrik ve simgesel tasarım anlayışı ön plana çıkarken, diğer öğelerin görünüşte bir biçime sahip olmayan bir çeşit doğallık içinde olduğu söylenebilir. Geniş alanlara yayılmış çarşılar, çok tanımlanmış biçimlerden oluşmasa da oldukça yoğunur. Fakat, dini-kurumsal yapılar çarpıcı ve kesin biçimlerle sivriliir.

Osmanlı kentleri, geleneksel miraslarına, modern kent planlama ve kentsel tasarım kavramlarının adaptasyonu sürecindedirler. Bu süreç, özellikle 19. yüzyıl sonlarında yangınlardan son-

Bursa, Yıldırım Beyazıt Külliyesi ve çevresi

İstanbul, Fatih Külliyesi ve çevresi

ra yeniden inşa edilen mahallelerde, araba ile ulaşılabilir olanak veren birbirini dik açı ile kesen düzgün yolların yapıyla başlamış ve günümüzde de tüm hızıyla devam etmektedir. Osmanlı kentine uyarlanan yeni biçimler ve işlevler kentin doğal olarak oluşan dokusunu kesintiye uğrattığı, eski doku ile iç içe geçmiş ya da ondan tamamen bağımsız farklı bir dokuyu beraberinde getirdiği söylenebilir. Dolayısıyla, gelecekte planlama ve tasarım anlayışında oluşacak yenilikler her bir Osmanlı kentinin kendine has bireyselliğini geliştirilmesi ve dokusunu sürdürmesi için büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

1. Tanyeli, U. (1987), "Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci: 11. - 15.yy", Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
2. Cezar, M. M. (1999), Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurılışı ve Mimarisi, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
3. Aktöre, S. (1978), "19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi", Doktora Tezi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
4. Gençel, Z. (1996), "A Morphological Study of the Central Area of Istanbul", Doktora Tezi, Sheffield University, Faculty of Architectural Studies, UK.
5. Cezar, M. (1983), Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System, Türkiye İş Bankası Yayını.

19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'de Büyük Ölçekli Kentsel Projeler ve Kent Mekanının Başkalaşımı

Canan BİLSEL

Yard. Doç. Dr., ODTÜ Mimarlık Fakültesi

19. yüzyıl, endüstri devrimi sonrasında Batı'da kapitalizmin hızla geliştiği ve dünyada yerel ekonomilerin çözülerek Batı ekonomisine eklemlendiği bir dönemdir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası ilişkileri kadar iç yapılan da kökten bir dönüşüm süreci içerisine girer. Osmanlı topraklarını İngiliz tüccarların serbest rekabetine açan 1838 Ticaret Sözleşmesi bu süreçte dönüm noktasını oluşturur. 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayun'unun ilanı ile başlatılan Tanzimat reformları ise Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve hukuksal kurumlarından başlayarak tüm kurumlarında getirilen düzenlemelerle toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıların dönüşümünde önemli bir ivme oluşturur. Bu dönüşümün en belirgin biçimde yaşandığı kentlerden biri de İzmir kentidir. İzmir'in yüzyıllar öncesinden Batı metropollerine ile doğrudan kurmuş ve sürdürmekte olduğu ticaret ilişkileri ve kozmopolit toplumsal yapısından kaynaklanan iç dinamikleri kentin 19. yüzyılda geçirdiği ekonomik ve toplumsal dönüşümde etkili olmuştur. Buna karşılık Tanzimat reformları kapsamında gerçekleştirilen düzenlemeler ve bunların olanaklı kıldığı yeni ticari ilişkiler kentin ekonomisine tümüyle yeni dinamikler getirir. Kent ekonomisinde egemen olmaya başlayan bu dinamikler kent mekanının dönüşümünde de etkili olur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında yabancı sermayenin girişiyle İzmir kentinin mekansal yapısı tam anlamıyla bir başkalaşım sürecine girer.

İzmir'de İlk "Planlı" Kentsel Düzenlemeler

İzmir'de kentsel mekanın dönüşümü gerçekte daha 19. yüzyılın ilk yarısında geleneksel kentsel oluşum süreçlerinden farklı mekan üretim biçimlerinin kente girişiyle başlamıştır.¹ Bu dönemde kent toprağının ekonomik bir değer olarak önem kazandığı ve uzun erimli ekonomik çıkar beklentisiyle kent dışındaki alanlarda spekülasyon amaçlı yatırımların ortaya çıktığı izlenir. Aynı dönemde Batı kentlerinde görülen özel girişim eliyle kentsel alan üretiminin 19. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de Avrupa kökenli İzmirli girişimciler tarafından başlatıldığı gözlenmektedir.² Bu uygulamanın ilk örneği kentin kuzeyinde, o dönemde henüz kentsel alanın dışında bulunan Punta burnu (eski Tuzla burmu - bugünkü adıyla Al-sancak) çevresinde ortaya çıkar. 19. yüzyılın başlarında yatırımların başladığı bu

alandan Aydın Garı'nın yapıyla da ilişkili olarak "planlı" bir kentsel gelişme gerçekleştirilmiştir. Luigi Storari tarafından hazırlanmış olan 1854-1856 tarihli İzmir planında Punta'da düzenli bir yerleşim başlangıcı biçiminde gözlediğimiz bu gelişme, 1876 tarihli İzmir planında henüz yapılaşmamış ancak yerleşim düzeni belirlenmiş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanın planlaması çok önceden yapıldığı halde yapılaşma büyük ölçüde 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Bu gecikmeye büyük ölçüde spekülasyon çıkar beklentisinin neden olduğu düşünülebilir.

Özel girişim tarafından ekonomik çıkar beklentisiyle gerçekleştirilen bu uygulamanın dışında İzmir'de ilk planlı kentsel düzenlemenin Osmanlı Hükümeti tarafından 1845 yangını sonrasında Ermeni mahallesinin yeniden imarı amacıyla gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Yangın sonrasında Osmanlı Hükümeti yerle bir olmuş olan bu mahallenin tümüyle yeniden imarı ve inşası için bir plan hazırlanmıştır. Alanın imarı oldukça kısa süre içerisinde gerçekleştirilmiş, mahallenin 1836-1837 tarihli Thomas Graves haritasında izlediğimiz çıkmaz sokaklar çevresinde oluşmuş geleneksel dokusu tümüyle yenilenerek 1854-1856 Storari haritasında gözlediğimiz, dama tahtasını andıran ızgara planlı yerleşime dönüştürülmüştür. Yeni düzenlemede birbirini dik kesen sokaklar, birbirine eş dikdörtgen biçimli konut adaları oluşturmakta ve kentin mevcut sokak dokusuna bağlanmaktadır. Mahalleyi sınırlayan ve İstanbul yolunu merkeze bağlayan Halilîye ve Reşidiye Caddeleri de kentin önemli iki caddesi olarak yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiştir. Tanzimat reformları kapsamında Osmanlı kentlerinin "geometri kurallarına göre" rasyonel bir biçimde yeniden düzenlenmesini öngören tavsiye kararları alınmış, bu yönde yasa ve yönetmelikler çıkartılmıştır.³ Bu amaçla yürürlüğe konulmuş olan ilk Ebniye Nizamnameleri 1848 ve 1849 tarihli'dir.⁴ İzmir'de Ermeni mahallesinin yeniden imarına ilişkin çalışma ise hemen yangın ertesinde, 1845 yılında başlatılmıştır. Bildiğimiz kadıyla İzmir'deki bu uygulama Tanzimat sonrası kentsel düzenleme uygulamalarının ilk öncülünü oluşturmaktadır ve ilk Ebniye Nizamnamesi'nin yürürlüğe konulmasından önce başlatılmıştır. Bu açıdan bu düzenleme İzmir kenti mekan tarihi açısından olduğu kadar Osmanlı şehirlik tarihi açısından da önem taşımaktadır.

Bu uygulamada merkezi yönetimin kent mekanını Batı normlarına uygun bir biçimde yeniden düzenleme konusundaki inanç ve kararlılığı açık bir biçimde görülmektedir. Ancak bunun yanında hemen yangın sonrasında Avrupa gazetelerine yardım çağrısı yapan Ermeni cemaatinin önde gelenlerinin de bu uygulamayı desteklemiş olmaları olasıdır. Kent mekanının dönüşümünde merkezi yönetim kadar yerel aktörlerin de etkinliği belirleyicidir.

19. yüzyılın ilk yarısında Punta'da başlatılan planlı kentsel gelişme ve Ermeni mahallesinin yeniden imarı farklı amaçlarla gerçekleştirilmiş olsalar da planlı kentsel gelişmenin İzmir'de bu dönemde çok uluslu yabancı sermaye ve teknolojinin kentte etkin olmasından önce başladığını göstermektedir.⁵

Büyük Ölçekli Kentsel Projeler

19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'de kentin tümüyle mekansal struktürünü değiştirecek büyük ölçekli projeler gerçekleştirilir. Batı sermayesi ve teknoloji ile gerçekleştirilen bu büyük ölçekli proje ve kentsel operasyonlar büyük ölçüde kent mekanının başkalaşımında belirleyici olmuşlardır. 19. yüzyılda ortaya çıkan yeni ulaşım teknolojilerinin, demiryollarının ve buharlı deniz ulaşımının gerektirdiği modern liman donanımının yapımının gerçekleştirilmesi İzmir kentinin ekonomik yapısında olduğu kadar fiziksel yapısında da önemli bir değişim getirmiştir, yüzyılın ikinci yarısında kentsel gelişme ve yayılmanın hızlanmasında etkili olmuştur.

Demiryollarının ve bunların gar binalarının inşaatı, limanın ve rıhtımın yapımı İzmirli yerel girişimcilerce başlatılan, ancak sonuç olarak uluslararası sermaye ve teknoloji ile gerçekleştirilen projelerdir. Avrupa kapitalizmi bu dönemde artık Avrupa dışına sermaye aktarmaya başlamıştır. Osmanlıların İngiltere ve Fransa ile ittifak yaptığı Kırım Savaşı sonrasında bu ülkelerin Osmanlı topraklarında yatırım yapma konusunda cesaret kazandıkları izlenir. Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu ekonomik ve siyasal koşullar içerisinde, Batı metropollerine ile doğrudan ilişkileri bulunan İzmir kenti uluslararası sermayenin ve çıkar gruplarının yatırım yapmakta yarıştığı bir odak haline gelir. Osmanlı Devleti'nin ise bu dönemde büyük ölçekli projelerin bu yolla gerçekleştirilmesini garantiler vererek desteklediğini görmekteyiz. Demiryolları ve limanın yapımı

dışında İzmir'de bu dönemde doğrudan kentsel gelişmeyi yönlendirme amacıyla gerçekleştirilmiş büyük ölçekli projeler bulunmaktadır. Bunlardan bir bölümü uygulanmış, bir bölümü ise proje düzeyinde kalmış kapsamlı projelerdir.

Demiryollarının Yapımı ve Gar Yapılarının Konumlandırılması

Dört İngiliz girişimci İzmir-Aydın demiryolunun yapımı için Osmanlı Hükümeti'nden ilk kez 23 Eylül 1856 tarihinde imtiyaz alırlar.⁶ Bundan bir süre sonra "Smyrna & Aidin Railway" şirketi Londra'da kurulur. Şirketin hisselerinin önemli bir bölümü yabancı sermayenin elinde olmakla birlikte, bir kısmı da İzmir'de ve İstanbul'da yerleşik olan tüccarlar tarafından satın alınmıştır. Osmanlı ülkesinde İngiliz sermayesi ve mühendisleri tarafından yapımına girişilen bu ilk demiryolunun inşaatı şirketin karşılaştığı önemli sorunlara karşın Osmanlı Hükümeti'nden aldığı garanti ile sürdürülür.⁷

Aydın demiryolunun başlangıç noktasını oluşturan Aydın Garı için yer seçimi İzmir kentinin gelecekte gelişme yönünü belirleyecek olan önemli bir karardır. Dönemin İngiltere konsolosu Hyde Clarke tarafından demiryolunun yapımına ilişkin yazılmış olan rapordan anlaşıldığına göre garın yer seçimi oldukça önemli tartışmalar yaratmıştır. Raporda operasyonun maliyetini arttırmamak için demiryolu hattının kentin merkezine sokulmadığı anlatılmaktadır. Ayrıca yeni limanın Punta'da yapımına ilişkin bir proje bulunduğu belirtilmekte, yükleme boşaltma kolaylığı ve demiryolu için gerekli kömürün deniz yoluyla sağlanması açısından demiryolu ile liman arasındaki ilişki üzerinde durulmakta ve bu nedenlerle Aydın garının Punta'da yapımına karar verildiği anlatılmaktadır. Bu projeye İzmirli tüccarlar garın ve yeni limanın Punta'da yapımıyla kentin ticaret merkezinin bu alana kaydırılacağı endişesiyle karşı çıkmışlardır. Osmanlı yönetiminin de garın Türk

mahallelerinden bu kadar uzakta yapılmasına tepki gösterdiği anlaşılmaktadır.⁸ Bu iki eleştiriye karşılık olarak aynı raporda, demiryolu hattı üzerinde Kervanlar Köprüsü (Kemer Köprü) yakınında ikinci bir gar inşa edildiği, yolcu iniş binişlerinin kent merkezine daha yakın olan bu gardan yapılacağı belirtilmektedir. Ayrıca buradan kent merkezine doğru bir hat uzatılabileceği ve hatta Türk mahallelerinin devamında bir iskele yapıyla bu mahallelerin Punta garına ulaşımının sağlanabileceği anlatılmaktadır. Clarke sonuç olarak Aydın Demiryolu Şirketi'nin bütün bunları yapmadan önce "İzmir'de olayların alacağı şekli bekleyip görmesi" nin uygun olacağı ifadesini kullanmaktadır. Bu, garın yer seçiminde başka kaygıların bulunduğunu göstermektedir. Aydın Garı Punta'da bir ana gar yapısının gerektirdiği tüm işlevleri içerecek biçimde kesme taştan gösterişli bir yapı olarak inşa edilmiş ve 1858 yılında tamamlanmıştır. Clarke'a göre "denizden görülebilen bu yapı kentin bir süsüdür".⁹

Hyde Clarke'ın Aydın demiryoluna ilişkin sorun ve çözüm önerilerini tartıştığı bu raporda İzmir'de arazi fiyatlarının artışına ilişkin bir tartışmaya yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Clarke'a göre bu yıllarda İzmir'de arazi fiyatları "Londra'daki kadar" yüksektir. Aydın Garı'nın yer seçiminde, garın yanında yüklem boşaltmaya yönelik geniş bir alan kullanımı gerektirdiği düşünülürse, Punta'da arazi fiyatlarının henüz düşük olması önemli bir etken olmuştur. Ancak garın yaratacağı etki ile bu çevrede arazi fiyatlarının en az üç kat yükselmesinin beklendiğini de yine aynı rapordan öğrenmekteyiz. Aydın Garı'nın yer seçimi kararının Punta'da bu dönemde özel girişim tarafından gerçekleştirilen yerleşim planlaması ile ilişkili olduğu düşünülebilir, ilk kez 1854-1856 tarihli İzmir planında izlediğimiz bu planlama gerçekte garın Punta'da yapımı kararı öncesinde gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ancak bu alanın gelişme-

sinde garın yapımının çok önemli katkısı olduğu da açıktır.

İzmir-Kasaba demiryolu hattının yapımı girişimi ise yine bir İngiliz şirketi olan "Smyrna-Cassaba Railway Company"nin 1863 yılında kurulmasıyla başlatılır. Bu demiryolunun inşaatı birincisine göre çok daha hızlı bir biçimde gerçekleştirilir. Demiryolu 1866'da Kasaba'ya (Turgutlu), 1872'de Alaşehir'e ulaşır ve Bornova bağlantısı gerçekleştirilir. 1888 yılında ise Manisa-Soma hattı tamamlanır. 1894 yılında bu hattın işletme imtiyazı Osmanlı Hükümeti'nin müdahalesiyle, Fransız sermayesi ile kurulmuş olan ve Osmanlı Bankası'nın denetimindeki bir şirkete devredilir. Bu dönemde ise hat Afyon'a kadar uzatılır.

Başlangıçta Kasaba demiryolunun terminal garının İzmir yerine Menemen'de konumlandırılması düşünülürse de, sonuç olarak hattın İzmir'e kadar uzatılmasına karar verilir ve Basmahane fabrikasının¹⁰ bulunduğu alan üzerinde, eski kervan yolunun kente girdiği yerde Basmahane Garı inşa edilir. Ancak bu alanın gerisinde marşandiz depoları için gerekli alanın satın alınmasında şirket çok büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Arazi sahipleri arazilerini şirkete satmayı reddederler, sonuçta ilginç bir formül bulunur: Arazinin belirli bir süre için kiralanması. Bu uygulamanın daha sonra da farklı amaçlarla sürdürüğü ve 19. yüzyılın son çeyreğinde İzmir'de kentleşmenin hızlanmasında etken olduğu görülmektedir. Kent dokusunun yoğunluğu ve arazi fiyatlarının yüksekliği dolayısıyla Kasaba Garı'nın (Basmahane Garı) kent merkezine ve limana daha yakın bir yerde konumlanması mümkün olmamıştır. Gar ile liman arasındaki yük taşımacılığı Haliliye Caddesi ve Keçeciler Sokağı üzerinden yapılmakta, bu durum özellikle merkez içerisinde çok büyük sıkışıklığa neden olmaktadır. Kasaba Demiryolu Şirketi limanı gara bağlayan bir caddenin açılması için bir çok kez Osmanlı Hükümeti'ne başvuru-

1854-1856 tarihlerinde Punta'da (Alsancak) planlı yerleşim (L. Störari haritasından yeniden çizilmiştir).

Aydın Garı ve Kordon'un yapımı sonrasında 1876 tarihinde Punta'da (Alsancak) düzenli yerleşim ve yapılaşma durumu (Lamec Saad haritasından yeniden çizilmiştir).

1841-1846 yangınları öncesinde kentsel doku. (1836-1837 T. Graves haritasına göre)

ruda bulunur. Ancak, kamulaştırmayı olanaklı kılan yasa 1856 tarihinde çıkarılmış olduğu halde kamulaştırmanın getirdiği karmaşık sorunlar ve parasal yük dolayısıyla şirketin bu konuda yaptığı başvurular uzun zaman sonuçsuz kalacaktır.

Her iki demiryolunun yapımı ve bunların gar yapılarının İzmir kenti içerisinde yer seçimi kentin mevcut strüktürünü ve işlevsel ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Yapıldığı dönemde kentsel alanın dışında inşa edilen Aydın Garı kentsel gelişmeyi kuzeye doğru çekmiş, merkezi işlevlerin de bu yöne kaymasında bir ölçüde etkili olmuştur. Kentin merkez alanının hemen doğusunda inşa edilen Kasaba Garı ise liman ile Basmane arasında yük trafiğini artırarak önemli ölçüde sıkışıklığa neden olmuş, bu durum bu iki nokta arasında yeni bir caddenin açılmasını gerekli kılmıştır.

İzmir Limanının ve Rıhtımın Yapımı (1867-1875)

19. yüzyılda gerçekleştirilen projeler içerisinde liman ve rıhtımın yapımı İzmir kentinin mekansal yapısı üzerinde en büyük dönüşümü yaratan operasyon olarak nitelenebilir. Kentin deniz cephesini tümüyle değiştiren bu proje de yine Batı sermayesi ve teknolojisi ile gerçekleştirilmiştir.

İzmir'de bir rıhtım ve liman inşa edilmesi uzun zaman tartışılmış, ancak bir türlü gerçekleştirilmesi mümkün olamamış bir konuydu. Fransız gezgini mimar Charles Texier 1830'larda, özellikle Frenk mahallesinin durumunun kötülüğünden, bu mahalleyi sık sık denizin kabarmasıyla sel bastığından ve bu nedenle bir rıhtım inşa edilmesinin gerekliliğinden söz eder; ancak bu yöndeki tüm girişimlerin mülk sahipleri arasında uzlaşma olamaması yüzünden gerçekleştirilemediğini belirtir.¹¹ Frenk mahallesinin deniz cephesi boyunca rıhtım olarak nitelenebilecek tek açıklık "İngiliz rıhtımı"dır. Özellikle 1830'lardan

başlayarak buharlı gemilerin kullanımının yaygınlaşması yüklenen ve boşaltılan malların hacmini birkaç katına çıkartmıştır. Aydın demiryolunun da inşaatına başlamasıyla İzmir'de liman inşaatı gündeme gelir. Bu kez de yine İzmir'li üç İngiliz tüccar, John Charoaud, Alfred Barker ve George Guerranico Osmanlı Hükümeti'nden liman inşaatı için imtiyaz talebinde bulunurlar. 27 Kasım 1867'de denizin kabarmasıyla yaşanan selden birkaç hafta sonra, imtiyaz anlaşması Ticaret ve Nafia Vekili ile İngiliz girişimciler arasında imzalanır.¹² Anlaşma Sarıkaşla önünden Aydın Garı'na kadar 3 kilometre uzunluğunda bir rıhtım yapımını öngörmektedir. Rıhtımın genişliği 18 metre olarak belirlenmiş, bunun 6 metrelik bölümü ise bir tramvay hattının yapımına ayrılmıştır. İmtiyaz anlaşması bir dalgakıran inşaatını da içermektedir. Osmanlı Hükümeti bunların yanında, bu alanda kanalizasyon altyapısının yapımını da şart koşmuştur. İmtiyaz sahipleri Osmanlı Hükümeti'nden herhangi bir garanti istememişler, ancak buna karşılık limandan yüklenecek ve boşaltılacak tüm mallardan 25 yıl süreyle vergi alma hakkını ve denizin doldurulması ile kazanılacak arazinin mülkiyet hakkını elde etmişlerdir.¹³

Limanın yapımı için önce İngiliz inşaat şirketlerini araştırarak imtiyaz sahipleri sonuç olarak Fransa'nın o dönemde İzmir konsolosu Marquis de Moustier'nin önerisiyle, rıhtım ve liman inşaatını Fransız mühendislik firması Dussaud Freres'e yaptırmaya karar verirler.¹⁴ Dussaud Freres daha önce Cherbourg, Marsilya, Trieste ve Cezayir kentlerinde liman inşaatları gerçekleştirmiş ve dönemin en büyük mühendislik uygulaması olan Süveyş Kanalı inşaatına da katılmıştır. 1868 yılı Ocak ayında İzmir Rıhtım Şirketi'nin kurulmasıyla birlikte rıhtım inşaatı da başlar. Şirketin yapısı bir İngiliz-Fransız ortaklığına sergilemektedir ve şirketin ortaklarının önemli bir bölümü İzmir'li girişimcilerdir,

Daha başlangıçta şirket hukuksal ve parasal sorunlarla karşı karşıya kalır. Deniz kıyısında mülkü bulunan kişiler şirketin imtiyaz anlaşması koşullarına dayanarak giriştiği kamulaştırmaya karşı çıkarlar ve denizin doldurulmasıyla kazanılan araziden pay talep ederler. Büyük tartışmalar sonrasında, sonuçta şirketin denizi doldurarak kazanacağı alan içerisinde sınırlı bir kıyı şeridini mülk sahiplerine terketmesi, bunun ötesindeki alanın ise şirkette kalması koşuluyla taraflar arasında uzlaşmaya varılır.¹⁵ Ancak bu kez de İngiltere başta olmak üzere diğer ülkelerin konsolosları şirkete rıhtım vergisi ödeme zorunluluğuna, bunu "şirketin diktatörlüğü" olarak nitelendirerek karşı çıkarlar. Bu sorun ise Osmanlı Hükümeti'nin, müdahalesi ile çözülür. Hükümet şirketten vergisiz yükleme boşaltmaya izin verecek biçimde Gümrük-Konak arasında 75 metrelik bir bölümde rıhtım inşaatını yaptırmaktan vazgeçmesini ister; gümrüklerden giriş çıkış yapacak mallar rıhtım vergisinden muaf tutulacaktır. Bu, rıhtım vergilerinden yararlanarak inşaatı gerçekleştirmeyi planlayan şirket için ağır bir darbe olur. İnşaatı sürdürmek için kredi de bulamayan şirket, mühendislik şirketi Dussaud Freres'in şirketi satın alma tekliflerini kabul ederek aradan çekilir.¹⁶ Sonuçta Dussaud Freres İzmir Rıhtım Şirketi'nin (Societe des Quais de Smyrne) tek sahibi olarak inşaatı sürdürecektir. Rıhtım ve dalgakıran inşaatı 1876 yılında tamamlanır. 1878 yılında Osmanlı Hükümeti ile yapılan yeni bir anlaşma ile şirket yeni bir gümrük binası ve limanla ilgili başka inşaatları gerçekleştirme karşılığında limanın işletme imtiyazını da elde eder. 1880 yılında gümrük binasının inşaatının da tamamlanmasıyla Societe des Quais de Smyrne tüm rıhtım boyunca rıhtım vergisi alma hakkını da kazanır. Dussaud Kardeşler rıhtım imtiyazını sonraki yıllarda birçok kez yenilerler.

1841-1845 yangınları sonrasında yapılan kentsel düzenleme

1854-1856 tarihli L. Storari haritasına göre İzmir kenti ve limanı

19. yüzyılın sonunda İzmir limanı ve rıhtımı

Limanın yapımı öncesinde Frenk mahallesi'nin deniz cephesi görünümü

İzmir rıhtımı ve limanı Vital Cuinet, Dimitri Georgiades, François Rougon gibi bir çok yazar tarafından hem teknik açıdan hem de şehircilik açısından gerçek bir başarı olarak nitelenmektedir.¹⁷ Kentin deniz cephesi boyunca 4 kilometre uzunluğunda ve denizden 1,5 metre yükseklikte bir rıhtım, 20 hektar korunaklı bir liman alanı oluşturan 1200 metre uzunluğunda bir dalgakıran ve Konak ile Alsancak Garı arasında 3600 metre uzunluğunda çift hatlı bir tramvay yolu inşa edilmiştir. Bu tramvay hatının geceleri liman ile Aydın Garı arasında yük taşımacılığında kullanılması amacıyla Rıhtım Şirketi ve Aydın Demiryolu Şirketi arasında bir anlaşma yapılır. Şirket denizin doldurulması ile ortalama 40 metre eninde ve her biri 150 metre boyunda kent adaları elde etmiştir ve bu kıyı bandının mülkiyeti tümüyle şirkete aittir. Bu parsellerden bir kısmının satışından elde ettiği gelir ile şirket liman ve rıhtım inşaatını gerçekleştirmiştir. Ayrıca limandaki depoların mülkiyeti de şirkettir ve bunlar da oldukça iyi gelir getirmektedir. Şirketin Kordon boyunca sahip olduğu parsellerin satışını zaman içerisinde değer kazanmalarını dikkate alarak yaptığını izlemekteyiz. Kısa zaman içerisinde Kordon boyundaki bu parseller kentin en değerli arazileri haline gelir. Şirket izlediği bu yöntemle İzmir kentinde o zamana dek görülmemiş bir kentsel alan üretme biçimi getirmiş, liman, rıhtım ve bu alanda kanalizasyon inşaatı karşılığında arazi spekülasyonu ile önemli bir gelir elde etmiştir.¹⁸

İnşaatın tamamlanması sonrasında Dussaud'lar şirketi birkaç kez satmak istemişler, fakat her seferinde şirketi satın almak isteyen -aralarında Aydın Demiryolu Şirketi'nin de bulunduğu- adayların İngiliz şirketleri olması dolayısıyla Osmanlı Hükümeti İzmir'de İngilizlerin giderek hakim olmalarından endişelenerek İzmir rıhtımı ve limanının işletmesinin Fransız şirketinin elinde kalmasında ısrar etmiştir. 1891 yılında Elle Dussaud'nun girişimi ve Credit Lyonnais bankasının desteği ile Marsilya'da İzmir rıhtımının işletmesi amacıyla bir anonim şirket kurulur.¹⁹ Bu şirketin Osmanlı Hükümeti ile imzaladığı yeni imtiyaz anlaşmasına göre Osmanlı Hükümeti 1913 yılında şirketi satın alma hakkını saklı tutmaktaydı. Ancak bu tarihte imtiyazı yenilenen Societe des Quais de Smyrne Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da rıhtım ve liman işletmesini elinde tutmayı sürdürecektir.

Sonuç

19. yüzyıl farklı mekan üretim süreçlerinin İzmir'de kent mekanının biçimlenmesini belirlemeye başladığı ve "planlı" kentsel gelişmenin etkin olduğu bir dönemdir. Bu sürecin başlangıcında uluslararası sermayenin kent mekanı üzerindeki etkinliğinden önce yerel girişimcilerin başlattığı yeni mekan üretme pratiklerinin kentin fiziksel dönüşümünde belirleyici olmaya başladığı görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir kenti mekansal strüktürü ve görünümüyle bir "başkalaşım" geçirmiştir. Yerel girişimlerle başlatılan ve sonuç olarak uluslararası sermaye ile dönemin ileri teknolojilerine sahip inşaat şirketleri eliyle gerçekleştirilmiş olan demiryolları, liman ve rıhtım projeleri İzmir kentinin fiziksel yapısını kökten değiştirmiştir. Bu süreçte uluslararası sermayenin kentteki etkinliğinin yanı sıra kentin Batı kültürüne açık toplumsal yapısı ile ekonomik ve toplumsal iç dinamiklerinin rolü yadsınamaz. Osmanlı Hükümeti de büyük ölçekli proje ve operasyonları çeşitli finansman yöntemleriyle desteklemiştir. Demiryolları, liman ve Kordon'un yapımı İzmir kentinin mekansal yapısı kadar ekonomik ve giderek toplumsal yapısının dönüşümünde de etkili olmuştur. Bu projelerin gerçekleştirilmesi kent mekanında 19. yüzyılın gereklerine uygun bir modernleşmeyi getirirken, bir yandan kentin sosyo-ekonomik yapısında ikili bir oluşumu hızlandırmış, kentin mekansal yapısında, kentin kuzeyi ve güneyi arasında önemli bir gelişmişlik farkı yaratmıştır •

Notlar

1. Cana Bilsel, "Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Liman Kenti İzmir'de Kültürler, Mekan Üretim Biçimleri ve Kent Mekanının Dönüşümü", Osmanlı'nın 7 Yüzyılı: Uluslararası Bir MITOS, Uluslararası Sempozyum 24-26 Kasım 1999, TMMOB, İstanbul
2. Yabancılar Osmanlı topraklarında mülk edinme hakkı veren yasanın ancak 1867 tarihinde çıktığı düşünülürse, bu uygulama Osmanlı uyruklu kişilerin aracılığı ile gerçekleşmiş olmalıdır.
3. Mustafa Reşit Paşa daha Londra'da elçiyken Sultan Abdülmecit'e gönderdiği mektuplarda İstanbul'un sokak ve caddelerinin geometri kurallarına göre gelecekteki gelişmeye izin verecek biçimde yeniden düzenlenmesi ve genişletilmesi gereğinden söz etmektedir. Kasım 1836 tarihli bir mektuptan alıntı yapan Stéphane Yerasimos, "Reglementation urbaine et municipale (1836-1869)", A. Boire, P. Pinon, S. Yerasimos, L'occidentalisation d'Istanbul, Ecole d'Architecture de Paris-la-Defense, Paris, 1991, s.26-27. Bu anlamda Tanzimat Yüksek Divanı tarafından alınan ilk tavsiye niteliğindeki karar 1839 tarihli İltihaber kararlarıdır.

4. Osman Nuri Ergin, Mecelle-yi Umur-u Belediyeye, İstanbul, 1922

5. Punta'da planlı kentsel gelişmeye ve 1845 yangını sonrasında Ermeni mahallesi'nin yeniden inşasına ilişkin ayrıntılı bir inceleme Osmanlı'nın 7 Yüzyılı: Uluslararası Bir Miras konulu sempozyuma sunulan bildiride yer almaktadır; Cana Bilsel, a.g.m.

6. Osmanlı Hükümeti'ne demiryolu imtiyazı için başvuran dört İngiliz girişimci, Sir Joseph Paxton (Londra'da Crystal Palace'ı gerçekleştiren Sir Joseph Paxton olabilir) ile birlikte, Whytes, Jackson ve Rixon adlı kişilerdir. Hyde Clarke, Smyrna & Aydın Railway. Its positions and prospects, The Levant Quarterly Review, Constantinople, Smyrna, 1861, s. 3.

7. İlk yıllarda sürekli zarar eden şirkete imtiyaz anlaşması gereği her yıl sermayenin % 6'sı kadar ödemeyi garanti etmiş olan Osmanlı Hükümeti önemli miktarda kaynak aktarmı yapmak zorunda kalmıştır. Charles de Scherzer, Smyrne considerée au point de vue géographique, économique et intellectuel, Leipzig, 1880, s. 75

8. Hyde Clarke, a.g.e., Clarke İzmir'in Kadifekale eteklerindeki Türk mahalleleri için "Türk Town" deyimini kullanmaktadır.

9. a.g.e.

10. Basma hane fabrikası İzmir'de bir Ermeni girişimci tarafından 1770 yılında kurulmuştur; bu kuruluş artık işlevini yitirmiş olduğundan arazisi Kasaba Demiryolu Şirketi'ne satılır.

11. Charles Texier İzmir'e 1836 yılında gelmiştir; Ch. Texier, Descriptions géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de la Chersonese d'Asie, Firman-Didot Freres, fils et C, Paris, 1862

12. 4 Şaban 1284 tarihli anlaşma; Jacques Thobie, Interets et Imperialisme Français dans l'Empire Ottoman (1895-1914), Université de Paris I, Publications de la Sorbonne, Paris, 1977, s. 132

13. Yabancılar Osmanlı topraklarında mülk edinme hakkını tanıyan 16 Haziran 1867 tarihli yasanın çıkarılmasıyla yabancı sermayenin Osmanlı topraklarında yatırım yapmaya yöneldiği görülür. İzmir limanı ve rıhtım inşaatı bunun önemli bir örneğini oluşturur.

14. Jacques Thobie, a.g.e., s. 133

15. Rauf Beyru, "İzmir'de Belediye'den önce Belediyecilik", Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi, ODTÜ, Ankara, 1982, s. 135-136

16. Jacques Thobie, a.g.e., s. 134

17. Vital Cuinet, La Turquie d'Asie, géographie administrative, statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie Mineure, cilt 3, E. Leroux, Paris, 1892, s. 448; Dimitri Georgiades, Smyrne et l'Asie Mineure ait point de vue économique, Calman Levy, Paris, 1885, s. 145; François Rougon, Smyrne, Situation commerciale et économique, Berger-Levrault et Cie Editeurs, Paris 1892, s. 446-447

18. Bu konu üzerinde Mübaccel Kiray ve Rauf Beyru önemli durmaktadır. M. Kiray, Örgütlenemeyen Kent: İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1972, s.51-53 ve R. Beyru, 18. ve 19. yüzyıllarda İzmir, İzmir, 1973, s. 54-55

19. 18 Mayıs 1891 tarihli imtiyaz anlaşması sonrasında kurulan bu şirketin yeniş yöneticisi Elle Dussaud'nun yakını Elle Guiffroy'dır. Guiffroy ailesi yeni şirketin hisselerinin önemli bir kısmını elinde tutmaktadır, Jacques Thobie, a.g.e., s. 136

Ondokuzuncu Yüzyıl İzmir Konutunda Etkileşim ve Dönüşümler

Şeniz ERGEÇGİL ÇIKIŞ

Y. Doç. Dr., İYTE Mimarlık Fakültesi

Osmanlı İmparatorluğu genelinde, özellikle Ondokuzuncu yüzyıl boyunca farklı toplumsal ve etnik grupların imar faaliyetlerinde oynadıkları roller oldukça özgül ve tanımlı olduğu halde, liman kentlerinde yaşayan toplumsal grupların birbirleriyle yoğun etkileşim içine girdiği görülür. Bu durum o yöreye özgü yeni bir mimari dilin oluşmasına neden olmuştur. İzmir, Selanik gibi liman kentlerinde hem toplumsal hem de mimari açıdan etkileşimin yoğun olması büyük ölçüde; ticaret hacminin tüm kent nüfusunu etkileyecek kadar büyük olmasından ve devlet müdahalesinin sınırlı düzeyde kalmasından kaynaklanmaktadır. İzmir'in diğer Anadolu kentlerinden farklı olarak şekillenmesine sebep olan bu etkenler, Ondokuzuncu Yüzyıl konut dokusunun büyük ölçüde geleneklerden bağımsız, hızlı ve rasyonel üretilen ve dil birliğine sahip özellikler taşımasına neden olmuştur.

Bilindiği gibi bir sancak merkezi olmayan İzmir'de, devlet kadılık ve mutasarrıflık ile temsil ediliyordu. Kent açısından güçlü bir konumda olmayan devlet, ticareti ve ticaret gelirlerini gümrük emniyeti aracılığı ile kontrol altında tutmaya çalışıyordu. Bunun yanı sıra Akdeniz'in diğer bölümleriyle ticareti aracılık eden azınlıklar onyedinci yüzyıl öncesinden itibaren varlıklarını sürdürüyorlardı. Kent halkına ticari ilişkilerin geliştirilmesinde büyük ölçüde özgürlük sağlayan bu iki etken, bir liman kenti olarak İzmir'in Ondokuzuncu yüzyılda yaşamış olduğu büyük dönüşüm ve değişime zemin de oluşturmıştır.¹

Onyedinci yüzyıl öncesine değin 6000 nüfuslu bir kent olan İzmir, Osmanlı Safavi savaşları sonucu Halep'in İpek Ticaretindeki önemini yitirmesiyle birlikte geçici bir süre için Akdeniz ve dolayısıyla dünya ticaretinin önemli liman kentlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemin ardından, Atlantik Okyanusu merkezli yeni bir ticaret sisteminin ortaya çıkması ile birlikte Akdeniz merkezli ticaret global ölçekte önemini yitirmiş böylelikle kent dünya ticaretinde daha önemsiz bir rol üstlenmiştir. Buna karşın kentin ticaret hacmi yeni dünya sistemine paralel olarak büyük bir sıçrama göstermiştir.²

Halep ticaretinin İzmir'e kaymasıyla birlikte nüfusu yüzbine yaklaşan kentin, bir yandan ürün çeşitliliği artarken, diğer yandan sosyal ve fiziksel yapısı değişmiştir. Kent ve çevresinden tarımsal artık ürünü toplayan yerli azınlıklar, limandaki Avrupa bağlantılı yabancı tüccarlara aracılık ediyorlardı. İzmir'deki bu yeni ilişkiler ağı, kentin hinterlandıyla ilişkilerinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Doğuya doğru yayılan vadi ve platolarda aracı tüccarların etkinlik gösterdiği yeni bir sistem gelişmiştir. Büyük miktarlarda sermayeyi elinde tutan bu kişiler geleneksel ticaret yapılanmasının sektöre uğramasına sebep olmuşlardır.³ Ticaret hacminin genişlemesi, aynı zamanda kent genelinde refah seviyesinin yükselmesi ve iş olarak ve çeşitliliğinin artmasına sebep oluyordu. Bunun sonucunda ticari aktiviteler iç liman çevresinde gelişirken müslüman mahalleri kadifekale sırtlarına doğru yayılmış, yabancı tüccarlardan oluşan ticaret kolonisi denize paralel olarak Frenk Caddesi civarında yerleşmiş, yerli azınlıklar ise

müslüman mahalleri ve merkez arasında konumlanmışlardır.

1870 lerde dünya ticaretinin krizden kurtulmasıyla birlikte liman ve rhtım inşaatı, tren yolları ve garları tamamlanmış; yani altyapısı hazır olan kent hızlı bir şekilde gelişip, dönüşmüştür. İzmir'de refah seviyesinin artmasıyla ortaya çıkan talebin yanı sıra, dış yatırımlar kapsamında elde edilen deneyimler sonucu yeni bir yapı kültürü oluşmuştur. Doğrudan dış yatırımlarla yaptırılan bu yapıların inşaa edilmesinin ardından, kentte yeni bilgi ve tekniklerle donatılmış bir inşaat sektörü oluşmuştur. Nitekim inşaat pazarnın oluşması da bu dönemden itibaren gündeme gelmiştir. Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan yeni sosyal ilişkiler, nüfus artışı ve teknolojik aktarım ve gelişimlerin de etkisiyle mevcut yapı stoğu başta konut, ticaret ve endüstri bölgeleri olmak üzere dramatik bir şekilde değişmiştir. Bir başka değişle liman inşaatının 1867 yılında tamamlanmasının ve dünya krizinin sona ermesinin ardından yeni yapılaşma gündeme gelmiştir. Bu dönemde İzmir'deki yapı stoğunun hızlı dönüşümü, Batı'da endüstri devrimi sonrasındaki hızlı dönüşüme benzer bir şekilde gerçekleşmiştir. Geçmişten gelen yapı geleneklerinin yerini seri ve rasyonel üretim biçimlerine bırakan bu dönem yapılarını geleneğin kırılmış olması dolayısıyla "modern" konutun İzmir'deki başlangıcı olarak kabul etmek mümkündür.

Kentin ticari, sosyal ve fiziksel yapısını hızla dönüştüren bu yapılanma mevcut ticari ilişkilerin kesintisiz olarak devam ettiği 1899 yılına yani Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına değin sürmüştür. Bu tarihten itibaren artık ürüne el koyma mekanizmaları değiştiğinden dolayı kenti şekillendiren iç ilişkilerde değişmiş ve yerini farklı ilişkilere bırakmıştır. Bu durum aynı zamanda yeni bir dünya krizinin bir çevre ülkesi olarak Osmanlı İmparatorluğuna bir yansıması olarak da algılanmalıdır. Kısaca 1870'lerde dünya krizinin sona ermesi ve 1899 yılında Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına kadar geçen süre içinde kentte sermaye birikiminin sonucu olarak yapı çevre büyük ölçüde yenilenmiştir. Düyun-u Umumiye'nin kurulması Çağlar Keyder'inde belirttiği gibi güçlü bir devlet aygıtının oluşturulması için bürokrasiye

motivasyon kazandırmıştır.⁴ Düyun-u Umumiye'nin kurulmasıyla birlikte Ondokuzuncu yüzyıl konutunu yaratan sosyal ve ekonomik ilişkiler büyük ölçüde sona ermiştir.

Malzeme ve Teknoloji

1688 İzmir depreminde Frenk mahalleleri ve şehrin ticaret merkezini oluşturan kagir yapılar yıkılmış, buna karşın genellikle Türk mahallelerini oluşturan ahşap yapılar yanmıştır. Muhtemelen bu deneyimin de etkisiyle İzmir'de ahşap çatkı içinde moloz taş dolgu ve taş kaplama yapım sistemi yaygınlık kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında strüktürel sistem geçmiş dönemlerde elde edilmiş deneyimlerden aktarılan en önemli öğedir.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bir çok inşaat malzemesinin ithal mallar kaleminde yaygınlık kazandığı görülebilir. Bunların arasında kiremit, malta tuğlası, dökme demir yapı elemanları (putrel vb.) ve dekoratif malzemeler (kartonpiyer vb.) başta gelmektedir.⁵ Bunun yanı sıra İzmir'de taş yapı bileşenleri inşaat malzemeleri pazarında hazır olarak tüketime sunulmuştur. Büyük bir olasılıkla, Konak'ta yer alan Taşçıları sokaklarında üretilmiş olması gereken pencere ve kapı söveleri, köşe taşları kentin hemen her yerindeki konutlarda kullanılmıştır. Takım halinde satışa sunulan bu elemanlar etnik kökene göre değil, gelir seviyelerine göre farklı niteliklerde üretilmiştir. Birbirinin tıpatıp benzeri olan konutlara farklı etnik kökenlere ait konut alanlarında rastlanıyor olması bu durumu kanıtlamaktadır.

İthal malzeme, hazır pencere ve kapı sövelerinin yanı sıra Ondokuzuncu yüzyıl İzmir konutunda yaygın olarak görülen cumba konsolları, dökme giriş kapı elemanları, saç kepenkler ön yapım ve seri üretim tekniklerinin geliştiğini göster-

mektedir. Dökme demir yapı elemanları başlangıçta ithal edilmiş olsa bile, Punta civarında açılan demir atölyelerinde üretilmişlerdir. Dökme demir yapı elemanlarında model çeşitliliğinin az olması konut dokusunun çok kısa bir zaman dilimi içinde oluştuğunu ve yenilendiğini kanıtlamaktadır. Bu dönemde yapılan konutların hemen tümünde tek bir cumba konsol modelinin kullanılması, söz konusu elemanların bir kaç atölyede ve en fazla bir kaç on yılla sınırlı bir zaman diliminde üretildiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca seri üretilmiş birer yapı elemanı olarak bu malzemelerin detay ve kalite açısından, günün koşullarına göre oldukça vasıflı bir şekilde üretildiğini söylemek de mümkündür.

Ondokuzuncu yüzyıl İzmir konutunda bir diğer ortak özellik taş ve siva işçiliklerinde görülmektedir. Başta poligonal taş ve kesme taş örgü olmak üzere çeşitli kaplama ve gelişmiş siva teknikleri İzmir konutunda yaygın olarak kullanılmıştır. Söz konusu duvar ve siva teknikleri ilk kez kamusal binalarda uygulanmıştır. Daha sonra bu yapılardan esinlenerek konut yapımında uygulanmıştır. Özellikle demiryolu ve diğer bazı dış yatırım yapılarıyla uygulanmaya başlayan bu tür duvar teknikleri bu inşaatlarda edindikleri deneyimi konut dokusuna aktaran ustalar aracılığıyla kent genelinde yaygınlık kazanmıştır. Böylelikle konut alanında ilk kez, yeni duvar teknikleri yaygın olarak uygulanmıştır.

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen konutlara bakıldığında seri üretim yapı eleman ve teknolojilerinin kullanımı ve bir takım teknik ve sistemlerin yaygınlaşması hem dil birliğinin oluşmasına katkıda bulunmuş hem de hızla artan yapı talebine kolaylıkla cevap verilebilmiş, ancak çeşitlenmenin sınırlı düzeyde kalmasına sebep olmuştur. Buna

karşın artan konut talebine cevap verebilecek hızda ve rasyonellikle konut üretilbilmesine olanak sağlamıştır. Konut üretiminin rasyonelleşmesi büyük ölçüde, yukarıda sıralanmış olan yeni malzeme, teknoloji ve tekniklerinin inşaat sektöründe yaygınlaşması sayesinde gerçekleştirilmiştir.

Tipoloji

Liman ve rhtım inşaatının tamamlanmasının hemen ardından 1870 sonrası artan konut talabını karşılayabilmek üzere özellikle Punta civarında yeni konut alanları açılmaya başlanmıştır.⁶ Yeni gelişen bu bölgede, ızgara düzeninde bir sokak dokusuna sıra ev tipolojisi uygulanmıştır. Ancak, bu konutların kesin olarak hangi tarihte ve kimler tarafından yaptırıldığını belgeleyecek her hangi bir kayıt mevcut değildir. Buna karşın bölgenin yerleşim planının, gar inşaatının başlamasının hemen öncesinde Rum ve Ermeni kökenli arsa spekülasyoncusu tüccarlar tarafından hazırlatıldığı tahmin edilmektedir. Bölgedeki konutlar ise büyük bir ihtimal ile söz konusu tüccarlar tarafından, Rum ve Ermeni inşaat ustalarına yaptırılmış olmalıdır. Mevcut tarihi haritalar değerlendirildiğinde daha geçerli varsayımlar yapmak mümkündür. Örneğin 1854-1856 yılları arasında Luigi Storari tarafından hazırlanan haritada bölgedeki konut dokusu kesik çizgilerle belirtilmiştir. 1876 yılında Lamec Sadad'ın hazırladığı haritada ise belirgin parseller olarak yer almakta, ancak üzerinde çok seyrek bir yapılaşmaya rastlanmaktadır.⁷ Bu verilere göre Punta bölgesindeki yapılaşma 1876 sonrası, planlama gibi ön koşulların inşaatı sırasında tümüyle sağlandığını ve bu tarihten itibaren talep beklentisi içine girildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu durumda bölgedeki tüm konutların, 1876 tarihi sonrasında inşa edilmiş ol-

ması gerekmektedir. Ayrıca bölgedeki binalara iliştilen tabelalardan da bölgedeki konutların ağırlıklı olarak 1876 ile 1910 tarihleri arasında yapıldığını gözlemlemek mümkündür.⁸

İlk kez bu bölgede inşa edilen bu konutların büyük bir bölümü cadde veya sokağa direkt olarak açılan biri dar biri geniş iki akstan oluşmaktadır. İki katlı olarak tasarlanan bu konutlarda giriş dar aks üzerinde yer alırken geniş aks üzerinde bir oda bulunuyordu. Arka tarafında müstemlatıyla birlikte organize edilmiş olan bir avluya sahip bu konutların ön cephesinin birinci katında cumba yer alıyordu. 1870 sonrası Punta civarında tasarlanan, düzenli sokak dokusuna yoğun olarak uygulanan sıra ev tipolojisi kısa bir süre içinde avlulu geleneksel konutların bulunduğu ve organik bir yapıya sahip mahallelerde de görülmeye başlanmıştır. Geleneksel İzmir konutunda yer almayan bu tipoloji, Levanten konutlarından başlayarak, Türk, Ermeni, Rum, ve Musevi konutlarında da uygulanmıştır.

Özellikle konut dokusunun tamamlanmış olduğu Türk mahallelerinde sıra ev tipolojisinin çeşitli yorumlarına rastlamak mümkündür. Geleneksel Türk konutlarından meydana gelen mevcut dokunun üzerine, inşa edilen yeni konutlarda hem geleneksel öğelerin hem de yeni sıra ev tipolojisinin izlerini ve çeşitlenmelerini görmek mümkündür. Örneğin, henüz Ondokuzuncu yüzyıl sonunda bile nadir örneği kalan avlulu Türk evlerinin yerine sıra evlerin yapı elemanları kullanılarak üretilmiş ancak sıra evlerin tersine, sokaktan değil, avludan giriş alınan konutlara rastlamak mümkündür. Buna karşın Punta civarındaki sıra evlerin bire bir benzerlerine Türk mahallelerinde de rastlamak mümkündür. Ayrıca Basmane civarında yer alan büyük

konaklarda bir dar bir geniş akstan oluşan plan şemasının simetrik hale dönüştürüldüğü gözlemlenebilir. Kökeni iki akslı sıra ev tipolojisine dayanan bu tür konaklar, biçimsel benzerliklerine rağmen orta sofalı Türk konut geleneğinin dışında tutulmalıdır. Çünkü gerek stilistik özellikleri ve gerekse plan organizasyonları açısından geleneksel konaklardan farklı olarak ele alınmışlardır. Yani bu konaklar sokaktan giriş alınması, düzenli geometrisi ve alt kat, üst kat kullanımları açısından Levanten konutlarından esinlenilerek tasarlanmıştır.

Genel plan organizasyonunun yanı sıra mutfak, banyo, tuvalet gibi servis birimlerinin yapıya eklenmesi daha önce Türk konutunda bulunmayan bir mekan kavramının yapıya eklenmesine sebep olmuştur. Söz konusu servis mekanları konutların arka avlularında yer almıştır. Arka avlunun plan organizasyonunda yer darlığı nedeni ile fonksiyonel sorunların çıkmasına neden olan tuvalet, mutfak gibi servis mekanları, çeşitli sıhhi tesisat malzemelerinin üretim ve ithaline koşut olarak yaygınlık kazanabilmiştir. Yukarıda sözü edilen servis mekanları, yalnızca Türk mahallelerindeki konutlarda değil aynı zamanda Punta'daki sıra evlerde de yapının ana kütesinin dışında tutulmuş ancak zayıf bir şekilde ilişkilendirilmiştir.

Cumba ise Ondokuzuncu yüzyıl İzmir konutunun en alt gelir düzeyleri hariç neredeyse vaz geçilmez bir öğesi halini almıştır. Ancak bu dönemde İzmir'de yapılan konutlarda cumba geleneksel Türk konutundan farklı olarak ele alınmıştır. Bilindiği gibi geleneksel Türk konutunda cumba ya da çıkma iç mekanın uzanımı olarak yer alan bir elemandır. Sokakla görsel ilişki kurmanın yanı sıra çoğunlukla organik sokak dokusu dolayısıyla oluşan düzensiz parsellerden

kaynaklanan, düzensiz geometriye sahip üst kat odalarının geometrisilerini ortogonal hale getirmek amacıyla oluşturulurlar. Oysa Ondokuzuncu yüzyıl İzmir konutunda cumba Türk konut geleneğinden farklı olarak mekanın uzanımı olarak değil kapalı bir balkon olarak kullanılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde iç mekanla güçlü bir şekilde eklenmemiş, ancak bina cephesi ve iç mekana iliştilmiş, stilistik bir yapı elemanıdır. İzmir'de kullanılan cumbaların benzerlerine Malta ve Ege adalarında rastlamak mümkündür.

Stilistik Özellikler

Ondokuzuncu yüzyıl İzmir konutu bugüne değin belirtildiği gibi bir geleneği ya da evrimleşmenin ürünü değil bir kopuşun ürünüdür. Yapı stoğu ve mimari ifade büyük ölçüde döneme özgü koşulların bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Geçmişten aktarımlarının sınırlı düzeyde kaldığı bu dönem yapılan arasında konutlar, her türlü etkileşimi yansıtan önemli birer gösterge olarak kabul edilmelidir. Yapı stoğunun önemli bir bölümünü oluşturan konutlarında Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan mimari ifade, büyük ölçüde aşağıda sıralanan etkenler sebebiyle oluşmuştur:

1. Dış yatırımlarla yaptırılan kamu binalarından elde edilen teknik deneyim ve etkileşim,
2. Hızla artan konut ihtiyacına cevap verebilecek rasyonellikte ve hızda yapı üretim sistemlerine geçiş zorunluluğu,
3. Yerel teknik ve malzemeler,
4. Batıdaki benzerlerinin bire bir uygulaması olan büyük levanten köşklerinin ve kamu binalarının stillerinden esinlenilmesi,
5. Adalardan gelen usta ve zanaatkarların aktardığı stil ve teknikler.

Yukarıda sıralanan etkenler içinde Ondokuzuncu yüzyıl İzmir Konutunun şekillenmesinde en önemli rolü dış yatırımlar sebebiyle yaptırılan kamu binalarından elde edilen deneyimlerin konut alanına aktarılması üstlenmiştir. Bu aktarımı büyük ölçüde söz konusu yapıların inşaatında görev alan Ermeni ve Rum kökenli yapı ustaları gerçekleştirmiştir. Örneğin projesi Fransız mimarlarca yürütülmüş olan Kasaba demir yolu hattı üzerinde yer alan istasyon ve atölye binalarında kullanılan poligonal taş ve köşe taşı kullanımı kısa bir süre sonra Punta civarındaki konutlarda ve hemen ardından Türk ve diğer azınlıklara ait konutlarda kullanılmıştır. Demiryollarında kullanılan putreller de aynı şekilde putrel döşeme olarak konut yapımında yaygın olarak uygulanmıştır. Yine ilk kez kamu yapılarında kullanılmış olan Klasik üslubun bir takım elemanlarının da konutlarda kullanımına rastlamak mümkündür. Örneğin saçak dentilleri, Malta tuğlası ile yaygın olarak bina bitişlerinde kullanılmıştır. Bu dönemdeki dentil uygulamalarıyla Klasik Osmanlı mimarlığında yer alan kirpi saçak geleneği sürdürülürken büyük ölçüde kamu yapılarında uygulanan klasik mimarlıktan esinlenilmiştir. Bunun yanı sıra yukarıda da belirtildiği gibi, adalardan gelen Rum kökenli ustaların cumbayı geleneksel Türk mimarlığından farklı görev ve anlamlar yükleyerek kullanmaları benzer etkileşimlerin sonucudur.

İzmir ve yakın çevresine özgü bir konut mimarlığının oluşmasına sebep olan yukarıdaki faktörler sonuçta Klasik Mimarlığa yakın bir dilin oluşmasına sebep olmuştur. Klasik mimarlığa ait alınlık, kolon başlığı, dentil ve silme detaylarıyla oluşturulan bu dil Malta ve Ege adalarında görülen mimari üsluplara büyük benzerlikler göstermektedir. Kökeninde İngiltere merkezli sıra ev geleneğinin olması muhtemel olan İzmir konutu kısıtlı sayıda yapı elemanlarıyla üretilmiş, dil birliğine sahip bir konut dokusu oluşturmuştur. Bu açılarından bakıldığında Ondokuzuncu yüzyıl İzmir konutunda koloniyel etkileri izlemek mümkünse de diğer koloniyel oluşumların aksine batılı yerleşkeci konut alanlarıyla sınırlı kalmayıp, kent bütününe yayılmıştır. Koloniyel kentlerde segregasyon olarak tanımlanan yerli halk ve batılıların yaşam alanları ile mimari dil ve standartlarının kesin sınırlarla ayrılması İzmir için geçerli olmamıştır. Bu durum büyük ölçüde, Osmanlı İmparatorluğunun kolonileşmeden çevreleşmesi; yani devletin koloniyel modelin uygulanmasına engel olacak kadar güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak, daha öncede belirtildiği gibi Dünya Ticaret Sistemine açılan kentte sermaye birikiminin batılılarla sınırlı kalmayıp, kent geneline yayılmış olması; heterojen bir konut dokusunun oluşumuna olanak sağlamıştır.

1870'lerde yaşanan krizin ardından Dünya ekonomisinin yükseliş dönemine girmesine paralel olarak İzmir'deki konut dokusu o döneme kadar mevcut olan konut dokusu üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır. Sanayi devriminde Avrupa kentlerinin ya da 1970'lerde Türk kentlerinin yaşamış olduğu dönüşüm olgusunu anımsatacak kadar büyük bir değişim sebep olan yapılaşma, tıpkı sözü edilen kentlerde olduğu gibi kentin yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında daha çok yıkıcı etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca geleneklerden büyük ölçüde kopuşla birlikte yaşanmış olduğu için de Modern bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir. Söz konusu mimarlığı yaratan sosyal ve ekonomik ilişkiler 1899 yılında Duyun-u Umumiye idaresinin kurulmasıyla birlikte değiştiğinden dolayı bu tarihten itibaren mimari dilin de yavaşça değişim göstermeye başlamıştır. 1900'lerin başında, söz konusu konutların yanı sıra, örneğin milli üslupların taşralı versiyonlarına, çeşitli Ardeko uygulamalarına da gittikçe artan bir yoğunlukta rastlamak mümkündür. Bu dönemin ardından, Özen Eyüce'nin de belirttiği gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarına değin, Modern anlayışın yerleşmesine karşın, Ondokuzuncu yüzyıl konutunun örneğin cumba gibi bir takım yapı elemanlarının aktarımı da izlenebilir.⁹ Tüm bu bilgilerin ışığı altında, bugün Geleneksel İzmir Konutu olarak tanımlanan konut dokusunun, Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde oluşmuş olan ve büyük ölçüde geleneklerden aktarımların sınırlı kaldığı bir mimari olduğunu söylemek mümkündür...*

KAYNAKLAR

1. Ülker, Necmi(1994) XVII ve XVIII.Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi, İzmir:Akademi Kitapevi
2. Kasaba, Reşat(1993) Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi: Ondokuzuncu Yüz yıl, İstanbul: Belge Yayınları
3. Goffman, Goffery(1995) İzmir ve Levanten Dünya, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
4. Keyder, Çağlar(1993) Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları
5. Pamuk; (1994) Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
6. Çıkiş E.,Şeniz(1999) Transformation in Turkish Architecture During the Process of Peripherilisation, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
7. Bilsel, Cana(1999) 19. Yüzyıl Osmanlı Liman Kenti İzmir'de Kùltürler Mekan Üretim Biçimleri Ve Kent Mekanının Dönüşümü, Osmanlinin 7 Yüz Yılı: Uluslararası Bir Miras Sempozyumu, 24-26 Kasım 1999, TMMOB, İstanbul
8. Özkut,Deniz (1997) A Guideline for Conservation of Historical Commercial Center: Punta in İzmir, Master Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
9. Eyüce, Özen(1999) "Erken Modernizmden Çoğulcu Modernizm'e İzmir'de Konut" Ege Mimarlık Dergisi, Sayı:32, Sa. 33-7

Yerellik - Evrensellik Tartışmasında Türk Evi'ne Yeniden Bakış

Emre ERGÜL

Y. Doç. Dr. İYTE Mimarlık Fakültesi

1993 yılında Bursa'da düzenlenen 5. Yapı-Yaşam Kongresi'nde, Yerellik-Evrensellik Tartışmasında Türk Evi başlıklı bir bildiri sunmuştum. Bu bildiride Türk Evi'ni varolduğu toplumsal yapı içinde anlamaya çalışmış ve konuyu dört ana eksen çevresinde ele almıştım. Birinci eksen Osmanlı'yı Asya Tipi Üretim Tarzı içine oturtan bir Doğu Feodalitesi görüşüdür. Asya Tipi Üretim Tarzı'nda köyler, kendine yeten bağımsız hücreler olarak tarımsal faaliyetin dışındaki ihtiyaçlarını köy içinden karşılamakta ve üretimde ortak mülkiyete dayanmaktadır. Marx ve Engels evrimlenmeye çok az elverişli olan bu düzende ki kapitalist gelişimi engelleyen nedeni özel toprak mülkiyetinin yokluğunda görmüşlerdir. Özel mülkiyetin yokluğu yerleşikleşmeyi ve yerleşik bir düzenin gerektireceği toplumsal örgütlenmeleri ve fiziki çevreye yönelik her türlü tasarrufu da engelleyecektir. İkinci eksen göçebe kültürüne kökensel bağların etkilerini oluşturmaktadır. Üretim fazlası yeterli düzeyde olmadığı için sürekli olarak verimli toprak arayışındaki Türkler hareketli üretim ve savaş araçlarına bağımlı kalmışlardır. Hareketli aşiret feodalizmi yer duygusunu topraktan koparı ve soyut bir çevre kavramı oluşturur. Bu durum, tüm toplumsal kurumsallaşmalarını tarih içinde gelenekselleştiren özel mülkiyete dayalı yerleşik bir düzenin yerelliği içinde açıklanamaz. Dahası, göçebeliğin koşulladığı aile toplumunda çadırlar, çok işlevli yaşama birimleridir ve biraraya gelişleri Türk Evi'nin oda dizilerini anımsatmaktadır. Giderek odalar gibi işlevsel açıdan uzmanlaşmamış olan çadırlar arasındaki ortak alanın sofaya dönüştüğü de varsayılabilir. Üçüncü eksen imparatorluğun militarist yönetim yapısına dayanmaktadır. Fetih yoluyla daha geniş alanlara yayılmak üretim fazlasının kontrolden kaçma riskini doğur-

muştur. Sürekli bir kontrol mekanizması oluşturmak gereği ise militarist örgütlenmeyi koşullar ve yönetim yapısındaki merkezîyetçi devlete yol açar. Bu merkezi yapı, üretim fazlasının düzenli ve sürekli kontrol işlevini me-mur olarak atadığı sipahi aracılığıyla gerçekleştirebilir. Sipahinin askeri yükümlülüklerine karşılık böyle bir bağımlılığı olmayan reaya-nın vergi karşılığı kullandığı toprağın mülkiye-ti de devlettir. Dördüncü eksen İslamiyet'in etkisine odaklanmıştır. Üretim artışı kontrol edecek ahlaki değerler sistemi koyan ve bir yönetim bütçesi de öneren İslamiyet, devlet dini olma özelliğini taşır. Kader dogmasında beliren güçlü bir sınıfsal karaktere sahiptir ve bu nedenle katlanmak ve ölümden sonraki mutlulukları beklemek gerekir. Yetingenlik ilkesi ile İslamiyet, mevcut üretim ilişkilerinin devamlılığını korumakta, sistemin güvencesi olmaktadır. Tüm bu koşullar altındaki bir yaşama biçiminin fiziki çevresini ve bu çevrenin konutunu da yerel ilacık bir yerleşiklik örüntüsü gelişmemiştir. Yerleşiklik gelişmedikçe yerellikten söz etmek de güçleşmektedir. Üstelik, Türk Evi'nin, geniş bir coğrafi alandaki tüm bölgesel farklılaşmalara karşın, planimetrisi itibarıyla odalar ve sofa arasındaki ilişkinin yalnızca birkaç varyasyonu ile yayılım göstermesi bu savın somut delili gibidir.

Ancak bu bildirinin üzerinden çok zaman geçti ve benim de bu dört eksenden oluşan görüşlerim büyük ölçüde değişti. Öncelikle, bu yazı kapsamında tartışılmayacak olan, yerleşik düzen Türk Evi'nin ilk biçimlenme sürecinde aranan göçebe kültürü efsanesi terkedildi. Braudel'in dediği gibi kentler her zaman vardı. Türkleşme aşamalarında ve sonrasında Anadolu'da çadır da vardı. Ancak bu ikisi arasında bir geçiş ve evrimsel bir bağlantı yoktur. Böyle bir bağlantıyı kurmaya çalışmanın da, bu iki yaşamı birinden diğeri-ne doğru gelişmeyi anlatan bir ardışık ilişkiyi önerdiği açıktır. Çünkü bu, tarihî, birikimlerin birbirine eklemlendiği çizgisel bir gelişme ül-küsü içinde görmektedir. İslam etkisi ise, abartıldığının aksine sosyal yaşamda bile olsa olsa ikincil türden bir girdi olarak kabul edilebilir. Çünkü Osmanlı, önce Osmanlı'dır -işte tam da bu nedenle Türk Evi tarifinin ifade ettiği birliğin ne olduğunu da buradaki kapsa-mın dışında bırakarak bundan sonra aile baz-lı bir konut türü olan Ev'i Osmanlı konutu ola-rak niteleyeceğim. Osmanlı konutunun içe dönüklüğünü ve özellikle de programının ikili yapısını oluşturan Haremlik-Selamlık ayrımını pek çok araştırmacı İslamiyet'e temellendirmiş ve genellikle din ve geleneklerin evi dışı kapamasının bir sonucu olarak yorumlamış-

tir. Ancak örneğin Aymard da, kadının evde kapalı tutulmasının ve toplum yaşamına katıl-mamasının haksız olarak İslamiyet'e bağlan-dığını, oysa 5. yüzyıl Yunanistan'ında da du-rumun aynı olduğunu ve bu durumun, kadi-nin üstlendiği görevlerin ona verdiği, nere-deyse efsanevi uzmanlaşmadan geldiğini belirtir.¹ Son olarak, Asya Tipi Üretim Tarzı önermesi, Osmanlı toplumsal düzeni üzerin-de pek çok araştırmacının aynı öznel kabul-leri paylaştığı bütüncül bir görüş ile nesnel-leşme eğiliminde olmayınca ne kadar sağlam bir düzlem üzerinde hareket edildiği de şüp-heli olmaktadır. Osmanlı toplum düzeni ko-nusunda bir batı feodalitesi versiyonu oldu-ğu, bir de antik bir imparatorluk: Üçüncü Ro-ma olduğu tezleri vardır. Diğer taraftan mer-keziyetçi devlet ve onun etkileri bugün de ciddiye aldığımız bir girdi olarak bu yazının omurgasını oluşturmaktadır. Şimdi, başlan-gıç için, zamanda klasik dönem olarak sınır-lanan Osmanlı'nın genel bir betimlemesini yapmak uygun olacaktır.

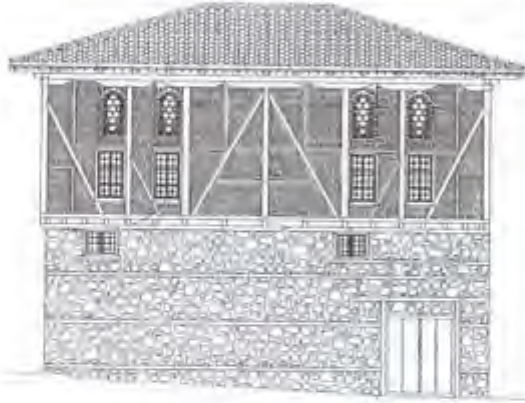
İmparatorluğun uzun 16. yüzyılı devletin ve toplumun sürekli genişlediği olağanüstü bir büyüme dönemi olmuştur. Osmanlı'nın altın çağı olarak nitelenen bu dönemin siyasal ve askeri başarıları sonucu toprak kazanımları artar. Doğu-Batı ticaretinden alınan gümrük vergileri, reaya gelirleri ve savaş ganimetleri de buna paralel olarak yükselir (Şekil 1). İmparatorluğun örgütsel yapısı giderek karmaşıklaşan bir kurumlar ve uygulamalar bütünü-ne dönüşür. Mantran'ın deyimi ile bu dönem-de fiili olarak gerçek bir inşaat ateşi yaşan-mıştır.² 16. yüzyılda yaklaşık 30 büyük cami yaptırılır. Padişah ve yüksek devlet görevlilerinden oluşan yönetici elit içinde sanat ve edebiyat himayeciliği yaygınlaşır. Şiir gelişir, tarih ve coğrafya eserleri yayınlanır, çinçilik zirvesine ulaşır. Özellikle Kanuni döneminin edebiyat sanat alanındaki atılımı 17. yüzyılın ilk yıllarına kadar sürecektir. Ancak, 17. yüzyılın başında saltanat süren I. Ahmet'ten sonra Yeni Valide Camii dışında büyük cami yapılmamıştır. Taşrada ayaklanmalar art-makta ve başkentte ilk aktörleri yeniciler olan isyanlar çoğalmaktadır. 17. yüzyıl boy-unca dört padişah tahttan indirilmiş ve bun-ların ikisi idam edilmiştir. Siyasal gerilemeye entelektüel ve sanatsal bir duraklama eşlik eder.² Toplumsal ve siyasal birlik sarsılır. Mi-marlık alanındaki son ürünler de 17. yüzyılın başlarında verilecektir. Bu dönemde, klasik dönemin inşaat ateşi de tamamen düşer. Edebiyat, yüzyılın tümü boyunca parlaklığını sürdürmekle birlikte eski yoğunluğu yoktur. Parlak askeri başarıların elde edilemediği bu dönemde mali ve ekonomik sorunlar başlar.

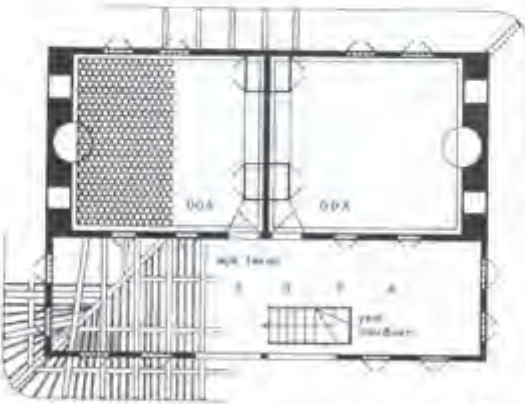
Klasik dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları.

Kenan Doğruöz Evi, Mudanya

Gençaga Evi, Tekirdağ

Hasanağa Evi, Mudanya

leşme bu imar eylemlerini denetleyecek ve devletin merkezîyetçi yapısı içinde yer alacak bir örgütün kurulmasını koşullamış olmalıdır. Ayrıca devlet her meslek dalında olduğu gibi yapı üretimi alanında çalışan loncaları da kendi iç işleyişleriyle bırakmayıp kurduğu bu örgütlerle kontrol ve müdahale etmek ister. "Ancak kendi uzman olmayan kadrosu yapı işçilerini denetleyemeyeceğinden, bünyesine aldığı imar kadrolarıyla bu görevini tamamlar".⁶ Sonuçta merkezden taşraya uzanan bir imar örgütünün ilk halkası olarak Hassa Mimarlar Ocağı kurulmuştur. Esas olarak Yenicheri Ocağının bir parçası olan bu örgütün mimarları üç işlevi görmektedirler. Bunlardan birincisi savunma ve savaşa ilişkin yapıları yapmak, ikincisi kamu ve dini yapıları gerçekleştirmek, üçüncüsü ise kentlerde imar ve yapı düzenini korumaktır. Osmanlı devletinin mimar askeri sınıf üyesi olarak seferlere katılmış, yolları onarmış ve su yollarını yapmıştır. Kırsal ve kentsel alanda yapılan yapıları ve yapı loncalarının faaliyetlerini denetlemiş, ustaların ücretlerini ve yapı malzemelerinin kalitelerini ve fiyatlarını saptamıştır.

Mimarbaşına bağlı görevliler, binaların, evlerin veya hut eski veya yeni çeşitli inşaatların durumlarını belirlemek üzere kentte dolaşmaktadırlar; eğer yıkılma tehlikesi taşıyan bir ev farkedilirse, eğer yasalara uymayan bir inşaat görülürse, bunları yıktırmak ve inşaatçıya veya binanın sahibine ceza veya yaptırım uygulamaya hakkına sahiptirler.² İmparatorluğun kentsel gelişmesine paralel olarak yerleşim bölgelerindeki inşaat faaliyetlerinin, inşaat malzemesinin ve inşaat esnafının düzenlenmesi gereğinin sonucunda Kent Mimarlığı ortaya çıkar. Kent Mimarları inşaatlarda kullanılan malzemenin standartlarını denetlemektedirler. Örneğin taşın boyutları standartlaştırılmıştır ve belirlenen ölçülerde işlenmelidir. Taşçılar işledikleri taşın göre para aldıkları için eğer taşlar bu ölçülerin altına düşerse ölçülerin mahkemenin saptadığı birlikleri tarafından yeniden belirlenmesi gerekmektedir.⁷ Gerek devlete ve gerekse de şahıslara ait inşaatların keşifleri ile iskele, çeşme, su-yolu gibi kamu işlerine ait inşaatlar ve tamiratlar da kent mimarlarının görev alanıdır. Arsa ile ilgili bir anlaşmazlık, harap bir konutun denetimi ve kontrolü ile yıkılan bir duvarın yarıldığı zararın keşfi gibi günlük işlerin yanı sıra meslektan olmayan kişilerin standartları düşürmelerine ve inşaat esnafının işlerine dışardan müdahalelere engel olmak gibi mesleğin niteliğini korumaya ilişkin görevleri de vardır.⁷ (Şekil 6)

Osmanlı toplumunda esnaf örgütlenmesinin tabanını ustalar, kalfalar ve çıraklar oluşturmıştır. Her işyeri kalfa ve çırakları çalıştıran bir ustanın yönetimindedir. Herkes dükkan veya atölye açamamakta ve ticarete başlayamamaktadır. Sadece ustaların dükkan veya atölye açma hakları vardır. İşyeri sayısı sınırlı tutulmuş ve yasaya bağlanmıştır. İmparatorluk sınırları içinde yapı üretimi alanında çalışacak usta ve kalfalar meslek icraatı için Hassa Başmimarından bir ehliyet belgesi almak zorundadırlar. Böyle bir belgesi olmayan faaliyet gösterememektedir. 1572 tarihli bir belge inşaat alanında çalışan ustaların mesleklerini sürdürmek için Mimarbaşından izin almaları gerektiğini belirtmektedir. Ustaların isimleri defterlere yazılmakta ve gerektiğinde devlete ait inşaatlarda ücretle çalıştırılmaktadırlar. Böyle bir durumda Başmi-

mar Divan'a hitaben tezkerelerini yazar ve oradan çıkan emri hizmetindekilerden biri ile isimlerin kayıtlı olduğu bir defterle birlikte kadılara gönderirdi.⁸ Klasik dönemin devlet inşaatlarının hareketliliğinden ötürü inşaat ustaları da stabil kalmamışlardır. Bu mobilite inşaat ustalarının kendi dallarındaki yapı tekniklerini merkez ile taşra arasında taşımalarını sağlamış olmalıdır. İnşaat ustaları içinden özellikle taşçılar ve marangozlar savaşlarda da büyük gruplar halinde görevlendirilmişlerdir. Bu durum sefer sırasında karşılaşılan her türden yeni deneyimin geriye taşınmasına ve mevcut birikimlerin de aktarılabilmesine olanak tanır ki, inşaat tekniklerinin imparatorluk toprakları üzerinde homojenize olmasına uygun zemin hazırlamıştır.

Yapı üretimi alanının aktörleri belli bir konut üretim biçiminin imparatorluk toprakları üzerindeki aynen yeniden üretiminde rol almışlardır. Bu rollerin nasıl karar vereceğini, hangi ölçütlere göre davranacağını belirleyen ve bu alanda kuralları koyan otorite ise Osmanlı merkezî yönetimidir. Merkezî yönetim çıkardığı yasalarla imar uygulamalarını yönlendirmektedir. Konut üretim alanını kontrol altında tutan yasalar, sınırlamalar ve standartlar oluşturulmuştur. Surların üstüne ve yanına konut yapılamamaktadır. Konutların surlara yaklaşma sınırını belirleyen hükümler vardır. Konutlar ile surlar arasında bırakılan alan geçiş yolu olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte kaçak inşaatların da önemli sorunlar yarattığı anlaşılmaktadır. Bazı hükümler müslüman evleriyle gayrimüslüm evleri arasında Arel'in yorumuyla statü ayrımı getiren yasalar içermektedir.⁹ Müslüman konutları 3 kattan, Hristiyan konutları 2 kattan fazla yapılamamaktadır. Müslüman evleri için 12 zira, gayrimüslüm evleri için 9 zira yüksekliğinde subasman yapılabilmesine izin verilmiştir. Konutlar ancak belirli bir yükseklikte yapılabilmektedir. Mahalle seçiminde öncelik müslümanlara aittir. Gayrimüslim haneleri kargir olamaz, içlerine hamam yapılamaz.¹⁰ "Ayrıca Hristiyanların cami çevresinde konut yapmaları yasaktı. Eskiden yapılmış olan bu tarzda evler varsa, değerlerinden eksiltme yapılmaksızın Müslümanlara satılması sağlandı".¹⁰ Bunun dışında Müslümanların Hristiyanlara konut ve arsa satmaları da yasaklanmıştır. Azınlıklar kamusal yapılarının onarımları için de özel izin almak zorundadırlar. Bu onarımın keşfi ve denetimi Hassa Başmimarı tarafından yapılmaktadır.

İmar düzenlemeleri getiren ferman ve hükümler içinde saçakların sürekli müdahale gerektiren bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Saçak uzunlukları sokakları daraltmakta, hırsızlık olaylarının artmasına neden olmakta ve yangınların yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Saçakların 18 parmakdan daha uzun yapılmaması, şahnişinlerin ise birinin aşağıda diğerinin yukarıda olacak şekilde yapılması emredilmiştir. Bir başka fermanla ise çardaklar yasaklanır. 1582'de İstanbul Kadısına ve Mimar Sinan'a yazılan bir hükümde kereste için belirlenmiş olan standartların aynen düzeyi devletin bu konudaki titizliğini göstermektedir. Standartların dışında kesilen kerestenin yapılara da zarar olacağı belirtilen hükme göre dikmeler üç kalite sınıfına ayrılmışlardır. Birinci sınıf dikmelerin boyları 750 cm, enleri 35 cm, ikinci sınıf dikmelerin boyları 600 cm, enleri 30 cm. ve üçüncü sınıf dikmelerin boyları 400 cm, enleri 25 cm. olarak

belirlenmiştir. Bunların bir altında ise enleri 18 cm. olan ve dört sınıfa ayrılan boylan sırası ile 450 cm., 375 cm., 300 cm. ve 225 cm. olan dikmeler yer almaktadır. Dolma duvarlarda ve avlularda kullanılan dikmeler (Şekil 7) de kesitleri 18x15 cm. olmak üzere yine 450 cm., 375 cm., 300 cm. ve 225 cm. boylarında olmak üzere dört sınıfa ayrılmışlardır. Avlu dikmelerini yatayda bağlayan tabanlar iki sınıftır. 30x30 cm. kare kesitli olan birinci sınıf tabanların boyları 1200 cm., 1050 cm., 900 cm. ve 750 cm. olabilmektedir. Hükme göre ikinci sınıf tabanlar da kare kesitli olup 25x25 cm. ölçülerindedir. Bunları boyları yine 1200 cm., 1050 cm., 900 cm. ve 750 cm. olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. Hükümden dolma duvar dikmelerini bağlayan tabanların 18x18 cm. kare kesitli ve kalınlıkları 15 cm., enleri 20 cm. olan çubukların 1050 cm., 900 cm., 750 cm. ve 450 cm. boylarında ve kalınlıkları 10 cm., enleri 15 cm. olan ve oluk için kullanılan tabanların boylarının da 600 cm. olabileceği belirtilmiştir. Hükümden buraya kadar belirtilen kerestenin arşın hesabına girdiği anlaşılmaktadır. Adet hesabına giren kereste içinde çubukların boyları 750 cm. ve 600 cm. olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Adl çubukların 450 cm. boyunda ve dikmelerin 300 cm., 450 cm. ve 600 cm. boylarında üç sınıfa ayrıldığı anlaşılmaktadır. Boyları 450 cm. olan merteklerin kalınlıkları da 18 cm. olarak belirlenmiştir. Hükümden 250 cm. ve 450 cm. boylarındaki merteklerin yanı sıra kalınlığı 4.5 cm., eni 30 cm., boyu 750 cm., kalınlığı 3 cm., eni 25 cm., boyu 600 cm. ve kalınlığı minimum 3 cm., eni 18 cm., boyu 450 cm. olarak saptanmış döşeme kaplamaları yer almaktadır. Ayrıca gürgen ağacından kaplamaların boylarının 300 cm.'den az, enlerinin 18 cm.'den fazla olamayacağı belirtilmiştir. Nihayet enleri 25 cm., boyları 75 cm., 100 cm., 150 cm. ve 300 cm. olan tahtalar (Şekil 8) da hükümden yer almıştır. Kullanım yerleri, nitelikleri ve ölçüleri ile ayrıntılı biçimde belirtilmiş olan kereste bu standartların altında kesilemeyecektir. Hüküm bu emrin dışına çıkanların cezalandırılacağı uyarısı ile sona ermektedir.¹⁰

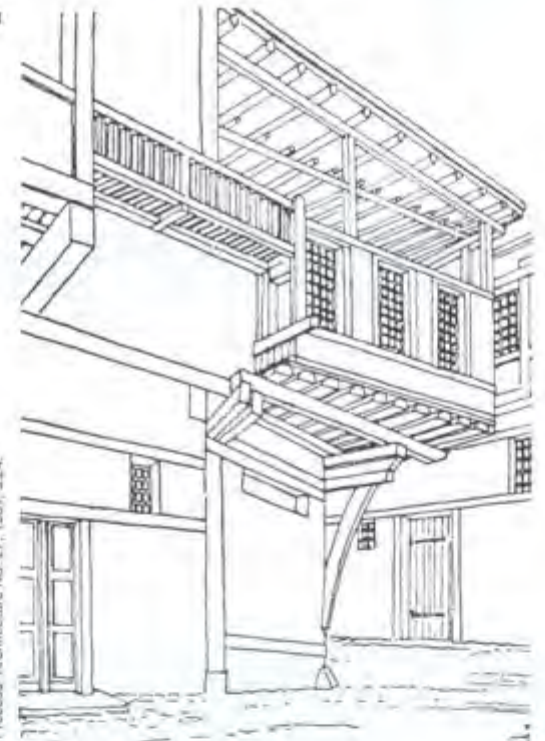
Osmanlı konutunun oldukça geniş bir coğrafi alana yayılmış olmasına dikkati çeken pek çok çalışma vardır. Ancak hiçbirisi bu yayılımın hangi mekanizmalarla gerçekleştiğini yanıtlanamamıştır. Osmanlı konutunu açıklamaya çalışırken yaklaşımlar içinde bu çalışma, öncelikle konut üretiminin mekanizma ve aktörlerine konsantre olmuştur (Şekil 9). Konut üretiminde yer alan aktörlerin üstlendikleri değişik roller o konutun sunum biçimini belirler. Osmanlı-Anadolu kent konutunun üretim sürecinde de pek çok aktörün rolü vardır. Bu rollerin en önemlisi de hiç kuşkusuz imparatorluğun merkezîyetçi ve militarist örgütlenme yapısının en üstünde bulunan Saray'ındır. Saray konut standartlarını belirlemede ve bunu örgütsel yapısının ilgili alt kademelerini kullanarak taşraya yaymaktadır. Konutun üretildiği Osmanlı toplumsal yapısının bir imparatorluk olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle bu çalışmada Osmanlı konutuna imparatorluğun örgütsel yapısının belirleyiciliği açısından yaklaşılmıştır. İşte bu yaklaşımı örgütsel determinizm olarak nitelemek mümkündür (Şekil 10). Osmanlı konutunun geniş bir yayılma alanı bulabilmesi aslında başka araştırmacıları da ilgilendirmiştir. Arel, inşaat esnafının örgütlenmesi ve çalışma koşullarının taşıdığı öneme dikkat çekmiş, ancak Os-

manlı konutunun oldukça geniş bir alana yayılabilmesinin de yerinde çalışan ve yerel hizmet veren ustaların harcı olmadığını belirtmiştir.⁹ Kuban, 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan Hassa Mimarlarının mimarlık alanında imparatorluğun her tarafına İstanbul'un kurallarını götürdüğünü düşünmektedir.¹¹ Goodwin'e göre ise ahşabın boyutlarına varıncaya dek pek çok yapı elemanının standardizasyonu Kula'dan Sivas'a veya Mut'a kadar küçük ya da büyük her yerleşimin detayda çeşitlense de tipte bütünlük göstermesini sağlamıştır.¹²

Bu durumda pekala şöyle bir soru sorulabilir: Osmanlı konutunun bu varoluş biçimi ve uygulanma yaygınlığı ile sadece yerel bir ürün olarak nitelenmesi olanaklı mıdır? Bugüne dek pek çok araştırmacı konutu yerellik önyargısının sınırladığı bir inceleme alanına hapsedmiştir. Ve yerel, çoğunlukla yalnızca bir bölgeye özgü olan her tür oluşumun genel niteliği ise eğer, Osmanlı konutu yalnızca bir doğal veya kültürel bölgeye özgü değildir. Bu durumda yerel olarak tanımlanamaz. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu çalışma konutun yerel olarak nitelenmesini olanaksız görürken, bu konutu yerelin karşısı olarak beliren bir evrensel değerler sistemi içine oturtmaktan da titizlikle kaçınmaktadır. Osmanlı konutu tek bir topluma özgü olmayan ve tüm dünya için geçerli bir anlayışın ürünü de değildir. Ayrıca konutun yakın fiziksel ve kültürel çevresinin özgü koşulları altında üretildiği gözardı edilemez. Bu nedenle yerel etkilerin farklılaştırılmalı da mutlaka hesaba katılmalıdır. Bu çalışma konutun ortaklıklar düzeyindeki yerel dışılığı kadar farklılaşmalar düzeyinde de yerelliğinin farkındadır. Sonuçta, Osmanlı-Anadolu kent konutunun yerel olduğu kadar yerel olmayan bir mimarlık nesnesi olarak nitelenmesi daha doğru bir yaklaşımdır. Bu çalışma Osmanlı konutunun ihmal edilmiş diğer yüzüne, yerel olmayan yüzüne dikkati çekmeyi denemiştir. •

Kaynaklar

1. Aymard, M. (1990). Akdeniz Mekan ve Tarih. F. Braudel (Ed.) (Çev. N. Erkut.). Mekanlar: İstanbul: Metis Yayınları.
2. Mantran, R. (1991). XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat (M. A. Kılıçbay. Trans.). İstanbul: Eren Yayıncılık. (Original work published 1965).
3. Braudel, F. (1993). Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV-XVIII. Yüzyıllar, Vol.III, Dünyanın Zamanları (M. A. Kılıçbay. Trans.). Ankara: Gece Yayınları.
4. Faroqli, S. (1993). Osmanlı'da Kentler ve Kentliler (N. Kalaycıoğlu. Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı.
5. Akdağ, M. (1995). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 2 (1453-1559). İstanbul: Cem Yayınevi.
6. Ortaylı, I. (1976). Tarihîsel Evrimi İçinde Mimarlar, toplumsal statüsü ve teknik yaratı olanaklarının değişimi. Mimarlık, 3, 76-56.
7. Orhonlu, C. (1984). Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar. İzmir: E.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları.
8. Aktüre, S. (1994). Kent Planlama, Politika, Sanat: Tanık Okyay Anısına Yazılar. Vol.1. I. Tekeli (Ed.), Mimar Sinan Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda İzlenen İmar Politikaları.
9. Arel, A. (1982). Osmanlı Konut Geleneginde Tarihîsel Sorunlar. İzmir: E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
10. Refik, A. (1977). Türk Mimarları (Hazine-i evrak vesikalanna göre). İstanbul: Sander Yayınları.
11. Kuban, D. (1988). 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi. (5th ed.). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
12. Goodwin, G. (1971). A History of Ottoman Architecture. London: Thames and Hudson.

Çıkma Detayı, Zile

İki bacaklı ev, Bursa

Azabey Camisi yanındaki ev, Bursa

Paris Londra Yolculuğu

Sevgi MOLVA
Mimar

Gezinin ilk etabı sadece 5 günlüktü. Paris'i önceleri 3-4 gün yaşamıştım. 8 yıllık bir özlemle kucaklaştım onunla. Neyse ki Paris'i çok kişi biliyor artık. Çünkü onu anlatmak kolay değil. Her şey var orada. Belki de her şeyin olduğu tek kent orası. Renk, sevinç, hüznün var. Sanat, aşk, özgürlük, dinginlik var. Nasıl olur da bir araya gelebilir? Gitmek gerek. Yetmez. Bu kent, yaşamak için. Bu gidişimde de şehir, tüm verdiği duygularla birlikte biblo gibi duruyordu. Durmuyor, yaşıyordu.

Anlatmak istediğim birkaç değişiklik var. Bunlardan birisi; "ana kent"in bitiminde, La Defense'da, eskiden tek tük olan iş merkezlerinin mantar gibi çoğalarak modern bir semt oluşturması. Giydirmeye cepheli devasa binalar, Eiffel'den bakınca ileride görülüyor (Resim-1). Binalar şehrin karakterini bozmadan uzaktan Paris'i seyrediyorlar (Resim-2, 3, 4, 5). Darısı başımıza dedik hep. Şehirler bozulmadan gelişsin dedik. Olmuyor, olamıyor.

Paris'te diğer bir değişiklik, dilencilerde. Bazen "uzaylı", bazen "Ramses", bazen "Sezar" vb. kılığındaki dilenciler (Resim-6), önlerinde çiçek dolu bir kova, öyle kıpırdamadan duruyorlar. Kovaya para atarsanız, bellerine kadar eğilerek sizi selamlıyorlar. Sonra yine donup kalıyorlar ve selamlanmak isteyen yeni bir müşteri bekliyorlar. Demek ki insanlar isteyince her alanda yaratıcı güçlerini kullanabiliyorlar.

O zamanlar adı "Eurodisney" olan Disneyland, 8 yıl önce de vardı. Görmüştüm. Ama bir gün daha çocuklaşmanın da ne zararı vardı?! Paris'in üçte bir alanı kadar yer kaplayan Disneyland'ın günlük konuk kapasitesi olan 500.000 kişiden biri de ben oldum o gün.

"Eurostar" treniyle Londra'ya üç saatte ulaştık. Bu sürenin 20 dakikası Manş Denizi altındaki tünelde geçti. Trenin tünel içindeki hızı saatte 300 kilometreyi buluyormuş. 18 vagon dan oluşan 394 metrelik trende yolculuk keyifliydi (Resim-7).

Londra'yla ilk kez karşılaşıyorum. Bir haftamız geçti burada. Ama ilk anlardan itibaren, burada yaşamın çok hızlı olduğu hissediliyordu. İyi ki o uçsuz bucaksız parkları var da, dinginlik isteyenler soluğu orada alıyorlar (Resim-8). Büyük parklar, ağaçlar ile sonsuz yeşil alanları alarak, çiçekleri şehre bırakmışlar. Londra da çok çiçekli ama ikinci gün gezdiğimiz Stradford (Shakespeare'in köyü) çiçekten geçilmiyordu (Resim-9). Tabi ki ünlü yazarın evini de gezdik. O gün Oxford'a da gidildi. Şehrin tamamı, üniversite kampusu. Değişik bölümler, ayrı ayrı eski güzel yapılarda yer almış. Orada okumanın ayrıcalığı hissediliyor (Resim-10, 11, 12).

Londra'nın içindeki eski yapıların tamamı korunamamış ama yakın çevresinden itibaren koruma altında sayılır. Örneğin, kuzeyde büyük bir koruluğun yanında bulunan, sanatçılar başta olmak üzere halkın gözde iskan alanı olan Hamstead'i gezdim. Buradaki evlerin tamamı koruma altında. Kentin baskı-

sından uzak çok güzel bir kasaba. Gezerken ilginç bacalı evlere rastladım (Resim-13, 14).

Londra tarihindeki büyük yangından sonra Londralılarda yangın fobisi çok gelişmiş. O kadar ki, her Pazartesi öğlen 2'de yangın tatbikatı yapılıyor. Biz bu olaya "Natural History" müzesini gezerken şahit olduk. Tüm müzeyi 15 dakika boşalttılar. Biraz abartmışlar galiba. (deprem tehdidi altında yaşayan bizlerde neden hala "fobi" oluşmadığı aklıma takıldı !!?)

"Natural History" müzesinde gezerken gözlerime inanamadım. Bu kadar başanlı bir sergileme az bulunur. Tüm yaşam burada. Çok eğlenceli, çok öğretici ve çok canlı. "Yerküre" ve "Yaşam" galerilerinden oluşan muhteşem binada dolaşırken, hayal gücünün sınırlarının ve ölçüde zorlanabildiğine tanık oluyorsunuz. "Yerküre" bölümünün girişi, sizi içeride göreceklere hazırlar nitelikte tasarlanmış (Resim-15).

Picadilly, şehrin can damarının geçtiği meydan. Işıklı ve civil civil. Şehrin en

dikkat çeken simgelerinden biri, iki katlı kırmızı otobüsler (Resim-16), bir diğeri kırmızı telefon kabinleri (Resim-17), bir diğeri ise, siyah veya rengarenk boyalı, kendileri yeni ama modelleri eski taksiler. Bazı bayanlar da simge olma çabası içindeler.

Avrupalılar dönme dolaplara, nedense çok meraklılar. Paris'te Concord meydanında yaz için kurulmuş büyük bir dönme dolap vardı. İngilizler ise Thames'in kıyısında, Big Ben'in karşısında "Londra'nın gözü" adını verdikleri 135

metrelik dönme dolabı kurmuşlar. Bir turunu yarım saatte tamamlıyor. 2000 yılı kutlamaları için yapılmış (Resim-18). Dört gün sonrasında ancak yer bulunabiliyordu. ("kapalı gişe" dönme dolap!!!). Londra, aynı anda yirmi ayrı müzikalin sergilendiği tek dünya kenti olsa gerek. İki tanesini görebildik. 19 yıldır oynayan "CATS", bırakın benim gibi kediseverleri, nefret edenleri bile kendisine bağlayı veren bir serüven.

Bu gezide anlatmadan geçemeyeceğim bir yer de, Londra'nın doğusunda Greenwich'te yapılan "Millennium Dome". İngiliz hükümeti desteğiyle bir yıllığına yapılmış olan bu yapı, teknolojinin bir göstergesi niteliğinde (Resim-19). Kuruluşunun ana fikri, günümüz insanından köprüler kurarak gelecek hakkında yorumlar yapmak. Dünyanın en büyük çatısı olan "Dome"un hacmi 2,1 milyon metreküp, dairesel olan çevresi 1 kilometre, yüksekliği 50 metre. Dev çadır, 100'er metre uzunluğunda 12 eğik direğe taşıtılıyor. Kullanılan çelik halatların

toplam uzunluğu 67 kilometre imiş. İçine Eiffel kulesinin yatık olarak sığabildiği söyleniyor. Niagara şelalesinin altına ters olarak tutulabilse, suyla dolması 10 dakika sürer. Mimarisi Richard Roberts Partnership firmasına, mühendisliği ise Bureau Happold'a yaptırılmış. Toplam 775 trilyon TL harcanmış. Burayı gezenler, ağırlıklı olarak, turistler ve Londra'da yaşayan yabancılar. İngiliz halkı pek mutlu değil. Sanatsever kesim; "Bu parayla opera veya tiyatro yapılabilirdi" derken, bazıları ise; "Gelecek hakkında konuşmak yerine yoksullara yardım edilebilirdi" demekteler.

"Dome"un içinde 14 bölüm var. "Vücut" adlı bölüm, 27 metre yüksekliğinde. Stiliz edilmiş insan vücudunun içinde yürüyen merdivenlerle dolaşılıyor. İçinde, vücudumuzun 21. yüzyıl yaşamı ile nasıl başedeceği gösterilmek isteniyor. "Dinlenme" adlı bölüm, içi boş salyangoz şeklinde bir mekan. Boşluğu renkler ve mistik bir müzik dolduruyor. İnsanlar yerlere uzanarak bir süre dinleniyorlar.

2000'in ilk dakikalarında başlatılan müzik durmaksızın sürmekte. Bunun dışında "Para", "Seyahat", "Konuşma" vb. bölümler var. Orta alanda da, 160 kişilik gösteri grubu çeşitli atraksiyonlar sergiliyor. Burayı bir günde ancak gezebildik. Yapıdan çıkarken, kullanılan malzemeye ve tekniğe hayran kalmamanın mümkün olmadığını düşünüyorum ama içeriğin yetersiz olduğunu da hissediyorsunuz. Bu emek ve masrafın yılın sonunda yok olacağını düşünürseniz, İngiliz halkına hak vermemek mümkün değil.

On iki günlük gezinin böylece sonuna geldik. Geziyi her hatırlayışta, Londra'nın "rengarenk", Paris'in ise "büyüleyici" olduğunu düşünüyorum. Her seferinde başka bir an, başka bir anı hayalimde canlanıyor. "On iki güne neler sığmış" diyorum.

Bir yerin etkisi gezip gördüğümüz anda bitmiyor. Gezilen yerler, sonradan yaşadıklarıyla çok daha derinden kavranıyor. Asıl yolculuklar ise işte o zaman başlıyor •

İZMİR Oteller Tarihi

Gürhan TÜMER

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

Emel KAYIN, İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir, 2000, 201 sayfa,

Bir kenti, yüzeysel olarak, "turistik" olarak değil de, derinlemesine, ayrıntılarıyla tanıyabilmek, anlayabilmek, özümseyebilmek için, o kenti, yoğun bir biçimde, doyusya yaşamak; yani o kentin sokaklarında, caddelerinde, meydanlarında, çarşılarında dolaşmak; otobüslerine, tramvaylarına binip, varoşlarına gitmek; kültürel etkinliklerine katılmak, sergilerini, müzelerini gezmek; en yüksek binalarının, kulelerinin tepesine çıkıp, oradan aşağılara, uzaklara bakmak; meyhanelerinde sarhoş olup, düşler kurmak gerekir.

Evet, bir kenti bütün yönleriyle tanıyabilmek için, bütün bunlar gereklidir ama, çoğu kez yeterli değildir. Değildir, çünkü bir kentin, özü, karakteri, kimliği, sizin onu yaşayabildiğiniz, algılayabildiğiniz, ister istemez sınırlı olan zaman diliminin çok ötesine uzanır; çünkü kentler, insanlardan çok daha uzun ömürlüdürler. Çok özel örnekler dışında, en genç kentin bile, yaşı birkaç yüzyılı bulur. Kimi kentlerin kuruluşu ise, binlerce yıl gerilere gider. Ve bu süre içinde, her şey gibi, onlar da, çeşitli nedenlerle, evrensel değişim yasası uyanınca, zorunlu olarak, gelişmenin, ilerlemenin gereği olarak ya da bilgisizlik, bilinçsizlik nedeniyle, birtakım değişikliklere uğrarlar. Kimi kentler sözkonusu olduğunda, bu değişiklikler, hayli yavaştır, hayli azdır. Örneğin, İtalya'da, Ortaçağ'daki görünümlerini, aşağı yukarı aynen korumuş olan kentler vardır. Oysa kimi kentler, öylesine hızlı, öylesine köklü bir biçimde değişirler ki, kısa sürede, eski mekânsal düzenlerini, eski binalarını yitirirler ve bambaşka bir kimlik kazanırlar.

İşte özellikle bu tür kentleri, az önce de belirttiğim gibi, yalnızca yaşayarak, bütünüyle tanımak, anlamak olanaksızdır, çünkü bir zamanlar o kentte yaşayan ve yaşanan pek çok şey, çoktan ölmüştür, çoktan yok olmuştur. Böyle bir kenti, fiziksel olarak değilse de, kuramsal olarak, canlandırmak, bir bakıma yeniden kurmak için, tarihsel belgelere, sözlü ve yazılı kaynaklara, eski fotoğraflara, gravürlere, haritalara başvurmak, onlardan yararlanmak, oluşan boşluğu, kopukluğu, bu yolla doldurmak, mozayığın eksik yönlerini, böylece tamamlamak gerekir.

İzmir, bu tür kentlerin en tipik örneklerinden biridir. Bu kent, yalnızca uzak geçmişinden değil, yakın geçmişinden de, büyük ölçüde kopmuştur. Bu kopuşun nedenleri, hiç kuşkusuz, çok çeşitlidir. Ama yine hiç kuşkusuz, yakın geçmiş sözkonusu olduğunda, en büyük etken, 1922 yangınıdır. Bilindiği gibi, bu yangın, kentin en önemli, en özgün, en canlı, en renkli bölgesi olan Frenk Mahallesi'ni, bir enkaza dönüştürmüştür. Bu yıkıma, daha sonraki yıllarda, bilgisizlikten, bilinçsizlikten, vurgunculuktan kaynaklanan yıkımlar da ek-

lenince, İzmir, geçmişinden, tarihinden, bütünü kopmuştur. O kadar ki, bugünün İzmir'inde, Alsancak'ta, Kültürpark'ta, Kordon'da dolaşan bir insan, aynı yerleri 19. yüzyılda dolaşmış olan bir gezginin gördüğü hemen hemen hiçbir sokağı, hiçbir binayı göremez.

Yakın zamanlara kadar, İzmir, bu boşluğu dolduran, yok olanı, elbette ki fiziksel olarak değil, ama kağıt üzerinde, çizimlerle, resimlerle, sözcüklerle de olsa geri getiren kitaplardan da yoksundu. "İzmir Kitaplığı", boştu, cılızdı, fakirdi. Son yıllarda, bu alanda bir patlama olduğu yadsınmaz. Son yıllarda, İzmir'i, bu kayıp kenti konu alan çalışmalar, yayınlar, hayli çoğaldı. "İzmir Kitaplığı" zenginleşti.

Aşağıdaki satırlarda, Dokuz Eylül Üniversitesi öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Emel Ka-

yın'ın, yurt dışındaki ünlü örnekleri de içeren, öznlü bir tarihçesi sergileniyor.

"İzmir'de Otel Kurumunun Gelişmesini Belirleyen Sosyal, Ekonomik ve Kentsel Faktörler" başlığını taşıyan İkinci Bölüm'de, Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi nedeniyle, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, çeşitli Avrupa ülkelerinin gereksinim duydukları hammaddelerin, Doğu'dan, İzmir Limanı aracılığıyla ihraç edilmesi sonucunda, kentin, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda kazandığı önemin ve statüsünün, kentteki konaklama yapısına etkileri, bu süreç içinde, başlarda kervanlara hitap eden hanların, zamanla, içerdikleri konaklama fonksiyonunu, "Batı tarzı bir anlayışa göre organize edilen" otellere bırakmaları konu ediliyor.

Üçüncü Bölüm'de, "On dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze kadar İzmir Oteller Tarihi" başlığı altında, Yirminci yüzyılın başlarında bile, "Han" olarak adlandırılan, ancak, sigorta planlarında, "Otel" ibaresi taşıyan, yani geçiş dönemini temsil eden, "Bey Hanı", "Eşrefpaşa Hanı", "Batak Hanı" gibi yapılar, "Büyük Efes Oteli", "Hilton Oteli" gibi, beş yıldızlı çağdaş otellere uzanan, geniş bir panorama çiziliyor. Ayrıca, özellikle Cumhuriyet öncesi otellerin, plan şemalarına göre bir tipolojisi veriliyor, bir sınıflaması yapılıyor.

"Tarihi İzmir Otelleri" başlığını taşıyan Dördüncü Bölüm'ün, kitabın en önemli, en özgün sayfalarını oluşturduğu söylenebilir. Yazının deyişiyle, "Bu bölüm, İzmir kentinde, otellerin ilk ortaya çıktığı on dokuzuncu yüzyıldan, yirminci yüzyılın ilk çeyreği ve civanına uzanan dönem içerisinde tesis edilmiş altmış beş adet tarihi otele ilişkin belge ve bilgileri kapsamaktadır".

Aralarında, "Kraemer Palace", "Grand Huck", "Ankara Palas" gibi, bir zamanların en ünlü otellerinin de yer aldığı bu binaların, birkaç tanesi dışında, tümünün yok olduğu ve daha önce, bunlarla ilgili kapsamlı çalışmaların yapılmadığı dikkate alındığında, Kayın'ın, eski sigorta planlarını, eski kartpostalları, fotoğrafları, büyüteç altına alarak yaptığı, çok değerli bilgiler, çok sayıda çizim ve resim içeren, titiz, zahmetli çalışmanın özgünlüğü daha iyi anlaşılacaktır.

Son olarak, şu saptamayı yapmak istiyorum: Emel Kayın'ın kaleme aldığı "İzmir Oteller Tarihi", bilimsel bir yapıt olmakla birlikte, "Zaman gezginleri" başlıklı bir şiirle başlıyor ve duygusal bir cümleyle sona eriyor: "O izlerin peşinden giden ve gidecek olan herkes de, bir zaman gezginidir şimdi..." ■

yın'ın, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yayınlanan ve bu zincirin önemli halkalarından birini oluşturan, "İzmir Oteller Tarihi" adlı kitabından söz edeceğim.

Kayın'ın kitabı dört ana bölümden oluşuyor. Birinci Bölüm'ün başlığı, "Konaklama Yapılarının Tarihine Genel Bakış". Bu bölümde, antik dönemin "katagogion" larından, Bizans döneminin "ksenodokhion" larına, ribatlarından, Selçuklu ve Osmanlı kervansaraylarına uzanan ve otellerle noktalanmış konaklama yapılarının, Epidaurus'da bulunan ve İ.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen bir katagogion, Meşhed-Serahs yolu üzerindeki Ribat-ı Mahi, Diyarbakır'daki Deliller Hanı, İstanbul'daki Pera Palas, Bursa'daki Çelik Palas gibi, yurt içindeki; Paris'teki Grand Hotel, Londra'daki Hotel Russell, Viyana'daki Hotel Astoria gibi,